

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finnmarkun maaherra*

Arktisk landbruk – smart, godt og bærekraftig

Regionalt bygdeutviklingsprogram
for Troms og Finnmark 2019-2022

Strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Arktisk landbruk

– smart, godt og bærekraftig

Regionalt bygdeutviklingsprogram for
Troms og Finnmark 2019 – 2022

- et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

Forord.....	3
1. Innledning.....	3
1.1. Bakgrunn	3
1.2. Reindrift.....	4
1.3. Formål.....	4
1.4. Om delprogrammene	4
1.5. Organisering og medvirkning	5
2. Overordna mål for landbruket i Troms og Finnmark	5
3. Om landbruket i Troms og Finnmark.....	6
3.1. Ringvirkninger i samfunnet	6
3.2. Jordbruk.....	6
4. Utfordringer og muligheter	11
5. Satsingsområder.....	13
5.1. Bærekraft.....	13
5.2. Klima	14
5.3. Arktisk landbruk	16
5.4. Mat og reiseliv	16
5.5. Teknologi	17
6. Bakgrunnsdokumenter	17

Vedlegg

1. Regionalt næringsprogram for landbruket i Troms og Finnmark 2019-2022
2. Regionalt skog- og klimaprogram for Troms og Finnmark 2019-2022
3. Regionalt miljøprogram Finnmark 2019-2022
4. Matjordprogram for Troms og Finnmark 2019-2022

*Forsidebilde: Et av verdens nordligste gårdsbruk, Gamvik Gjestegård på nordre Sørøya i Finnmark.
Foto: Hans Magnus Sætra*

Forord

Arbeidet med Regionalt bygdeutviklingsprogram har vært omfattende og konstruktivt - med god og aktiv medvirkning fra det meste av landbruksmiljøet i Troms og Finnmark.

Programmet skal legge grunnlag for landbruksbasert utvikling og målrettet arbeid med miljø og klima med alle nødvendige tilpasninger.

Alle enkeltprogrammene har hatt arbeidsgrupper med deltakere både fra Partnerskapet i begge fylkene og fra andre deler av landbruksmiljøet. Alle programmene har vært på høring og innspill er innarbeidet i det endelige programmet. Det vil også komme årlige tiltaksplaner knyttet til de enkelte programmene.

Regionalt bygdeutviklingsprogram er et viktig strategisk dokument som gir felles retning til utvikling av landbruket - et vesentlig grunnlag for verdiskaping, bosetting og bolyst i vår store region.

Målet er at landbruket i Troms og Finnmark skal være bærekraftig og framtidsetta gjennom å skape verdier av våre rike og naturlige arktiske ressurser.

07.02.2019

Berit Nergård Nyre
Landbruksdirektør Troms og Finnmark

1. Innledning

1.1. Bakgrunn

I 2012 fikk alle landets fylkesmenn i oppdrag å utarbeide regionale bygdeutviklingsprogram (RBU). Disse skulle inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre deler:

- Regionalt næringsprogram (RNP)
- Regionale miljøprogram (RMP)
- Regionalt skog- og klimaprogram (RSK)

Styringsgruppa for RBU Troms og Finnmark har vedtatt at RBU for Troms og Finnmark også skal inneholde et matjordprogram.

I alle landets fylker ble det utarbeidet RBU med virkning fra 2013-2016. Disse ble forlenget til å gjelde ut 2018.

I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for rullering av RBU. Der fremgår det at RBU skal utarbeides i det regionale partnerskapet bestående av fylkesmannen, fylkeskommunen, Innovasjon Norge og faglagene i landbruket. Andre aktører kan trekkes inn i arbeidet ved behov. Jobben skal påbegynnes i 2017, gjennomføres i 2018 og programmet skal ha virkning fra 1.1.2019. De fylkesmannsembeter som skal slås sammen ble bedt om å samarbeide om dette.

I tillegg til sentrale føringer gitt i brev av 20.9.17, bygger RBU på regionale føringer gitt i regional landbruksstrategi for Finnmark og regional plan for landbruk i Troms vedtatt i fylkeskommunene.

I 2016, 2017 og 2018 er det også gjort analyser av landbruket i Troms og Finnmark, som gir et oppdatert kunnskapsgrunnlag for strategiarbeidet. Dette arbeidet er utført av Ruralis og AgriAnalyse (se kildehenvisning bakerst i programmet)

1.2. Reindrift

Reindrift er ei primærnæring som i enkelte sammenhenger defineres inn under landbruksnæringen og andre ganger ikke. Ved utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark er det valgt å ikke definere reindriften inn under landbruket. Dette fordi det er mange ulike utfordringer knyttet til disse næringene og fordi RBU er ei bestilling om å utarbeide strategier for forvaltning av jordbruksavtalemidler.

Det er likevel flere kontaktpunkt mellom landbruksnæringen og reindriftnæringen. Dette vil omtales i programmet der det er naturlig.

1.3. Formål

Regionale bygdeutviklingsprogram utarbeides for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet i landbruket. Målet er å styrke og samordne det regionale miljø- og næringsarbeidet. Dette skal bidra til økt mobilisering av lokale ressurser og bygge opp under lokal vekstkraft.

1.4. Om delprogrammene

Regionalt næringsprogram (RNP)

RNP skal gi strategisk retning for det regionale arbeidet med næringsutvikling i landbruket, og synliggjøre landbrukets muligheter og bidrag til det samlede næringsutviklingsarbeidet i regionen. Strategien skal løfte frem potensiale for utviklingen innenfor både tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer.

Utrednings- og tilretteleggingsmidler i landbruket og investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene) er konkrete virkemiddel som skal bidra til å nå målene i de regionale strategiene. I tillegg forvalter fylkeskommunene midler til rekruttering og kompetanse i landbruket. Midlene fordeles ut regionalt etter en fastsatt fordelingsnøkkel. RNP må utarbeides innenfor rammene av nasjonale føringer gitt av regjering og Storting.

Regionalt miljøprogram (RMP)

I programmet skal det være en beskrivelse av miljøutfordringer i fylket og på bakgrunn av disse, prioriteringer for hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler. Fylkene tildeles regionale midler som skal bidra til å nå målene i programmet.

Regionalt skog- og klimaprogram (RSK)

Regionalt skog- og klimaprogram skal omfatte ordningene tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer, tilskudd til skogsvegbygging og tilskudd til drift med taubane og hest. Programmet inneholder en kortfattet beskrivelse av status og regionale utfordringer på disse områdene og hvordan virkemidlene skal prioriteres brukt. Programmet skal bygge opp under et aktivt og bærekraftig skogbruk, for økt verdiskaping og klimabidrag, slik det fremgår av stortingsmelding *Verdier i vekst – konkurransedyktig skog- og trenæring*.

Matjordprogrammet

Matjordprogrammet er ikke en del av RBU slik det fremgår av sentrale føringer. Styringsgruppa for rullering av RBU for Troms og Finnmark har imidlertid kommet frem til at det er naturlig å se tema fra

et slikt program i sammenheng med de øvrige programmene. Mange fylker har utarbeidet en egen jordvernstrategi. Innholdsmessig er det tenkt at matjordprogrammet skal utformes på samme måte, men det er valgt å kalle det for et matjordprogram for å tydeliggjøre at det handler om å ta vare på ressursgrunnlaget for matproduksjon.

1.5. Organisering og medvirkning

Arbeidet med utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark ledes av ei styringsgruppe bestående av representanter fra fylkeskommunene, faglagene, Innovasjon Norge, Sametinget og fylkesmennene i begge fylker. De har jobbet for helhet og sammenheng mellom delprogrammene og sikret fremdrift og medvirkning til utarbeidelse av programmet.

Arbeidet med delprogrammene har foregått i arbeidsgrupper. Det har vært ei arbeidsgruppe for hvert av de fire delprogrammene. Gruppene ble ledet av ansatte hos fylkesmennene i Troms og Finnmark.

Utkast til programmet ble sendt på åpen høring med 6 ukers høringsfrist.

Endelig program ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Overordna mål for landbruket i Troms og Finnmark

Landbruket i Troms og Finnmark skal være ei bærekraftig, fremtidsretta næring som skaper verdier av de rike ressursene vi har.

For å nå dette målet er det viktig at produksjonen innenfor jord- og skogbruk i Troms og Finnmark opprettholdes minimum på dagens nivå. Dette vil bidra til sysselsetting og bosetting i hele regionen, opprettholdelse av foredlingsindustrien og lokal og global og matvaresikkerhet.

I kapittel 5 fremgår det hvilke satsingsområder som er valgt, og i delprogrammene er det utformet mål, strategier og resultatmål som samlet sett skal bidra til å nå det overordnede målet.

Jf. Stortingsmelding nr. 11 (2016-2017) *Endring og utvikling er økende befolkning, klimaendringer, endret forbruk og nye handelsstrømmer blant faktorene som påvirker produksjon og etterspørsel etter jordbruksprodukter globalt.*

Ifølge FNs organisasjon for mat og landbruk (FAO) forventes det at verdens befolkning vil øke til 9,7 milliarder mennesker i 2050. Med dagens matforbruk må verdens matproduksjon øke med 60 % for å skaffe nok mat til verdens befolkning i 2050.

En målsetning for matproduksjonen i Troms er jf. landbruksplan for Troms 2014-2025 «Å øke dagens produksjonsvolum minst i tråd med nasjonale målsetninger og videreutvikle matfylket Troms.»

Landbruksstrategier for Finnmark 2015 – 2020 har satt som visjon for jordbruket: «Lokale ressurser gir framtidens matproduksjon, arbeidsplasser og bygdeliv». I strategien er det satt mål om en økning av matproduksjonen i Finnmark med 1 % i programperioden, at det produseres 22 millioner liter melk i fylket, og at fulldyrka jord har økt med 3,5 % i løpet av perioden.

På bakgrunn av dette er det en forutsetning at dagens primærproduksjon i Troms og Finnmark minimum opprettholdes på dagens nivå når det gjelder produksjon av kjøtt, melk og egg. Innen

potet, grønnsaker, bær, skog og videreforedling av råvarer har vi et godt potensial for å øke produksjonen.

3. Om landbruket i Troms og Finnmark

3.1. Ringvirkninger i samfunnet

Landbruket bidrar til bosetting og sysselsetting i Troms og Finnmark.

Å produsere nok, trygg og variert mat av god kvalitet er den viktigste oppgaven landbruket løser for samfunnet. Tilgang til nok og trygg mat er også en viktig del av vår beredskap, og for den nasjonale og regionale matsikkerheten. Vår andel av dyrkbar jord /jordbruk? er liten i verdensammenheng, men kan bli avgjørende for oss som bor her. Vi må ta vår del av ansvaret for matproduksjonen i et uforutsigbart verdenssamfunn. For oss betyr det også mye å være selvstendige og selvhjulpne. Det å vite at vi er i stand til å produsere mat selv, og er til dels uavhengige i den sammenhengen, representerer en trygghet.

Sommeren 2018 var det store avlingsskader i Norge og Skandinavia på grunn av ekstrem tørke. Troms og Finnmark ble rammet bare i liten grad. Dette ble en påminnelse om hvor viktige våre arealer er som beredskapsarealer i nasjonal sammenheng, både de arealene som er i drift, og arealer som ligger brakk.

Vår geografiske beliggenhet gjør også at våre produksjoner er mindre utsatt for smittepress. I Finnmark produserer vi mat på en miljøvennlig måte i et arktisk klima, med minimal bruk av sprøytemidler. I tillegg har vi friske bestander av husdyr og planter, og vi har gode muligheter til å verne oss mot epidemier som til tider bryter ut rundt i verden.

Jordbruket har betydelige ringvirkninger i form av den verdiskapingen som jordbruket genererer i samfunnet. Beregninger NILF (Norsk Institutt for landbruksøkonomisk forskning, nå NIBIO) har gjort viser at 1 årsverk i primærproduksjonen gir 1,5 årsverk i sekundærproduksjonen.

Ringvirkningsanalysen - <https://ringvirkninger.landbruk.no/> viser at det er enorme ringvirkninger av landbruksbasert foredlingsindustri i fylkene.

Husdyrproduksjon er bærebjelken i landbruket, både i Troms og Finnmark. I Finnmark er bare 0,3 prosent av arealet dyrket mark, og det arktiske klimaet begrenser produksjonsmulighetene. Likevel genererer de bondeide bedriftene nesten 400 årsverk og verdier for 272 millioner kroner i fylket i 2017.

Tilsvarende for Troms representerer de bondeide bedriftene 1 406 årsverk. Sammen med landbruksforetakene bidrar særlig TINE og Nortura til at ringvirkningene i verdiskaping fra landbruksamvirkene er på godt over en milliard kroner. Økt produksjon er viktig for lønnsomhet og opprettholdelse av foredlingsanleggene i regionen.

3.2. Jordbruk

Jordbrukets historie i Troms og Finnmark

Jordbruket i Troms Finnmark har så lenge det har eksistert vært en svært viktig næringsvei, i kombinasjon med de andre primærnæringene fiske, reindrift og utmark. Spesielt i tider da fisket slo feil var produktene fra jordbruket av uvurderlig betydning for å holde folk med mat.

Landbruket bidrar til sysselsetning og bosetting i distriktene, og er en viktig bærer av kultur og tradisjon både i samisk, finsk/kvensk og norsk kultur. Den samiske og den finske og kvenske kulturen utgjør viktige elementer i jordbruket i våre områder.

Urfolket som bodde her i nord i slutten av steinalderen var et utpreget veidefolk, som ifølge Nils A Ytreberg (Troms landbrukssekskap) knapt nok kjente til jordbruk i noen form, bortsett fra mulig tamreinhold. Jakt og fiske var næringsveiene. Korndyrking og feavl kom visstnok først nordover med de forholdsvis fåtallige innvandrerne som sent i bronsealderen kom fra jordbruksbygder i Trøndelag til Nordlandskysten. I folkevandringstiden år 400-600 e.Kr kom folk flokkvis fra Sør- og Vestlandet og slo seg ned i Nordland og Troms. De hadde med seg sin byggeskikk og husdyr som hest og storfe, geit, sau og gris.

Pollenanalyser viser en ekspansjon av jordbruket i Nord-Norge rundt 1000-900 f. Kr, og videre ekspansjon rundt 600 f. Kr. Det er funnet spor som indikerer en form for beitebruk og svedjebruk på Kveøya i Troms i denne perioden. Pollenanalysene indikerer spesielt aktiviteten i Malangen, men gir også indikasjoner på jordbruksaktivitet i Vest-Finnmark. Fra 500 år f. Kr ble jordbruket intensivert flere steder i Troms, med mer jordarbeiding og det ble mer vanlig med beitedyr (Arntzen 2013).

Andre pollenanalyser indikerer at det også kan ha vært dyrehold og etter hvert også dyrking både i Melkefoss i Pasvik og på Sørøya i Hasvik fra 200-350 år f. Kr. Sporene etter beitebruk og dyrking kan tyde på at østsamene i Pasvik i tillegg til jakt og fangst også kan ha drevet med tamrein, småfe og dyrking (Skandfer og Høeg 2012). I løpet av år 600-800 e Kr. ble det etablert jordbruksamfunn opp til Helgøy-traktene i Nord-Troms. I Ottar fra Hålogalands fortellinger fra siste halvdel av 800-tallet fremkommer det at han eide et 20-talls storfe, sauer og griser, at han også hadde hester som ble brukt til å pløye jord. (Ytreberg 1955)

Arkeologiske funn viser spor etter husdyrhold i Finnmark datert til 1300-tallet, og den første skriftlige kilden som beskriver fehold i Finnmark er italieneren Francesco Negri på midten av 1600-tallet. Andre kilder sier at folketallet i Finnmark rundt år 1800 var ca. 6 500. Dyretallet var på ca. 2 000 kyr, 5 000-6 000 sau, 1 000-2 000 geiter, 100 griser og 60-70 000 rein. (Ytreberg 1959). Dette tilsier at jordbruket var en svært viktig næringsvei på denne tiden.

Primærlandbruket danner basisen for landbruksbasert næringsutvikling i Troms og Finnmark. I 2017 var det 295 aktive gårdsbruk i Finnmark: 97 med melkeproduksjon og 115 med sau, et bruk med eggproduksjon, og noen spesialisert på storfekjøtt. I Finnmark er det bare mindre arealer med grønnsaker og bær. På flere bruk dyrkes potet til eget bruk, og 1 bruk leverer 8 000 kg matpotet. (Landbruksdirektoratet, antallsstatistikk Finnmark 2017).

I 2017 var det 869 aktive gårdsbruk i Troms: 192 med melkeproduksjon og 478 med sau, 61 med melkegeit, 5 bruk med eggproduksjon, 10 med svineproduksjon og 80 med ammeku. Troms har ellers 20 bruk med matpotet for salg, 3 veksthus, 25 bruk som dyrker grønnsaker på friland, 18 bruk som dyrker jordbær, 4 bigårder og 1 revefarm (Landbruksdirektoratet, antallsstatistikk Troms 2017).

I Troms og Finnmark er hest et viktig kontaktpunkt mellom jordbruket, ungdom og publikum, som bidrar til rekruttering og aktivitet, og representerer et potensial for næringsutvikling.

Tabell 1. Utvikling i antall gårdsbruk i Finnmark, Troms og hele landet fra 1969 til 2017.

	1969	1979	1989	1999	2009	2017
Finnmark	3 040	1 669	1003	667	362	295
Troms	8 858	5376	3 100	2 103	1 162	869
Norge	154 977	125 302	99 382	71795	46 553	38 750

Kilde: SSB jordbrukstillinger, Landbruksdirektoratet

Tabell 2. Totalareal, dyrka og dyrkbar jord i Troms og Finnmark 2017.

	Troms	Finnmark
Totalareal	24 869 km ² / 24 869 230 dekar	48 615 km ² / 48 615 000 dekar
Dyrka jord i alt	1,5 %	0,3 %
Dyrka jord i drift	0,9 %	0,2 %
Dyrkbar jord	3,7 %	1,1 %

Kilde: Jordbruksstatistikk, SSB, NIBIO rapport 151 2013

Jordbruk som samisk kulturbærer

Jordbruk er viktig for sysselsetting og bosetting i samiske områder. I tillegg har jordbruk en viktig funksjon som kulturbærer, og er med på å bevare og utvikle det samiske språket. Et levende språk fører til at språket utvikler seg, og med det også terminologien. Jordbruket er en familiebasert næring. Dette gjør at jordbruket fungerer som et oppvekststed for unge, samtidig som det bidrar til å videreføre samiske tradisjoner og samisk kultur. En slik næringstilpasning der hele familien er med, sikrer kontinuitet og er en naturlig arena for utvikling av samisk kultur.

Samisk jordbruk finner vi i Troms og Finnmark, og i nordre del av Nordland, der samisk kultur, språk og levemåte har preget bosettingen frem til i dag. Frem til 1960-70-tallet var jordbruket en av flere kombinasjonsnæringer, før de samiske jordbruksområdene gikk over til det spesialiserte, moderne handelsjordbruket som preger Troms og Finnmark i dag. Allikevel finnes det fortsatt mange eksempler på næringsmangfold og næringskombinasjoner med jordbruket som en viktig del.

Næringslivet i samiske områder har endret karakter de siste 20-30 årene. Antall sysselsatte i fiske og jordbruk har gått ned, imens det har vært økning i andre næringer. Jordbruket har hatt faretruende stor nedgang i mange samiske kommuner og bygder. Det gir grunn til å ha ekstra fokus på de samiske områdene.

Skogbruk

Skogen i Troms og Finnmark fra gammelt av

Tidligere enn 2 500 år før nåtid hadde Troms og Finnmark et varmere klima enn i dag, og furuskogen hadde en langt større utbredelse. Blant annet er det funnet rester av fururøtter og stammer fra denne tiden på Varangerhalvøya, der det i dag ikke finnes furu. Med klimaendringer har skogen trukket seg tilbake fra kysten, og furuskogen finner vi dag hovedsakelig i indre dalstrøk. Bjørkeskogen er utbredt både i indre strøk og fjordene og vokser ut mot den ytre kysten og danne skoggrense mot fjellet. Andre viktige lauvtreslag er gråor, rogn, osp, hegg og treaktige vierarter. Verdens nordligste bjørkeskog finnes i Oksfjorden på Nordkynhalvøya i Lebesby. Verdens nordligste furuskog ligger i Stabbursdalen i Finnmark, med en liten forekomst i Børselv, enda litt lenger nord. Naturlige forekomster av gran finnes i Sør-Varanger, Karasjok og Nordreisa.

Gjennom alle tider har folk hatt nytte av trevirke til varme og lys, til utstyr og bruksting, til redskaper og fremkomstmidler. Skogen ga materialer til sleder, vogner og skip, hytter og hus. Veden ga trekull til bruk når jernet skulle bearbeides i smia. Befolkningsvekst, økt bosetting og flere husdyr førte fra 1700-tallet til et for stort uttak av virke fra skogene. Store områder ble avskoget. Bekymringen for

skogressursene økte, og behovet for å forvalte skogressursene bedre ble større. I fra 1860 ble de første offentlige forstmenn tilsatt i Troms og Finnmark.

Finnmarken Amts Treplantingsselskap (senere Finnmark skogselskap) og Tromsø Amts skogplantningsselskap (seinere Troms skogselskap) ble stiftet år 1900 på initiativ av skogforvalter Axel Otto Hageman. Formålsparagrafen var å virke for skogens bevarelse og opphjørp av ny skog. Lov om skogvern kom i 1932. Da ble skogselskapene skogoppsyn og i kommunene ble det valgt skogråd. Herredsskogmestere ble tilsatt. Skogoppsynet ble omorganisert i 1941 og fylkesskogmestere og herredsskogmestere blei offentlige tjenestemenn og har vært det siden.

Skogen i dag

Finnmark har et skogkledt areal på 10 000 km², ca. 20 % av landarealet. 95 % av skogarealet er eid av Finnmarkseiendommen (FeFo). Produktivt skogareal i Finnmark er beregnet til 3,52 mill. dekar, med 84 % lauvskog og 16 % barskog. Barskogen finner vi i kommunene Sør-Varanger, Porsanger, Karasjok og Alta. Årlig tilvekst er beregnet til 220 000 m³. Årlig hogst ligger på rundt 20 000 m³ fordelt mellom vedhogst i bjørkeskog og tynning i barskog. Virke fra tynningsdriftene går til lokale flisfyringsanlegg, men noe går også til lokale sagbruk. Det er stort potensiale for økt avvirkning og mer verdiskaping basert på lokalt råstoff.

Troms har et skogkledt areal på 8 080 km², ca. 30 % av landarealet. Produktivt skogareal i Troms er beregnet til 4,64 mill. dekar, med 89 % lauvskog og 11 % barskog med 6,5 % furu og 4,5 % gran. 2,5 mill. dekar er regnet som økonomisk drivbart. Furuskogen har sin største utstrekning på sand og grusmoene i de store dalene. Lauvskogen er spredt over hele geografien. Årlig tilvekst for lauvskog og barskog er beregnet til 419 000 m³. Årlig hogst ligger på rundt 120-150 000 m³, inkludert hogst av ved til eget bruk. Det er rundt 10 000 skogeieendommer i fylket. Nesten 90 % av eiendommene er under 500 dekar produktiv skog. Selv om nesten 50 % av landarealet er statsgrunn, er størstedelen av skogarealet i privat eie. Staten eier 50 % av furuarealet og under 5 % av lauvskogarealet.

Regionen har relativt lite barskog, og planting av gran og noe furu har blitt utført fra begynnelsen på 1900-tallet. Aktiviteten var liten i begynnelsen og hadde størst omfang på 50- og 60-tallet. Totalt er det planta rundt 300 000 dekar granskog i Troms og anslagsvis rundt 1000 dekar i Finnmark.

Det er ikke enkelt å finne gode tall for sysselsetting og verdiskapinga fra skogbruket i regionen. Bioenergi i form av ved til brensel og flisvirke til fjernvarmeanlegg er en vesentlig bidragsyter, men dette inngår ikke i statistikk fra Statistisk sentralbyrå. Rapport nr. 13, 2014 fra Trøndelag Forskning og Utvikling inneholder en oversikt over verdiskapinga i skognæringa i kystskogfylkene og her er verdiskapinga i Troms og Finnmark samla anslått til 420 sysselsatte og 390 mill. kr i produksjonsverdi med ringvirkninger.

I Finnmark er verdiskaping fra skogbruket, primærskogbruk og videreforedling beregnet til ca. 35 årsverk fordelt på 70 ulike foretak innen vedproduksjon, biovirke, sagbruk, produksjon av hytter og hus, restaurering, etc.

Bureising

Bureising betyr å rydde og bygge et nytt selvstendig gårdsbruk på et jordområde som før var udyrket.

Selskapet Ny Jord (stiftet 1908) kjøpte opp jord og solgte videre til bureisere for en billig penge. Dette var et viktig virkemiddel for å få ungdom i arbeid og dempe utvandringen til Amerika.

I perioder har staten satset stort på bureising i bestemte områder, blant annet i Målselv, Bardu, Balsfjord, Pasvik, Alta og Porsanger. I perioden 1921–1936 var det 1 657 bureisingsbruk i Troms, og

412 bruk i Finnmark (I Norge 19 000 i perioden 1915-1986)). En del av bureiserne kom fra andre fylker, I Troms 43 og i Finnmark 61. Mange bureisere kom fra Nordland til Troms og Finnmark, mange bureisere kom fra Troms til Finnmark, og noen få også motsatt vei. Gjennomsnittsstørrelsen på brukene var 13-14 dekar dyrka jord (SSB 1938: Bureising med statsstøtte 1921-1936).

Bureisinga i Pasvikdalen i Finnmark var en strategi fra norske myndigheter for å sikre norsktalende bosetting langs grensen mot Finland (i dag Russland) på østsiden av Pasvikelva. Norske myndigheter fryktet at Finland ønsket å legge under seg norske områder med mye finsk bosetting. I 1920- og 30-årene ble folk fra Sør-Norge tilbudt gunstige oppstartvilkår dersom de etablerte seg som bureisere i Pasvik. Forsøksgården på Svanvik ble bygget i denne tida, og sto ferdig i 1939.

Innvandring

Sammen med annen innflytting, fra hele Norge, spesielt til Pasvikdalen, Tverrelvdalen, Bardu og Målselv hadde *kvenene* stor betydning for utvikling av landbruket i Troms og Finnmark.

Kvener er en etnisk gruppe i Nord-Norge som nedstammer fra finske bønder og fiskere som emigrerte fra nordlige deler av Finland og Sverige til Nord-Norge fra 1500-tallet, og frem til 1945.

Den første egentlige innvandringen av kvener til Finnmark begynte første halvdel av 1700-tallet, og fortsatte rykkvis ettersom det var gode år i Finnmark og dårlige år i Finland og Sverige. Kvenene etablerte seg i noen av de beste landbruksområdene i det indre av Finnmark og langs fjordene i Nord-Troms og Finnmark, delvis så langt sørover som til Ofoten og østover til Varanger. De kombinerte landbruk med fjordfiske og laksefiske i elvene. Kvenene hadde med seg kunnskap om jordbruk, og skogbruk, både om dyrking av jord, kornavl, grøfing, fehold og håndverksteknikker, og fikk stor betydning for fremgangen i landbruket.

Kvinneandel

I følge trendundersøkelsen (Ruralis 2018) er andelen kvinnelige gårdbrukere i Finnmark 27 % kvinner og andelen i Troms er 20 %. For landet totalt sett er andelen kvinnelige gårdbrukere 17 %. Selv om hovedbrukeren ofte er en mann, bidrar 75 % av deres partnere i gårdsdriften i større eller mindre grad, ifølge trendundersøkelsen.

Viktige institusjoner

Holt forsøksstasjon i Tromsø, i dag NIBIO Holt, ble etablert i 1923. Holt har i mange år hatt en sentral funksjon i forskning og forsøksvirksomhet innen landbruk i nord, og er i dag kjent som NIBIO Holt. NIBIO har en betydelig rolle innen forskning og utvikling (FoU) i arktisk landbruk.

I Finnmark ble forsøksgården Svanvik etablert i 1939 for å styrke landbruket i Pasvik, og for å vise den norske suvereniteten i nord. Fra 1992 har landbruksvirksomheten vært tonet ned, og er i dag kjent som Svanhovd miljøsenter. Forsøksgården Flaten i Alta er nå lagt ned, etter flere år med forsøks- og demonstrasjonsvirksomhet. Alta kommune har overtatt eiendommen, og Finnmark landbruksrådgivning driver forsøksvirksomhet på gras på deler av arealet.

Tromsø Amts landhusholdningsselskab, senere Troms Landbruksselskap ble stiftet i 1855. Finnmarkens Landhusholdnings Selskab, senere Finnmark Landbruksselskap ble stiftet 19. mars 1859, som en avdeling av Norges vel (stiftet 1809). Selskapet var vidtfavnende og skulle arbeide både for fremvekst av jordbruket, fisket, og allslags næringslivstiltak. (Pettersson 2000)

I Troms har det vært to landbruksskoler. Troms Amts Landbruksskole på Gibostad hadde sitt første kull i 1914. Fra 1925 het skolen Troms Landbruksskole og fra 1982 Senja Videregående skole. Skolen er i dag den eneste landbruks- og naturbruksskolen i Troms med grønn linje, og har tilbud innen naturbruk grønn og blå linje, og villmark.

Statens gartnerskole Rå på Borkenes ble åpnet i 1957, og var hagebruksskole for hele Nord-Norge. Skolen hadde tilbud innen hagebruk og naturbruk frem til 2014. På skolen var det også reindriftsskole fra 1968 til 1981. Reindriftsskolen ble da flyttet til Kautokeino, der den ble drevet selvstendig frem til 1988. Da ble slått sammen med Samisk videregående skole, og fikk navnet Samisk videregående skole og reindriftsskole, Kautokeino.

Finnmark Landbruksskole, i dag Tana Videregående skole ble grunnlagt i 1918, først som «fagskolen for Finnmarks næringsliv». Fra 1923 var skolen kjent som *Finnmark Landbruksskole*, og fra 1994 har skolen vært eid av Finnmark Fylkeskommune under navnet *Tana Videregående skole*. I dag har skolen naturbruk som hovedområde, og utdanner elever innen arktisk landbruk, hest- og hovslagerfag, hundekjøring og studiespesialisering. Tana videregående skole er også viktig for formidling av samisk kultur og tradisjonell kunnskap om samisk jordbruk.

Landbruksselskapene, forsøksgårdene og fagskolene har hatt uvurderlig betydning for utviklingen av landbruket i begge fylkene, både jordbruk, skogbruk og reindrift. Det er svært viktig at vi også i fremtiden har gode og solide fagmiljø og fagsenter som kan gjøre alle de viktige oppgavene vi har foran oss innen kompetanseheving, forskning og utvikling i arktisk landbruk.

Bygdenæringer

Folk i Troms og Finnmark har drevet med kombinasjonsbruk, næringskombinasjoner og mangesysleri til alle tider. Næringskombinasjoner har lange tradisjoner i Troms og Finnmark, og gir mulighet til å stå på flere bein, også i omskiftelige tider med usikre rammebetingelser. Mange gårdbrukere driver også i dag med tilleggsnæringer i større eller mindre grad, og fyller på denne måten en rekke funksjoner i bygdesamfunnene. Kombinasjonsnæringer kan også være viktig for å ha flere bein å stå på i møte med fremtidige klimautfordringer.

De siste 30-40 årene har utviklingen gått i retning av heltidsbruk der hele arbeidsinnsatsen legges i en spesifikk produksjon. Spesielt er melkeproduksjon i dag såpass omfattende at et gårdsbruk utgjør flere årsverk, og det blir mindre tid og behov for tilleggsnæringer.

Allikevel er det fortsatt ganske vanlig å drive med jordbruk i kombinasjon med annet arbeid og andre næringer. Rundt 20 % av gårdbrukerne i Troms og Finnmark er heltidsbønder, dvs. at de henter mer enn 90 % av sin inntekt fra jordbruk. Tilsvarende tall for hele landet er 13 %. Spesielt innen sauenevinga er det vanlig å ha annet inntektsgivende arbeid ved siden av jordbruket. Kombinasjonen fiske og jordbruk og reindrift og jordbruk forekommer fortsatt, men i relativt liten grad. Mange gårdsbruk drives også i kombinasjon med landbruksbaserte bygdenæringer basert på gårdens ressurser.

Ifølge Trendundersøkelsen for Troms og Finnmark (Ruralis 2018) drives det med bygdenæringer på 68 % av gårdene i Troms og 64 % av gårdene i Finnmark. De vanligste næringene er leiekjøring, slått, brøyting etc., produksjon av ved eller biobrensel, utleie av lokaler eller lager, utleie av jakt- og fiskerettigheter, overnatting, reiselivsopplevelser, barnehage, skolerelaterte tjenester og avlastning innen helse og omsorg, slått, brøyting strøing mm. Henholdsvis 8 % og 6 % av gårdene i Troms og Finnmark tilbyr overnatting på gården, og 6,5 % og 4,5 % produserer gårdsmat.

4. utfordringer og muligheter

For utvikling av landbruket i Troms og Finnmark, er det viktig å identifisere og overvinne utfordringer og identifisere og utnytte mulighetene. Ved utarbeidelse av Regional plan for landbruk i Troms

(2014-2025) og Landbruksstrategier for Finnmark (2015-2020) ble det beskrevet muligheter og utfordringer for landbruket i regionen. Ved utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark er disse gjennomgått på nytt og oppdatert:

De største mulighetene for å utvikle landbruket i Troms og Finnmark er:

- Klima og lysforhold som bidrar til arktiske kvalitetsfortrinn
- Klimaendringer
- Svært gode utmarksbeiter
- Samisk næring og kultur
- Kompetente gårdbrukere
- Lite bruk av sprøytemidler i planteproduksjonen
- Lavt smittepress på grunn av spredt produksjonsmiljø
- Naturbruksskoler og fagsenter som kan bidra til nødvendig og tilpasset kompetanseutvikling
- Mange satsingsvillige gårdbrukere
- På landstoppen i ytelse per enhet i kumelkproduksjonen
- Blant landets dyktigste sauebønder
- Landets største og beste geitefylke
- Potensiale for å øke melkeproduksjonen
- Potensiale for å øke kjøttproduksjonen
- Stort potensial for å videreutvikle potet-, grønnsak- og bærproduksjon
- Store muligheter innen trevirke og bioenergi
- Stor interesse for å utvikle bygdenæringer i tilknytning til gårdens ressurser
- Potensial for økt verdiskaping på videreforedling av råvarer
- Samarbeid med reiseliv og marin sektor
- Ny teknologi

De største utfordringene for å utvikle landbruket i Troms og Finnmark er:

- Kjølig klima og kort vekstsesong
- Klimaendringer
- Svak rekruttering og avvikling av drift på gårdsbruk
- Små og spredte produksjonsmiljø og fagmiljø
- Lange avstander, behov for bedre infrastruktur
- Høyt kostnadsnivå
- Stort investeringsbehov
- Liten tilgang på kapital, både egenkapital og eksternt kapital
- Lav markedsverdi på gårdsbruk gir dårlig pantegrunnlag for investering
- Stort arealbehov
- Ugunstig eiendomsstruktur i deler av regionen
- Liten tilgang på dyrka og dyrkbar jord i pressområder
- Høy andel leiejord og manglende og kortsiktige og leiekontrakter
- Omdisponering av jordbruksareal
- Få aktører, liten kapasitet og behov for bedre samordning i veiledningstjenesten
- Lite forskning basert på nordnorske utfordringer
- Svak etablererkultur
- Strukturrasjonaliseringen i husdyrbruket utfordrer driftslederrollen og medfører miljømessige utfordringer
- Tap av beitedyr til rovvilt
- Fraflytting og sentralisering

5. Satsingsområder

Basert på SWOT-analysen og visjonen om at landbruket i Troms og Finnmark skal være ei bærekraftig, fremtidsretta næring som skaper verdier av de rike ressursene vi har, er det lagt opp til følgende satsingsområder (ikke listet opp i prioritert rekkefølge):

- Bærekraft (samfunn, økonomi, miljø)
- Klima
- Arktisk landbruk
- Mat og reiseliv
- Teknologi

5.1. Bærekraft

I Troms og Finnmark ønsker vi å utvikle landbruket på en bærekraftig måte som gir god økonomi for bonden, minst mulig belastning på miljøet og med positive ringvirkninger for lokalsamfunnene.

Bærekraftig utvikling imøtekommer dagens behov uten å ødelegge mulighetene for at kommende generasjoner skal få dekket sine behov ("Vår felles framtid" 1987). En bærekraftig utvikling skal tilfredsstille både sosiale og økonomiske forhold og ta vare på miljøet.

Samfunn

Landbruket er viktig en hjørnesteinsbedrift for mange bygder og bærer av mange tradisjoner. Det skaper arbeidsplasser og bosetting og ringvirkningene er betydelig større enn det man ofte tenker på.

Landbruket spiller blant annet en viktig rolle i beredskapssammenheng særlig med tanke på matsikkerhet. Å sikre mulighet for matproduksjon både regionalt og nasjonalt er viktig med tanke på å kunne være selvforsynt i en eventuell krisesituasjon.

Samisk kultur og bosetting er viktig i Troms og Finnmark. Jordbruket er en viktig næringsgren i de samiske bosettingsområdene og dermed en viktig del av grunnlaget for den samiske kulturen.

Som næring gir jordbruket et økonomisk grunnlag for bosetting i samiske områder. Bosetting i tradisjonelle samiske områder er den viktigste enkeltfaktor for at samisk kultur i bred forstand kan opprettholdes, videreføres og utvikles. Siden samer har drevet jordbruk i mange hundre år bidrar dessuten næringen i seg selv til å opprettholde samisk kultur.

Mer om strategier for å opprettholde og utvikle jordbruket i samiske områder i Troms og Finnmark fremgår av *Regionalt næringsprogram*. I *Regionalt miljøprogram* fremgår det egne tiltak for skjøtsel av samiske og andre kulturminner i jordbrukets kulturlandskap.

Økonomi

For å oppnå bærekraftig utvikling av landbruket i Toms og Finnmark, må det jobbes for å sikre god lønnsomhet ved gårdene i regionen. Uten en god økonomi i bunnen er det vanskelig å drive rekruttering og med det opprettholde drift og produksjon.

Mye av inntekten til det enkelte gårdsbruk reguleres gjennom jordbruksavtalen, men det er også stort rom for å påvirke økonomien på det enkelte bruk og gjennom regional og lokal tilrettelegging.

Volumproduksjonen er grunnpilaren i landbruket i regionen. Det er likevel mange muligheter innen kombinasjonsnæringer. Mangfoldet er viktig, vi trenger både store spesialiserte bruk med volumproduksjon og mindre kombinasjonsbruk. Små og mellomstore bruk er viktige i fagmiljøene og produserer mange verdier utenom det rent økonomiske.

Regionale strategier for næringsutvikling, verdiskaping og rekruttering på gårdene i Troms og Finnmark fremgår av *Regionalt næringsprogram*.

Miljø

For å sikre bærekraftig utvikling av landbruket i Troms og Finnmark er det viktig at produksjonen skjer på en miljøvennlig måte. Miljøvennlig drift sikres blant annet gjennom nasjonalt regelverk, som gjødselhåndtering, avfallsplaner og beitebruk. Gjennom *Regionalt miljøprogram* defineres det hva som er de største miljøutfordringene knyttet til jordbruket i regionen og det pekes på en del strategier for å imøtekomme disse.

For et bærekraftig landbruk er det også viktig at dyrkbar jord og skog blir tatt vare på. Det er viktig å redusere omdisponering av dyrka mark og å ta vare på arealer som er egnet for drivverdig skogproduksjon. Også god agronomi er viktig for sikre at jorda ikke utarmes og vil kunne produsere mat til folk og dyr over tid. Dette er tema som blir nærmere omtalt i *Matjordprogrammet*.

Økologisk landbruksproduksjon er en miljøvennlig driftsform. I økologisk produksjon er det en målsetting å drive på en bærekraftig måte samt å ha en driftsform som i størst mulig grad ivaretar husdyrenes behov for utfoldelse og naturlig adferd. Erfaringer fra det økologiske landbruket gir samtidig en økologisering av det konvensjonelle landbruket med blant annet alternative metoder for plantevern, jordarbeiding og ugressrensing, fokus på vekstskifte og dyrevelferd. Strategier for økt forbruk og produksjon av økologiske produkter i Troms og Finnmark i *Regionalt næringsprogram*.

5.2. Klima

Landbruket i Troms og Finnmark skal søke å tilpasse seg de mulighetene som kommer av et endret klima, begrense utfordringene og ta sin del av ansvaret for å redusere utslipp av klimagasser.

Rapporten *Landbruk og klimaendringer* fra 2016 gir oppdatert kunnskap om de utfordringene og mulighetene landbruket vil ha i møte med et endret klima. Der fremgår det at klimaendringene stiller landbruket overfor to hovedutfordringer:

- Hvordan mestre produksjon under endret klima ved tilpasning til klimaendringer?
- Hvordan motvirke klimaendringene gjennom utslippsreduksjon og økt opptak og lagring av karbon?

Tilpasning til et klima i endring

Klimaendringene endrer forutsetningene for planteproduksjon i Norge og globalt. God tilpasning til et klima i endring blir viktig for å redusere sårbarheten og for å utnytte mulighetene som følger med klimaendringene.

Rapporten *Klimaendringenes påvirkning på landbruket i Norge innenfor ulike klimasoner* (NIBIO 2018) gir en god oversikt over tilgjengelig kunnskap om forventede effekter av klimaendringene på landbruket i våre områder. De viktigste klimaendringene i Norge vil inkludere økt temperatur, økt nedbør og hyppigere tilfeller av ekstremvær.

Økt temperatur i sommerhalvåret vil forlenge plantenes vekstsesong og gi grunnlag for økt produksjon i jord og skog. Klimaendringene kan dermed gi nye muligheter for landbruket i nordområdene, som muligheter for flere slåtter og for å dyrke nye, mer produktive arter og sorter.

Samtidig viser forskningen at klimaendringene vil medføre mildere, mer ustabile vintre og også mye mer nedbør om høsten. Milde, ustabile vintre kan gi utfordringer med vinteroverlevelse hos flerårige planter mens våte høster kan gi innhøstingsproblemer og problemer med flom og jordpakking.

Strategier for å tilpasse jordbruket i Troms og Finnmark til et klima i endring, som god agronomi, drenering og sortsutvikling, er nærmere omtalt i regionalt næringsprogram og regionalt miljøprogram og matjordprogrammet.

Endret klima kan gi nye muligheter for skogproduksjon som næringen og samfunnet kan dra nytte av. Større arealer kan forventes å bli tilgjengelige for skogproduksjon og økt temperatur og høyere CO₂-innhold i atmosfæren vil gi økt tilvekst der ikke vann er en begrensende faktor. Klimaendringer kan også gi nye muligheter gjennom endret utbredelsesområde for ulike treslag. Tilpasningstiltak i skogbruket reiser særskilte utfordringer på grunn av skogens lange omløpstid.

Truslene mot skogens helse og vitalitet i Norge vil også øke som følge av naturlig forekommende skadegjørere som sopper, insekter, hjortevilt og gnagere. I tillegg kan nye skadegjørere ved et endret klima etablere levedyktige populasjoner i Norge.

Mer om klimaendringer og skogbruk fremgår av regionalt skog- og klimaprogram.

Utslipp av klimagasser og lagring av CO₂

Klimaavtalen fra Paris (2015) har som mål å begrense temperaturstigningen til 2 grader og tilstrebe en temperaturøkning begrenset til 1,5 grader sammenliknet med førindustriell tid. Videre er det et mål at de globale klimagassutslippene skal begrenses slik at toppnivået for globale utslipp inntreffer så fort som mulig, og at landene deretter ytterligere skal redusere sine utslipp raskt i tråd med best tilgjengelig kunnskap. Avtalen har også et mål om balanse mellom menneskeskapt utslipp og opptak av klimagasser i andre halvdel av århundret.

Med Klimaloven som trådte i kraft 1.1.18, følger Norge opp sin del av Parisavtalen. I loven fremgår det et mål om at utslipp av klimagasser i Norge skal være redusert med minst 40 % i 2030 og 80-95 % i 2050, sammenliknet med referanseåret 1990.

Jordbruk er en viktig kilde til klimagassutslipp i Norge. I 2016 utgjorde utslippene fra jordbruket litt mer enn åtte prosent av de totale klimagassutslippene. Mesteparten av utslippene skyldes metan fra naturlige prosesser i fordøyelsen hos husdyr som storfe og sau, samt lystgass fra gjødsel som inngår i nitrogenets naturlige kretsløp.

Det er ikke mulig å produsere mat uten klimagassutslipp, men det kan gjøres tiltak for å redusere utslippene og for å lagre CO₂. Siden 1990 har utslippene av klimagasser fra jordbruket gått ned med i overkant av fem prosent.

I Norge tar skog og andre landarealer opp like mye klimagasser som halvparten av de totale klimagassutslippene våre. Siden 1989 har karbon lagret i levende biomasse i skog økt med ca. 39 % i Norge. Økningen er et resultat av aktiv skogskjøtsel i perioden etter andre verdenskrig. I perioden 1955-1992 ble det årlig plantet mer enn 60 millioner trær.

Du kan lese mer om strategier for å redusere utslipp av klimagasser fra landbruket i regionen i regionalt miljøprogram og i regionalt skog- og klimaprogram.

5.3. Arktisk landbruk

Arktisk kvalitet skal brukes til økt verdiskaping på landbruksprodukter fra Troms og Finnmark.

Det arktiske klima med lange, lyse dager og lav veksttemperatur kan påvirke egenskaper i landbruksprodukter fra våre områder. Særegne og positive egenskaper defineres under begrepet *Arktisk kvalitet*.

I rapporten *Arktisk kvalitet* (NIBIO 2018) er det samlet tilgjengelig kunnskap om effekt av klima på nordnorske matprodukter. Lav temperatur kombinert med mye lys, fører til at planter fra nord ofte utmerker seg med god søt smak sammenlignet med planter dyrket lengre sør. Lav temperatur og mye lys setter også i gang stressreaksjoner hos plantene som gjør at de produserer stoffer som helsebringende antioksidanter.

I nordlige områder og til fjells utvikles beiteplanter langsomt og kvaliteten bevares over lengre tid i beitesesongen. Slike forhold gir god tilvekst hos beitedyr og kan være med på å prege kvaliteten på kjøttproduktene.

Også fortellinger om natur, tradisjoner og spesielle planteslag kan skape forventninger og tillit hos forbrukere og være en del av begrepet *Arktisk kvalitet*.

Dette tema er nærmere omtalt i *Regionalt næringsprogram* der det fremgår strategier for hvordan landbruket kan bruke den særegne, arktiske kvaliteten til produktutvikling og økt verdiskaping på produkter fra vår region.

5.4. Mat og reiseliv

Landbruket i Troms og Finnmark skal bidra til at Nord-Norge blir en internasjonalt kjent mat- og reiselivsregion.

Samarbeid mellom bransjer kan bidra til å styrke hver av bransjene. Det er stort potensiale i å dra synergier ut av samarbeid mellom landbruk, havbruk/fiske, reindrift og reiseliv i våre områder.

De naturgitte forutsetningene i Nord-Norge gir et fantastisk grunnlag for variert råvareproduksjon – både fra jordbruk, havbruk, fiske og reindrift. Dette gir muligheter for verdiskaping innenfor lokalmat og for reiselivsbransjen.

Det har i flere år blitt jobbet for å utnytte de fantastiske råvarene innen blå og grønn sektor til å bygge opp under reiselivstilbudet i Nord-Norge. Målsetninga for denne satsinga har vært å gjøre Nord-Norge til en internasjonalt kjent mat- og reiselivsregion. Dette er nærmere omtalt i *Regionalt næringsprogram*.

5.5. Teknologi

Vi vil bidra til fart i utvikling av teknologi tilpasset nordnorske driftsforhold og legge til rette for at den nordnorske bonden får tatt det i bruk.

De siste årene har det vært fokus på utvikling av mindre og lettere utstyr for landbruket. Eksempel på dette er landbruksroboter som kan pløye, gjødsle, så, luke og høste helt av seg selv. Disse veier en brøkdel av det en traktor gjør og er betydelig mindre. Dette er gunstig for miljøet og for den nordnorske bonden som ofte har mange små eiendommer der det er vanskelig å komme til med store maskiner.

Bruk og innføring av ny teknologi kan også være med å gjøre bondeyrket mer attraktivt for kommende generasjoner og på den måten bidra til rekruttering til landbruket.

I *Regionalt næringsprogram* fremgår det strategier for hvordan landbruket i Troms og Finnmark skal jobbe for å ta i bruk ny teknologi. I *Regionalt miljøprogram* omtales flere tilskuddsordninger for de som tar i bruk teknologi som bidrar til en mer miljøvennlig jordbruksproduksjon.

6. Bakgrunnsdokumenter

RBU for Troms og Finnmark bygger på følgende sentrale landbrukspolitiske dokumenter:

- Stortingsmelding *Endring og utvikling. En fremtidsrettet jordbruksproduksjon*
- Stortingsmelding *Verdier i vekt – konkurransedyktig skog- og trenæring*
- Stortingsmelding *Garden som ressurs – marknaden som mål*
- Bioøkonomistrategien *Kjente ressurser uante muligheter* (bioøkonomistrategi)
- Reiselivsstrategien *Opplevelser for einkvar smak – strategi for reiseliv basert på landbruket og reindrifta sine ressurser*
- *Nasjonal jordvernstrategi*

Begge fylkene har også utarbeidet en plan/strategi for landbruket. Disse er vedtatt i fylkestinget. Arbeidet som gjøres med rullering av RBU bygger på disse dokumentene:

- [Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020](#)
- [Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025](#)

Som kunnskapsgrunnlag for strategiarbeidet har vi benyttet følgende rapporter:

- «Trender i norsk landbruk 2018. Troms og Finnmark». Ruralis 2018
- «Utviklingen i jordbruket i Troms 2016. AgriAnalyse.» Rapport 4 - 2016
- «Troms: Mulighetenes landbruk. AgriAnalyse.» Rapport 8 - 2017
- «Utviklingen i jordbruket i Finnmark. AgriAnalyse.» Rapport 7 – 2018
- «Klimaendringenes påvirkninger på landbruket i Norge innenfor ulike klimasoner». NIBIO rapport 75 - 2018
- «Arktisk kvalitet». NIBIO rapport 40 - 2018

Vedlegg 1

Vekst, utvikling og verdiskaping i det arktiske landbruket

Regionalt næringsprogram for landbruket i Troms og
Finnmark 2019-2022

Ett av fire delprogram under Regionalt bygdeutviklingsprogram for Troms og Finnmark - et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1. Føringer	3
1.2. Prosess.....	4
2. Status.....	4
3. Hovedmål	5
4. Satsingsområder.....	5
4.1. Omdømme.....	6
4.2. Rekruttering.....	7
4.3. Kompetanse.....	9
4.4. Agronomi	10
4.5. Melkeproduksjon.....	11
4.6. Kjøttproduksjon.....	14
4.7. Potet, grønnsaker og bær.....	16
4.8. Modernisering av driftsbygninger	18
4.9. Økologisk produksjon.....	19
4.10. Skogbasert verdiskaping.....	20
4.11. Videreforedling av mat.....	22
4.12. Reiseliv.....	23
4.13. Inn på tunet og Ut på vidda.....	25
5. Virkemidler	26
5.1. Innovasjon Norge	26
5.2. Fylkesmannen.....	28
5.3. Fylkeskommunen	29
5.4. Sametinget	30

Forsidebilde: STN/NRF-kua Pernille på beite. Foto: Jack Steve Nylund

1. Innledning

I Troms og Finnmark er klimaet kaldt, vekstsesongen kort og produksjonsarealene er spredte. Klimaet er kanskje den viktigste begrensende faktoren for landbruksproduksjon. Likevel er landbruket en viktig næring, både i Troms og Finnmark. Grovfôrbasert husdyrproduksjon er den viktigste produksjonsformen. Nær 90 % av jordbruksarealet i drift blir brukt til grovfôrproduksjon, mens 11 % brukes til innmarksbeite.

Landbruket i Troms og Finnmark består av både jordbruk, bygdenæringer, reindrift og skogbruk. Alle disse næringene bidrar til bosetting, sysselsetting og utvikling i distriktene, og er samtidig viktige kulturbærere. Den samiske og den finske og kvenske kulturen utgjør viktige elementer i landbruket i våre områder. I tillegg er landbruket viktig med tanke på beredskap og matvaresikkerhet.

I *Regionalt næringsprogram* fokuserer vi hovedsakelig på jordbruk, skogbruk og bygdenæringer. Samtidig ser vi at det på flere områder, som for eksempel beitenæring og lokalmat, er viktig med et godt samarbeid med reindriftnæringa.

1.1. Føringer

Regionalt næringsprogram for Troms og Finnmark (RNP) 2019-2022 er et delprogram i *Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU)* for Troms og Finnmark 2019-2022. Alle fylker i Norge har utarbeidet RBU med virkning fra 2013 til 2016, senere forlenget til å gjelde ut 2018. I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for rullering av RBU.

RBU skal inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre delprogram: *Regionalt næringsprogram (RNP)*, *Regionalt miljøprogram (RMP)* og *Regionalt skog- og klimaprogram (RSK)*. I Troms og Finnmark er det valgt å legge til et matjordprogram som et fjerde delprogram under RBU. I tillegg til de fire delprogrammene er det laget et overordnet RBU-program der utviklingstrekk for landbruket i regionen er beskrevet og der overordnede mål og satsingsområder trekkes frem og synergier trekkes mellom programmene.

Landbruks- og matdepartementet har i brev av 20. september 2017 kommet med følgende føringer for næringsprogrammet:

Regionalt næringsprogram (RNP) skal gi strategisk retning for det regionale arbeidet med næringsutvikling i landbruket, og synliggjøre landbrukets muligheter og bidrag til det samlede næringsutviklingsarbeidet i regionen. Strategien skal løfte frem potensiale for utviklingen innenfor både tradisjonelt landbruk og andre landbruksbaserte næringer.

Utrednings- og tilretteleggingsmidler i landbruket¹ og investerings- og bedriftsutviklingsmidlene i landbruket (IBU-midlene) er konkrete virkemiddel som skal bidra til å nå målene i de regionale strategiene. I tillegg forvalter fylkeskommunene midler til rekruttering og kompetanse i landbruket. Midlene fordeles ut regionalt etter en fastsatt fordelingsnøkkel. RNP må utarbeides innenfor rammene av nasjonale føringer gitt av regjering og Storting.

Fylkeskommunenes *Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025* og *Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020* er også førende dokumenter for næringsprogrammet.

1.2. Prosess

Arbeidet med utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark 2019-2022 ble ledet av ei styringsgruppe bestående av representanter fra faglagene, fylkeskommunene, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene i begge fylkene.

Styringsgruppa oppnevnte ei arbeidsgruppe for arbeidet med næringsprogrammet. Gruppa hadde representanter fra fylkeskommunene, faglagene, NIBIO, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene. Fylkesmennenes representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet ble sendt på seks ukers åpen høring før det ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Status

Troms

Jordbruket i Troms preges av små enheter. Mye av den dyrka jorda ligger i smale striper langs sjøen. I de store dalførene Målselvdalen, Bardudalen og Reisadalen finner vi store elveavsetninger som gir godt grunnlag for landbruk. I disse områdene er eiendommene større enn langs kysten og i fjordstrøkene.

I Troms er det produksjon av kumelk, samt saue- og geitehold, som er de viktigste produksjonsformene. I tillegg er det også noe produksjon av svin, egg og storfekjøtt. Produksjonen av potet, grønnsaker og bær er i god vekst. Utmarksbeite er en viktig del av ressursgrunnlaget for jordbruket og reindrifta i Troms. Troms er det fylket i Norge som har den høyeste andelen av utmarksbeitearealet i den beste beiteklassen. Utnyttelsesprosenten er lav. Dyretallet på utmarksbeite kunne vært doblet, eller kanskje tredoblet (NIBIO, 2016).

I Troms var det 869 brukere som søkte produksjonstilskudd i 2017. Troms hadde 235 212 dekar jordbruksareal i aktiv drift, noe som tilsvarer 2,4 % av jordbruksarealet i hele landet og 0,9 % av fylkets totale areal (arealbarometer NIBIO). Av det dyrkede arealet er 88 % grovfôr og 11 % innmarksbeite. På det dyrkede arealet er 1,2 % potet og 0,1 % grønnsaker.

Troms har hatt en sterk nedgang i antall bruk fra årtusenskiftet og fram til i dag. Det har også vært en viss nedgang i jordbruksareal i drift (13 %). Det er allikevel liten nedgang i produksjonen totalt sett.

Finnmark

Melkeproduksjon, sauehold og storfekjøtt er de viktigste produksjonene i jordbruket i Finnmark. Bruksstrukturen har et vidt spenn fra de minste sauebrukene med 20-30 vinterfôra sau, til de største melkebrukene med millioner i omsetning. Finnmark har generelt noe større melkebruk, mens sauebrukene igjen er mindre. I 2014 sto melkeproduksjonen for 67 % av verdiskapingen i jordbruket, sau for 29 % og annen produksjon for 4 %. I perioden 2009-2014 gikk den totale produksjonen av sauekjøtt ned med ca. 5-10 %, samtidig med at melkeproduksjonen har økt med ca. 500 000 liter (Finnmark Fylkeskommune, 2015).

I Finnmark var det 295 brukere som søkte produksjonstilskudd i 2017 (Landbruksdirektoratet, 2018). Finnmark hadde 91 741 dekar jordbruksareal i aktiv drift, noe som tilsvarer 0,93 % av jordbruksarealet i hele landet (Landbruksdirektoratet, 2018) og 0,19 % av fylkets totale areal (NIBIO, 2017b). Av det dyrkede arealet er 89 % grovfôr og knapt 11 % innmarksbeite, 0,1 % er potet og 0,1 % er korn (NIBIO, 2017b).

Alta var i 2014 den største jordbrukskommunen og den største melkeproduksjonskommunen i Finnmark, med en verdiskaping på 40 millioner kroner. Deretter kommer Tana og Sør-Varanger. Nesseby var den største sauekommunen, og i tillegg den kommunen i fylket som hadde hatt størst økning i jordbruksproduksjonen de siste 10 årene (Stornes, 2014b).

Finnmark er ellers det fylket i landet med høyest kvinneandel med tanke på aktive brukere. Andelen er i 2018 27 % og stigende (SSB, 2016d). I Troms er andelen 20 %. I enkelte kommuner i fylket har flertallet av generasjonsskiftene de siste årene vært gjennomført av en kvinne.

Det produktive skogarealet i Troms og Finnmark utgjør 8,16 mill. dekar, med en årlig tilvekst på 640 000m³. Samlet sett er det sysselsatt ca. 420 personer i skogbruket i regionen, med en verdiskaping på ca. 390 mill. kroner i primær- og sekundærproduksjon.

3. Hovedmål

Et bærekraftig, lønnsomt og fremtidsretta landbruk som drives i samspill med den arktiske naturen og samfunnet.

For å nå dette målet vil vi i programmet peke på viktige utfordringer for landbruket i Troms og Finnmark, og legge frem strategier for å imøtekomme disse i kapittel 4. De tilgjengelige virkemidlene er beskrevet i kapittel 5.

Mange av utfordringene vil ikke kunne løses med bruk av tilskuddsmidler, men gjennom programmet gis det en felles forståelse av hva som er utfordringene som gjør det enklere for næring og forvaltning å jobbe sammen om løsninger for å imøtekomme disse.

For å nå hovedmålsettingen er det en forutsetning at dagens primærproduksjon minimum opprettholdes på dagens nivå når det gjelder produksjon av kjøtt, melk og egg. Innen potet, grønnsaker, bær, skog og videreforedling av råvarer har vi et godt potensial for å øke produksjonen.

4. Satsingsområder

I programperioden er følgende satsingsområder valgt ut (ikke prioritert rekkefølge):

- Omdømme
- Rekruttering
- Kompetanse
- Agronomi
- Melkeproduksjon
- Kjøttproduksjon
- Potet, grønnsaker og bær
- Modernisering av driftsbygninger
- Økologisk landbruk
- Skogbasert verdiskaping
- Videreforedling av mat
- Reiseliv
- Inn på tunet og Ut på vidda

4.1. Omdømme

Mål: Landbruket i Troms og Finnmark har et godt omdømme

I store deler av Troms og Finnmark er landbruket å regne som en hjørnesteinsbedrift. Mange lokale bedrifter har tilknytning til landbruket i form av videreforedling eller leverandør av varer og tjenester. Mange steder er dette grunnlaget for bosetning i distriktene, også i de samiske områdene. Landbruket er en viktig samisk kulturbærer i tillegg til reindrifta.

Trygg mat og god dyrevelferd skal være kjennetegn ved landbruket i Troms og Finnmark. God kunnskap om hvilke behov dyrene har, bygninger og innredningsløsninger som tilfredsstillter dyrenes behov er viktig for å opprettholde god dyrevelferd, både av hensyn til dyrene og for landbrukets omdømme. Forbrukerne i dag er opptatt av dette, og forventer at dyrevelferden er god for dyra våre.

Hovedtyngden av husdyrproduksjonen i Troms og Finnmark er grovfôrbasert. Beite er et velferdsgode for dyrene og utgjør samtidig en stor del av beitedyrenes grovfôropptak. Samtidig er beiting helt grunnleggende for å kunne holde kulturlandskapet i god hevd.

I Troms og Finnmark har vi mye by- og bygdenært landbruk, med de mulighetene og utfordringene som det gir. Et aktivt jordbruk og skogbruk må til for at kulturlandskapet skal være åpent og tilgjengelig, og ikke gro igjen med kratt og ugras.

Urbant landbruk, andelslandbruk og parselhager er blitt stadig mer populært. Interesse for matens opprinnelse er økende i den urbane delen av befolkningen, og flere ønsker å ta del i produksjon av mat. Denne trenden åpner nye muligheter for å bygge relasjoner mellom folk i urbane miljøer og næringsutøvere i det profesjonelle landbruket. De som tar del i det urbane landbruket lærer å verdsette råvarenes kvalitet, og får innsikt i hvor krevende det er å produsere slike råvarer. Mer kontakt mellom forbruker og produsent kan bidra til å øke bevisstheten om den viktige rollen landbruket har i samfunnet, og bedre forståelsen for hvor viktig det er at samfunnet gir landbruket gode rammebetingelser.

I Troms og Finnmark er det flere prosjekter på gang der publikum gis mulighet til å delta i landbruket og produsere egen mat. Holt lærings- og aktivitetssenter for bynært arktisk landbruk er et godt eksempel på slikt urbant landbruk. I tillegg er andelslandbruk, skolehager, parselhager og lignende gode eksempler på tiltak som kan involvere publikum i alle aldre.

Landbruket i Troms og Finnmark har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet, og landbruk i et arktisk klima gir en rekke fortrinn i produksjonen som kommer miljøet til gode. Aktørene i landbruket i Troms og Finnmark tar miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Landbruket i Troms og Finnmark drives på en miljøvennlig måte. Det produseres mat i et kjølig klima, med lite bruk av sprøytemidler og forsvarlig bruk av kunstgjødsel. Det er utmarksbeiter av god kvalitet i regionen. Dette gir en egen smak og kvalitet på maten som blir produsert, som kan markedsføres som arktisk kvalitet. God mat og gode opplevelser er noe som kan tilbys gjester både fra nabobygda og fra den store verden. Det er viktig å vise frem alle verdiene landbruket og bygdene står for, slik at alle kan få være med å ta del i godene, både som fastboende og besøkende.

Forbrukerne er opptatt av miljø og klimaavtrykk, og det er viktig at landbruket følger opp. Det må gjennomføres utslippskutt innen alle sektorer, også i landbruket. Det forventes at landbruket skal produsere mat på en måte som gir betydelig mindre negative konsekvenser for klima og miljø enn i dag. Norsk jordbruk er i dag en av verdens mest klimasmarte matprodusenter. Samtidig som de totale utslippene i Norge har gått opp, har jordbruket hatt 5 prosent kutt i klimagassutslipp siden 1990.

De menneskeskapte klimaendringene truer verdens matsikkerhet. Maten må produseres på en bærekraftig måte, slik at ressursene ikke ødelegges, samtidig som vi håndterer klimaendringene. De globale klima- og miljøutfordringene krever omstilling til et samfunn hvor vekst og utvikling skjer innen naturens tålegrenser.

Det er først og fremst innen husdyrproduksjonen, gjødselhåndtering, energibruk og ved å ta i bruk ny teknologi man kan redusere utslippene fra gårdsnivå. Det er behov for mer kunnskap om tiltak som kan gi klimaeffekt. I tillegg må vi finne nye virkemidler for at landbrukets potensial for utslippskutt skal bli realisert.

Strategier

- Vise frem de gode verdiene i landbruket
- Bedre gårdbrukernes yrkesstolthet
- Fokus på god dyrevelferd
- Vise at landbruket i Troms og Finnmark produserer miljøgoder og driver miljø- og klimavennlig i rene omgivelser
- Vise at gårdbrukeren har viktige funksjoner i lokalsamfunnet, som bedriftseier, entreprenør, produsent, servicetilbyder, med mer
- Løfte frem verdien arktisk kvalitetsmat og gode matopplevelser
- Løfte frem betydningen av samisk kultur i landbruket

Resultatmål

- Landbruket i regionen er kjent for å levere arktisk kvalitet, kortreist, trygg mat og god dyrevelferd
- Landbrukets servicefunksjoner er godt synlige i samfunnet
- Utslipp og forsøpling fra landbruket er redusert
- Klimagassutslipp fra landbruket er redusert

4.2. Rekruttering

Mål: Landbruket i Troms og Finnmark er en attraktiv næring der også ungdom vil delta

Noen velger å overta gården etter foreldrene, drive den og utvikle den videre. Andre er oppvokst i byen og har en drøm om et liv på landet, der en kan leve nær naturen og drive med dyr og planter, enten som hobby eller levevei.

Å kunne være sin egen herre nevnes av mange som en årsak til at de har valgt å bli gårdbruker. Livet som bonde er ikke fritt for utfordringer – dyrestell, plantedyrking, maskiner og redskaper, økonomi og mange flere fagområder du må skaffe deg kunnskap om for å få til en lønnsom drift. Du må også være en god bedriftsleder, spesielt om du skal ha ansatte på gården.

Det å være gårdbruker kan være hardt arbeid, men det har også mange fordeler for de som vet å sette pris på det privilegiet det kan være å styre sin egen arbeidsdag! Du får arbeide selvstendig, og møter mange spennende utfordringer i hverdagen.

Det finnes mange spennende yrker i landbruket foruten det å være gårdbruker. Det trengs lærere, veiledere og andre fagpersoner i kommune og fylke, og i den private veiledningstjenesten, avløsere, veterinærer, økonomirådgivere. I tillegg gir faglagene og samvirkeorganisasjonene muligheter for spennende verv. Landbruket gir også mange muligheter til å drive med bygdenæring i tilknytning til landbrukseiendom og gårdsdrift, for eksempel Inn på tunet, bygdeservice, reiseliv og opplevelser med mer.

Gjennomsnittsalderen på gårdbrukerne både i Troms og i Finnmark er nå på 52 år. I 2000 var gjennomsnittsalderen 49 år. Andelen gårdbrukere under 40 år blir stadig lavere, og andelen gårdbrukere over 60 år blir høyere. For at vi skal kunne holde antall gårdsbruk på dagens nivå, må det begynne minst like mange gårdbrukere som det slutter.

De som overtar gårdsbruk fra familien, eller kjøper gårdsbruk, er ofte i aldersgruppen 30–40 år, og i mange tilfeller også eldre. Et fortrinn for disse kan være at de har tatt utdanning, at de har erfaring fra annet arbeidsliv, er bevisst på hva de går inn i og har planer med drifta. Ungdom i dag har en annen forventning til livsstil, valgmuligheter og fritid enn tidligere generasjoner. Ny teknologi kan gjøre arbeidshverdagen som bonde fysisk lettere og mer fleksibel. Det bør satses mer på å gjøre ny teknologi tilgjengelig også for mindre bruk.

I følge trendundersøkelsen til Ruralis, gjennomført i 2018 er det over halvparten av gårdbrukerne som vil anbefale barna sine å ta over gården, men mange vet ikke om noen vil. Nesten halvparten av bøndene i Troms, og to av fem i Finnmark, sier at det er «lite sannsynlig» eller «usannsynlig» at noen vil ta over. På melkebrukene er sannsynligheten størst for at noen vil drive videre.

Den økonomiske situasjonen er ofte det som har størst betydning for framtidig drift på en gård. Økonomisk resultat er ofte avgjørende når det legges planer for framtida, også med hensyn til om noen vil ta over og drive bruket framover. For mange blir det en vurdering av økonomi til å investere, og til å sette seg i gjeld.

Vi ønsker at flere ungdommer og unge voksne skal begynne med landbruk. For at vi skal få til dette må flere få vite om de spennende mulighetene som finnes i landbruket. Det må også være lønnsomt å drive med landbruk, og det bør være et godt faglig og sosialt miljø lokalt og i fylket.

Strategier

- Legge til rette for kunnskapsbaserte eierskifter
- Fokuserer på muligheter og mangfold i landbruket
- Fremme gårdbrukernes yrkes stolthet
- Legge til rette for at ny teknologi i større grad også kan tas i bruk på mindre gårdsbruk

Resultatmål

- I 2022 skal det være minst like mange gårdbrukere i Troms og Finnmark som i 2018
- Gjennomsnittsalderen på gårdbrukerne har gått ned

4.3. Kompetanse

Mål: Alle aktører i landbruket har god kompetanse om landbruksdrift under arktiske forhold

Fagskoler, kurs, veiledning og studieturer er viktige kilder til kunnskap. I tillegg er det avgjørende med gode fagmiljø i bygder, kommuner og i fylket, der vi som driver med landbruk og næringsutvikling kan dra nytte av hverandres erfaringer og ha et godt faglig fellesskap. Dette understøttes av Trendundersøkelsen Ruralis foretok i 2018, der ca. 25% av bøndene oppgir andre bønder i området som en svært viktig kilde til ny kunnskap.

Tana videregående skole i Finnmark og Senja Videregående skole i Troms, tilbyr landbruk og naturbruk som fag. Det er svært viktig at vi har skoler i fylket som kan være kompetansesenter og gi unge og voksne gode kunnskaper om å drive med landbruk i et arktisk klima.

Per i dag er det ingen landbruksretta naturbruksutdanning i Nord-Norge utover videregående opplæring. Det nærmeste er Nord Universitet avdeling Steinkjer. For å imøtekomme målsettingen om matproduksjon i hele landet, og det fortrinn som arktisk kvalitet har, er det viktig å få etablert en landbruksretta naturbruksutdanning over videregående nivå. Et fagskoletilbud om arktisk landbruk vil kunne bidra til å øke kompetansen til gårdbrukere og andre innenfor landbruket. Det har over tid blitt jobbet med å få på plass et fagskoletilbud innenfor arktisk landbruk som kunne gitt et utdanningstilbud på høyere nivå med fokus på de spesielle utfordringene knyttet til landbruket i landsdelen. Dette har så langt ikke latt seg realisere.

Veiledningsapparatet i regionen er allsidig, men blir ofte oppfatta som fragmentert, og innen skogbruk er det mangelfullt. Ønsket om bedre samordning av rådgivningstjenesten er reist ved flere anledninger og arbeidet bør nå settes i gang. Utfordringene for den faglige rådgivninga er først og fremst nedgang i antall bruk og redusert produksjon. Kommunene utfører hovedsakelig forvaltningsoppgaver og tilbyr i mindre grad tjenester knyttet til utvikling innen landbruket. Det finnes flere gode eksempler på interkommunalt samarbeid. Geografien er utfordrende, med lange avstander både internt i fylket og til fagmiljø og instanser i Sør-Norge. Dette gjør at det koster en god del mer både å arrangere og delta på kurs og seminarer i regionen.

Det er viktig å øke den digitale kompetansen blant bøndene slik at flere kan ta i bruk de digitale løsningene som finnes. I dag finnes det mange digitale hjelpemidler som kan tas i bruk slik at ny kunnskap blir lettere tilgjengelig for flere bønder. Det er utviklet flere apper og digitale løsninger som kan hjelpe til med å organisere gårdsdriften på en bedre. Kurs kan arrangeres som webinar slik at de er tilgjengelig for alle som ønsker å delta, eller det går an å ta i bruk Skype og lignende tjenester på fagmøter for å bedre tilgjengeligheten for de som ikke har mulighet å delta fysisk.

Landbruket står også ovenfor utfordringer og muligheter i forhold til rammebetingelser som klimaendringer, globalisering, matvaresikkerhet og endret marked. Dette krever kunnskap gjennom forskning utover vanlig kompetanseheving. Særlig viktige forskningstema for landbruket i regionen er agronomi, sortsutvikling og klimatilpasning.

En stor utfordring for landbruksforskningen i nord, er at det er vanskelig å finansiere prosjekter rettet mot primærproduksjonens utfordringer under nordlige forhold. I nasjonale og internasjonale prosjekter er det også lett for at regionspesifikke problemstillinger faller bort eller vannes ut når

prosjektledelsen ikke er plassert i landsdelen. Det er derfor viktig å jobbe for å sikre regional tilstedeværelse av forskningsinstitusjoner som jobber med landbruksrelaterte problemstillinger

Strategier

- Opprettholde og videreutvikle landbruksutdanninga i Troms og Finnmark
- Mer tydelig og samordna veiledningstilbud og kompetansemiljøer som dekker alle sider ved landbruksdrifta i hele regionen
- Interkommunalt samarbeid som mulig løsning på kapasitet- og kompetanseutfordringer i kommunal landbruksforvaltning
- Det er et aktivt regionalt forskningsmiljø som driver målretta forskning og utvikling tilpasset behovet i landbruket i Troms og Finnmark
- Sikre regional tilstedeværelse i landbruksforskninga
- Bedre finansieringsordningene for regionspesifikk landbruksforskning
- Jobbe for etablering av en arktisk fagskole
- Jobbe for etablering av et fagsenter for etter- og videreutdanning i hele regionen

Resultatmål

- Vi har to livskraftige naturbruksskoler
- Veiledningstilbudet er samordna og målretta
- Høy deltakelse på kurs og utdanningstilbud
- Det arrangeres kurs som er tilpassa næringas behov
- Det foregår mye regionspesifikk forskning
- Vi har et aktivt og tilstedeværende forskningsmiljø i regionen
- Det er god kompetanse og kapasitet i den kommunale landbruksforvaltningen
- Arktisk fagskole er etablert
- Arktisk fagsenter er etablert

4.4. Agronomi

Mål: Effektiv og bærekraftig utnyttelse av grovfôrareale på innmark

Grovfôrproduksjonen er hovedgrunnlaget for jordbruket i Troms og Finnmark. Med større, bedre og mer målrettet avling og riktig kvalitet vil mange produsenter kunne øke grovfôrandelen i fôrrasjonen til dyrene. Økt bruk av egenprodusert grovfôr vil i de fleste tilfeller forbedre økonomien i produksjonen. Vi er i gang med å utvikle varemerket *arktisk kvalitet* i Nord-Norge. Også i den sammenheng vil det være fokus på at størst mulig andel av verdiskapinga skjer i nord.

God jordkultur med kontroll på næringstilgang og vanninnhold er avgjørende for gode avlinger. Bedre jord- og plantekultur er ei utfordring i nordnorsk jordbruk. Den generelle trenden de siste årene er at avlingsnivået går ned. Det er mange årsaker til dette deriblant at større og større driftsenheter medfører stadig lengre transporter og mindre optimal bruk av husdyrgjødsel. Større og tyngre maskiner utfordrer også jordas bæreevne og drenering er et forsømt område. Økt andel leiejord og dårlig arrondering er med på å forverre situasjonen. Fokus på jordkultur er mindre på leiejord, særlig der det er korte kontrakter.

Dagens plantemateriale er ikke godt nok for det framtidige nordnorske landbruket. Samspillet mellom temperatur og daglengde i Nord-Norge skiller seg fra de fleste andre områder. Dette tilsier at vi må ha egen sortsutvikling under våre forhold, med seleksjon og utprøving under de klimatiske forhold som sortene skal brukes under.

Klimaendringer er en utfordring for landbruket i hele verden. Temperaturendringer, ustabil vær og endrede nedbørsmengder påvirker matproduksjonen og skaper miljøutfordringer. Mye tyder på at særlig vinterklimaet vil endres i nord, og påvirke blant annet overvintring av plantene. I vår region og særlig i indre deler av Troms, er det store utfordringer knyttet til overvintring av eng. Dette har vært problematisk over tid og det er å forvente at klimaendringene vil forsterke dette. Ordningen med tilskudd til utbedring av vinterskadet eng ble utfaset i 2016. Mange har uttrykt at det er uheldig og at det bør jobbes for å gjeninnføre ordningen.

Høyere temperatur og lengre vekstsesong er effekter av klimaendringene som kan virke positivt på landbruket i regionen gjennom mulighet for større avling og med tanke på hvilke vekster som kan dyrkes. Forskning for å tilpasse planteproduksjonen i Nord-Norge til et endret klima, er en viktig forutsetning for et konkurransedyktig landbruk i nord.

Strategier

- Det må være tilgjengelige sorter tilpasset nordnorske forhold
- Kunnskap om jordbearbeiding, grøfting, gjødsling og høstetidspunkt
- Kunnskap om hvordan jordpakking oppstår og hvilke konsekvenser det får
- Øke grovfôrandelen i fôrrasjonen til dyrene
- Øke kunnskapsnivået om optimal fôring
- Jobbe for gjeninnføring av tilskudd til utbedring av vinterskadet eng

Resultatmål

- Grovfôrandelen i fôrrasjonene har økt fra 2018 til 2022
- Økonomien i de grovfôrbaserte husdyrproduksjonene har styrket seg
- Høyere avlingsnivå og god kvalitet på dyrka arealer

4.5. Melkeproduksjon

Mål: God lønnsomhet og høy kvalitet i melkeproduksjonen i Troms og Finnmark

Melkeproduksjonen er den viktigste produksjonsretningen i Troms og Finnmark.

Kumelk

Troms og Finnmark er per i dag to kvoteregioner for kumelk. For å unngå at melkeproduksjonen blir konsentrert om enkelte distrikter, vil det være en fordel også i fremtiden å ha to kvoteregioner.

Å lykkes i moderne melkeproduksjon krever gode kunnskaper og ferdigheter i svært mange disipliner og fag. Nøkkelen vil være at bonden løser rollen som bedriftsleder på en god måte. Dette innebærer at arbeid med strategier, analyser og planlegging gis fokus og prioritet. Som andre bedriftsledere vil bonden som oftest ha behov for bistand i dette arbeidet.

Melkebruk som er under betydelig utvidelse, bruker ofte flere år på å komme opp i ønsket kapasitetsutnyttelse. Dette kan ha å gjøre med både planlegging, gjennomføring og tilgang på

produksjonsdyr og grovfôrareal. Det er viktig å holde fokus på raskest mulig kapasitetsutnyttelse i forbindelse med driftsutbygging både med tanke på inntjening og med tanke på å opprettholde produksjonsvolumet i fylket.

Tabell 1. Utvikling i kumelkproduksjon i Troms fra 2007 til 2017.

År	Melkeprodusenter	Melkekyr	Snittleveranse pr. bruk	Totalleveranser
2007	333	5 467		
2012	253	4 766	122 905	31 621 062
2017	196	4 530	150 442	30 234 887

Tabell 2. Utvikling i kumelkproduksjon i Finnmark fra 2007 til 2017.

År	Melkeprodusenter	Melkekyr	Snittleveranse pr. bruk	Totalleveranser
2007	165	3 048		
2012	117	2 830	164 017	19 266 114
2017	96	2 814	201 778	19 774 248

Nedgangen i antall melkekyr i Troms er på hele 17 % på 10 år, mens nedgangen i Finnmark er på 8 % i den samme perioden. Reduksjonen i samme periode for hele landet er på 13 %. Nedgangen i antall produsenter har i perioden vært på ca. 41 % i begge fylkene.

Kvaliteten på melka er en utfordring både i Troms og i Finnmark, med ca. 92 % innenfor elitemelkskravet. På landsbasis er 96 % innenfor elitemelkskravet.

I følge NILF står kumelk for 48 % av verdiskapingen fra landbruket i Troms og 41 % av sysselsettingen, mens i Finnmark utgjør melkeproduksjonen ca. 79 % av verdiskapingen i jordbruket og 67 % av sysselsettingen (NILF 2014).

Kvotepriisen i Troms har vært lav, men har de siste par årene økt betydelig. Etter at staten frøys salget, er etterspørselen større og prisen nær 4-doblet. Troms hadde i 2017 en kvoteoppfyllingsgrad på 83 % og Finnmark hadde 86 % mot et gjennomsnitt for landet på 93 %. De senere årene har Finnmark fått økte melkekvoter. Fremover har vi gode utviklingsmuligheter når det gjelder å produsere en større del av kvotene. Et mål må være å produsere mer av den totale kvoten for regionen.

Geitemelk

Troms har tradisjonelt vært et fylke der produksjonen av geitemelk har stått sterkt. I 2018 er det fortsatt geit i 14 av kommunene, dette er fire kommuner færre enn i 2006. Antallet melkegeiter har gått tilbake med hele 30 % i tiårsperioden. Noe av grunnene til den kraftige nedgangen i antallet geiter er sannsynligvis prosjektet *Friskere geiter*. Det er også en større nedgang i geiteprodusenter enn blant gårdbrukere totalt sett. I 2012 var det 83 produsenter mens i 2017 er antallet nede i 62. I samme periode har levert melkemengde gått ned med 6,16 %. Kvoteoppfyllingsgraden er god på geitemelk, og kvoten har i perioder blitt redusert. Det er derfor ikke rom for å øke denne produksjonen, med mindre det skapes nye anvendelsesområder for melken.

Kvaliteten er hovedutfordringen i nord. Tidligere var frie fettsyrer (smaksfeil) den største utfordringen. På grunn av fokus på avl, grovfôr kvalitet og fôringsstrategier er dette nå et nesten ikke eksisterende problem. I 2017 var 88 % av melka innenfor elitemelkskravet.

Det er de senere år gjennomført flere prosjekter knyttet til geitemelkproduksjon i Troms, bl.a. Noraprojektet, kompetansesenter geit, saneringsprosjektet og kjefjøsprosjektet. Troms er det største geitefylket i landet, og bør også være i front når det gjelder kompetanse og utvikling.

Foredlingsanlegg

Melkeproduksjonen bidrar også til en betydelig verdiskaping og arbeidsplasser ved meieriene i Alta, Tana, Harstad og Storsteines.

I Harstad har TINE både meieri og logistikk/lager. Meieriet er Debio-godkjent, og har både økologisk og konvensjonell produksjon. Anlegget produserer ca. 30 millioner liter melk per år, og har produksjon av søtmeik, fløte, juice og rømme. Antall ansatte ved anlegget er 35.

TINE Meieriet Storsteines ligger i Balsfjord kommune i Troms. Meieriet driver produksjon av brunost og hvitost fra ku- og geitemelk. Anlegget mottar 28 millioner liter kumelk og 7 millioner liter geitemelk, og produserer 2 600 tonn hvitost og 2 600 tonn brunost per år. Antall ansatte ved anlegget er 50.

Anleggene i Troms mottar i alt ca. 20 mill l kumelk og 2 mill l geitemelk fra Nordland årlig.

I Vest-Finnmark har TINE meieri i Alta. Meieriet driver produksjon av søt konsummelk og fløte. Anlegget produserer ca. 4,5 millioner liter per år. Antall ansatte ved anlegget er 12.

I Øst-Finnmark har TINE meieri i Tana. Meieriet driver produksjon av kesam, yoghurt, konsummelk og smør. Anlegget produserer ca. 14 millioner liter melk per år. Antall ansatte ved anlegget er 25.

Småskalaproduksjon

Det er svært få lokale osteprodusenter i Troms og Finnmark, og det må være en målsetting å få opp antall osteprodusenter både på ku- og geitemelk.

Strategier

- Øke kvotefyllingsgraden på kumelk
- Sikre god tilgang på produksjonsdyr av god kvalitet
- Utnytte kapasiteten på gårdene på en lønnsom måte
- Kunnskap om optimal fôring
- Satse på rådgiving og kompetanse i hele regionen
- God dyrevelferd
- Fokus på god driftsøkonomi
- God tilgang på avløsere og fagarbeidere
- Videreføre satsing på kompetanse og utvikling i geiteholdet
- Utvikle markedet for geitemelkprodukter

Resultatmål

- Kvotepoppfylling for kumelk på høyde med landsgjennomsnittet
- Vi har 4 meierier der kapasiteten er nyttet fullt ut
- Opprettholde produksjonen av geitemelk minst på samme nivå som i 2018
- Andelen melkeprodusenter som oppnår elitemelks-kravet har økt til 97 %

4.6. Kjøttproduksjon

Mål: Troms og Finnmark skal være selvforsynt med egg og grovfôrbaserte kjøttprodukter

Sau

Lammekjøttproduksjonen er godt tilpasset forholdene i regionen med gode og unike utmarks- og beiteressurser. Sauen har også en viktig rolle i kulturlandskapspleien. Dette har gitt produksjonsresultater i norgestoppen over lang tid. Gode produksjonsresultater skyldes ikke bare gode beiter, men også dyktige produsenter og produsentmiljø basert på stor interesse for utvikling av produksjonen. Fortsatt fokus på avlsarbeid og utvikling av gode avlsmiljø i fylket er viktig for videre utvikling av produksjonen.

Antallet vinterfôra sau har holdt seg rimelig stabilt på landsbasis i perioden 2006–2017. Det har vært nedgang i antall sauebruk over tid både i Troms og Finnmark. Fra 2012–2017 har det likevel vært en økning i antall vinterfôra sau.

Tap av dyr til rovvilt har vært ei betydelig utfordring for sauene i regionen de siste 20 årene. Mange gårdsbruk har måttet legge ned drifta på grunn av store tap. Trendundersøkelsen for Troms og Finnmark 2018 viser at tap av husdyr til rovvilt oppleves som et problem av svært stor/stor betydning for 41 % av de spurte gårdbrukerne, og for 21 % medførte redusert bruk av utmarksbeite som følge av rovdyr utfordringer av svært stor/stor betydning. For utvikling av saueproduksjonen i regionen fremover vil det være nødvendig å få til en nedgang i tap av dyr på beite.

Forvaltningen av rovvilt i Troms og Finnmark er tillagt rovviltnemnda region 8. De har ansvar for å følge opp Stortingets rovviltpolitikk i regionen. I 2011 ble alle partiene på Stortinget enige om det såkalte rovviltforliket, som gir rammer for forvaltningen av rovdyr i Norge, og har satt mål for hvor stor bestandene kan være. Rovviltforliket bygger på en todelt målsetting om å ivareta både rovdyr og beitedyr. Tiltak for å følge opp dette fremgår av Forvaltningsplan for rovvilt i region 8 som utarbeides av rovviltnemnda og ligger således ikke innenfor rammene av RBU.

Storfe

Det er fortsatt underdekning på storfekjøtt nasjonalt, og da spesielt i Nord-Norge. Det er derfor markedsmessig rom for økning av storfekjøttproduksjonen i Troms og Finnmark. Med større melkeproduksjon per ku vil antall melkekyr reduseres og behovet for ammekyr vil ytterligere økes for å dekke opp for behovet. Med de beiteressursene vi har i regionen, burde det ligge godt til rette for ammeku og produksjon av storfekjøtt. Forsøk med sambeiting av storfe og småfe i Troms har vist positiv effekt både på beitekvaliteten og gjengroing.

Spesialisert kjøttproduksjon på ammeku er en produksjon som krever en helt egen kompetanse. Skal en lykkes med denne produksjonen, er det helt vesentlig å kunne utnytte produksjonens egenart. Derfor vil kompetansebygging være et viktig grunnlag for at denne produksjonen skal lykkes i regionen.

Selv om antall melkekyr går ned ligger det et stort potensial i å få til oppfôring av flere av kalvene som fødes i melkeproduksjonen. Det å sikre en god og stabil omsetning av fôringsdyr vil være viktig for å få til dette. Vi trenger flere spesialiserte gårdsbruk som kan føre frem oksekalfene til riktig slaktemoden størrelse. Økt fokus på bruksdyrkryssing kan øke kjøttavdråten fra melkeproduksjonen.

Svin

Markedssituasjonen for svin er for tiden presset med overproduksjon og sterke tiltak for å få produksjonen i balanse. Utviklingen i denne situasjonen avhenger av hvilke tiltak næringen tillates å iverksette for å tilpasse produksjonen i forhold til markedet.

Utviklingen de senere årene har vært at svinekjøttproduksjonen har økt mye på landsbasis, mens i Troms og Finnmark har det vært en betydelig reduksjon. For svin er det konsesjonsfrihet opp til 2100 slaktegrisenheter. Brukstsørrelsen i regionen ligger vesentlig under dette, og også langt under gjennomsnittssørrelsen på landsbasis. Dette viser at utviklingen av svineholdet i regionen ikke har skjedd i samme takt som ellers i landet.

Svineproduksjonen er en liten, men viktig produksjon i regionen. Den har betydning for sysselsettingen på gårdene og den er svært avgjørende for å sikre en jevn tilgang av råstoff til slakteri og foredlingsindustrien i fylket. Svin inngår som en viktig bestanddel i kjøttprodukter – spesielt pølser og pålegg. En utvikling av arktiske kjøttprodukter basert på nordnorske råvarer, har derfor behov for gris, selv om hovedingrediensen er småfe eller storfe.

Legitimiteten for norsk kraftfôrpolitikk ligger i at svinehold er en vesentlig del av husdyrholdet i hele Norge. Uten svinehold i Troms og Finnmark har en ikke lenger grunnlag for å opprettholde dagens særnorske forordninger knyttet til EØS-avtalen. Det vil derfor være av avgjørende betydning for svineholdet totalt i landet, at svineholdet i Troms og Finnmark videreutvikles i forhold til dagens beskjedne omfang.

Geite- og kjejkjøtt

Geite- og kjejkjøtt er en delikatess som etterspørres i markedet – særlig i storhusholdningen. Som en tilpasning til markedet bør det derfor satses på å finne økonomisk rasjonelle måter å gjennomføre føring og slakting på. Prosjektet *Arktisk kje* har hatt fokus på dette og det er potensial for større produksjon av kjejkjøtt.

Egg

Når det gjelder kommersiell fjørfenæring i Troms, er det kun eggproduksjon det er snakk om (verpehøns over 20 uker). Hovedtyngden av eggproduksjon skjer på fem bruk, hvorav fire produserer opp mot konsesjonsfri grense på 7 500 høner, og en med noen færre, men med alt salg lokalt. I Finnmark er det kun én produsent som er Nord-Norges største med 11 500 høner.

Høsten 2011 ble det vedtatt at eggpakkeriet på Silsand skulle legges ned og at egg fra Troms og Finnmark skulle fraktes til Trondheim for å pakkes og så sendes tilbake til butikk.

Det er ett gårdspakkeri på Berg i Troms. Det er veldig god etterspørsel av egg derfra. Kanskje er det mulighet for flere å satse på egne gårdspakkerier.

Strategier

- Fokus på kvalitet og lønnsomhet i alle kjøttproduksjonene
- Styrke kompetansen til produsentene
- Kunnskap om optimal føring
- God dyrevelferd i alle produksjonene
- Styrke avlsmiljøene
- Hindre etablering av fast rovvilt i områder som er forbeholdt beitedyr (B-områder)
- Redusere tap av beitedyr til rovvilt
- Arbeide for å øke lammekjøttproduksjonen basert på beitebruk
- Informasjon og kompetanseheving for markedet og produsenter om «grass-fed»-produksjon

- Bidra til en større andel av «grass-fed» kjøttproduksjon
- Arbeide for å øke storfekjøttproduksjonen
- Arbeide for god lønnsomhet i ammekuproduksjonen
- Alle oksekulver i Troms og Finnmark føres opp til slaktemoden vekt
- Opprettholde og utvikle eksisterende svineproduksjon i regionen
- Tilstrekkelig svineproduksjon til å dekke behovet til utvikling av arktiske matprodukter
- Jobbe for kommersiell utnyttelse av geit- og kjejkjøtt
- Arbeide for at kjejkjøtt blir en tilgjengelig vare på markedet
- Opprettholde og utvikle eksisterende eggproduksjon i regionen
- Arbeide for flere gårdspakkerier for egg
- Jobbe for økt industriforedling på slakteriene i Troms og Finnmark

Resultatmål

- Slaktevolumet har økt på slakteriene i Troms og Finnmark siden 2018
- Antall beitedyr tapt til fredet rovvilt har gått ned i forhold til 2018
- 100 % av oksekulvene i Troms og Finnmark føres opp til slaktemoden vekt
- Antall vinterfôra sauer har økt siden 2018
- Antall ammekyr har økt siden 2018
- Minst like mange svineprodusenter som i 2018
- Kjejkjøtt omsettes i dagligvarehandelen i regionen
- Minst like mange eggprodusenter som i 2018

4.7. Potet, grønnsaker og bær

Mål: Øke produksjonen av potet, grønnsaker og bær i Troms og Finnmark

Potet

Matpotetproduksjonen i er langt fra nok til å dekke forbruket i regionen. Det er rom for betydelig økt produksjon av potet for salg til lokalt marked i Troms og Finnmark. Potetprodusentmiljøet er lite og sårbart. Kun få dyrkere har over 100 dekar potet. Med større adgang til hjemmemarkedet vil det være plass til flere produsenter. Med flere produsenter vil risikoen spres på flere dyrkere, og leveransene til pakkeriene sikres i større grad.

Det har de siste årene vært utført mye godt FoU-arbeid i arktisk potet- og grønnsaksdyrking, blant annet i regi av produsentorganisasjonen Ottar og bedriften Tromspotet. Prosjektene bidrar vesentlig til å vedlikeholde og øke kunnskap hos produsenter, rådgivere og omsetningsledd.

Grønnsaker

Det har vært stor tilbakegang i både antall aktive dyrkere og areal som benyttes til grønnsakproduksjon de siste tiårene. Samtidig øker mengden grønnsaker vi spiser og folk etterspør i stadig større grad lokalproduserte varer. Potensialet for salg av grønnsaker i regionen er derfor stort både gjennom butikk og markedssalg.

Det er mange utfordringer knyttet til produksjon og salg av grønnsaker under arktiske forhold. Samtidig gir lysforholdene, langsom vekst og lav temperatur unike produkter med mindre bitterhet, mer sødme og mer smak.

Sammenlignet med potetproduksjon er grønnsaksproduksjonen mindre automatisert og krever mer manuelt arbeid. Utfordringer med skadedyr, ugress og marginale forhold gjør produksjonen svært kunnskapskrevende. Det er viktig med godt tilbud om opplæring til de som ønsker å produsere grønnsaker, og et veiledningsapparat som kan følge dem opp. I dag er det få tilbud om opplæring til grønnsaksprodusenter i fylket.

For sorter som krever oppal i drivhus før utplanting mangler regionen i dag gartnerier/produsenter som kan produsere store mengder planter for utplanting. Dette er en utfordring i forhold til en rekke sorter som kålrot, knutekål, hodekål, brokkoli, purre osv.

På den positive siden er grønnsaksproduksjon lite kapitalkrevende, og kan drives på jorder som er mindre interessante for grasproduksjon på grunn av størrelsen. For bruk med lite areal gir derfor grønnsaksproduksjon gode muligheter.

Bær

Etterspørsel etter bær er økende. Potensialet er stort både innen ferskkonsum og i foredla produkter. Rommet for å øke bærproduksjonen i Troms og Finnmark er derfor stort. Jordbær og bringebær er de produksjonene som har et visst omfang i dag. Særlig bringebær har hatt en enorm utvikling i forbruk de siste årene. Øvrige bærsorter som er aktuelle er solbær, rips og stikkelsbær. Foreløpig er det lite forbruk av disse bæerslagene, men de kan være svært aktuelle i foredla produkter. De egner seg også godt for mekanisering av produksjonen og kunne dermed gi større produksjonsheter og et godt råstoffgrunnlag for videreforedling.

For å utnytte det økende markedet på bær, må produkter av bær som helårsvare utvikles. Vi er i et klimatisk grenseområde for bærproduksjon, noe som setter ekstra store krav til kompetanse. Det er behov for utvikling av klimatilpassede sorter og dyrkingsmetoder.

Det er svært få unge bærprodusenter i dag, og det må settes inn tiltak for økt rekruttering. Dyrking i tunneler og table-top har bidratt til en økt interesse for bær dyrking.

Strategier

- Rekruttere flere produsenter
- Sikre kompetanseheving og rekruttering for produsenter og veiledningsapparatet
- Styrke fagmiljøene
- Sikre tilgang på sorter som er tilpasset en arktisk vekstsesong
- Etablere gartnerier for oppal av småplanter
- Gode lagerfasiliteter
- Effektive mottaks- og distribusjonssystemer

Resultatmål

- Volumet på bærproduksjonen i regionen har økt med minimum 20 %
- Volumet på grønnsaksproduksjonen i regionen har økt med minimum 20 %
- Volumet på potetproduksjonen i regionen har økt med minimum 50 %
- Det er etablert 2 gartnerier for oppal av småplanter
- Det finnes et velfungerende mottaksapparat for alt som blir produsert av potet, grønt og bær

4.8. Modernisering av driftsbygninger

Mål: Moderne og effektive driftsbygninger for en fremtidsrettet husdyrproduksjon i Troms og Finnmark

Det er betydelig dyrere å bygge fjøs i vår region enn i resten av landet. Anslag utført av Landbruk Nord for Troms fylke, basert på erfaringstall, kan tilsi at prisene i regionen ligger 25-40 % høyere enn f. eks i Trøndelag. Prisen per kuplass i Troms ved 20 årskyr er beregnet til ca. kr 225 000,-, og ved 40 årskyr kr 180 000,-. Prisen kan antas å være noe høyere i Finnmark. Dette gjør at det kan være mer utfordrende å forsvare økonomien i en utbygging i Troms og Finnmark enn i andre deler av landet. Selv om tilskuddsandelen er høyere enn i andre fylker, er dette ofte ikke nok til å kompensere for økte kostnader.

De små og mellomstore brukene utgjør en like viktig del av fagmiljøet og totalproduksjonen som de store, og produserer viktige miljøgoder. Vi er avhengig av en variert bruksstruktur der vi sikrer en fremtid også for disse brukene. Modernisering er viktig, ikke minst for å oppnå best mulig dyrevelferd og godt arbeidsmiljø. Fra 2034 vil det ikke lenger være tillatt å drive med melkeproduksjon i båsfjøs. 11 % av melkeprodusentene i Troms og Finnmark har planer om å bygge om til løsdrift (Trender i norsk landbruk 2018, Ruralis).

Fjøs som ble bygd på 70-, 80- og 90-tallet er ikke tilpasset de kravene som stilles til driftsbygninger i dag. Det stilles i dag høyere krav til både mekanisering og innredningsløsninger som er bedre tilpasset dyrenes behov. Disse gamle driftsbygningene kan likevel ha relativt lang bygningsmessig levetid igjen. Å bygge om det fjøset man har kan være en rimeligere og mer bærekraftig løsning enn å bygg nytt. Dette gjelder uansett om man skal fortsette den produksjonen man allerede har på gården, eller om man vurderer å starte opp med en annen produksjon. Drift i moderne fjøs gir positive signaler til påtroppende generasjoner.

Status Troms

Troms har et etterslep på investeringer i driftsbygninger. Av 196 produsenter viser beregninger fra Tine fra 2017 at det er omtrent 145 båsfjøs igjen i Troms og 53 med løsdrift. Av løsdriftsfjøsene er det ifølge TINE 38 som har melkerobot. Takten i fornyelse av driftsbygninger er for lav for å opprettholde produksjonen i fylket på lengre sikt. Dette gjelder alle de viktigste tradisjonelle produksjonene. Mange av melkebrukene i Troms er små. Lav panteverdi på eiendommene medfører vanskeligheter med å gjennomføre nyinvesteringer, og eventuelle lån blir tilsvarende dyre. Bidrag fra det offentlige er derfor nødvendig for å kunne gjennomføre investeringer. IBU-ordningen er viktig for å sikre fornyelse av Troms-landbruket.

I de senere år har interesse for utbygging i Troms vært større enn tilgang på kapital. Med dagens rammevilkår må utbyggingsbruk gjerne fordoble sin produksjon for å få til nødvendig lønnsomhet. Tilgang på areal vil ofte være en begrensende faktor. Prisen på melkekvoter er også en utfordring for utbyggingsbruk.

Status Finnmark

Moderniseringen som har skjedd de siste 25 årene begynte på midten av 80-tallet med at melkeprodusenter valgte å bygge om driftsbygninger fra båsfjøs til løsdrift med melkestall. Av 95 produsenter var det 48 båsfjøs igjen i Finnmark i 2017. I dag velger stadig flere robotmelkeanlegg i

stedet for melkestall, og i Finnmark er det 29 roboter i drift i 2018, dvs. ca. 30 % av melkebrukene har melkerobot.

Strategier

- Gode finansieringsordninger og tilstrekkelig med tilskuddsmidler
- Gode og rimelige bygningsløsninger
- En god byggeprosess med dyktige rådgivere innen økonomi, driftsplanlegging og byggeteknisk planlegging
- Fokus på dyrevelferd
- Små og mellomstore bruk skal kunne prioriteres ved bruk av investeringsvirkemidler

Resultatmål

- 15 melkeprodusenter har lagt om til løsdrift hvert år
- Det er kapasitet til å føre opp alle oksekalfene i fylket til slaktemoden vekt

4.9. Økologisk produksjon

Mål: Å øke økologisk produksjon og forbruk av økologiske landbruksprodukter

Økologisk landbruk er i vekst, men utviklinga går sakte. Det er betydelig dårligere utvikling i Troms og Finnmark enn i resten av landet.

Landbruket i Troms og Finnmark har fortrinn i økologisk produksjon. Klimaet gir et relativt lavt smittepress av sykdommer og skadedyr på plantene, samt at problem med ugress er mindre enn lengre sør i landet. Kjøligere klima gir imidlertid også en større utfordring for produksjon av eget økologisk fôr. Økologisk landbruk er minst like avhengig av god jordkultur og drenering som bruk som driver konvensjonelt.

Det er drøyt 40 gårdsbruk i Troms og Finnmark som driver økologisk. I den økologiske produksjonen er alle dyreslag representert, i tillegg til potet, grønnsaker og bær.

Økologisk kjøtt blir omsatt i Norturas Debio-godkjente slakteri. En del av storfekjøttet samt kjøtt av lam selges som økologisk, resten går inn i den ordinære varestrømmen. Gjennom prosjekt Økt produksjon og forbruk av økologisk melk i Nord-Norge (2012-2018) har det blitt etablert tappelinje for økologisk melk ved meieriet i Harstad. Det er god etterspørsel i markedet på denne melka, men det er sårbart i forhold til å få nok leveranse til meieriet for å opprettholde produksjonen.

På landsbasis ble 57 % av økologisk melk og 52 % av økologisk kjøtt omsatt som økologisk i 2016. I Troms og Finnmark blir 61 % av økologisk melk solgt som økologisk, og xx % kjøtt.

Kunnskap om økonomiske muligheter på omlagte bruk er viktig for å sikre realistiske lønnsomhetsvurderinger for de som er på planleggingsstadiet for mulig omlegging. Gårdbrukere som har lyktes i sin økologiske produksjon er de beste ambassadørene og kunnskapsbasene for å få flere bønder til å legge om. Gjennom prosjektet landbrukets økoløft har vi gode ambassadører for økologisk landbruk både i Troms og Finnmark.

Det har vist seg at det er svært viktig med tett oppfølging fra veiledningsapparatet for å gjøre gårdbrukerne trygge på at det lar seg gjøre å legge om til økologisk uten for mye arbeid og økonomisk tap. Det er behov for økt fokus på økologisk i veiledningsapparatet.

I Troms og Finnmark er det små miljø innenfor økologisk produksjon. Det er viktig med møteplasser samt samordning av oppgavene innenfor feltet. Man må derfor videreutvikle nettverk og samhandling mellom produsenter, bedrifter, FoU-miljø, næringsorganisasjoner og virkemiddelapparat på regionalt og lokalt nivå. Det bør også legges til rette for god samhandling og samarbeid over fylkesgrensene.

De siste åra har «grass-fed», eller gressbasert produksjon, fått stadig mer oppmerksomhet rundt om i verden. Forbrukere i Norge ønsker i stadig større grad å kjøpe miljøvennlige og helsefremmende produkter. Det er også en økende interesse blant produsenter om å produsere mat med lavere klimaavtrykk.

Gressbasert kjøtt- og melkeproduksjon er en ekstensiv produksjon som stort sett bare er basert på grovfôr. Det er ikke fullstendig/fullt ut økologisk, da det ikke er krav om at alle innsatsfaktorer er økologisk, men det anses som en miljøvennlig produksjon. Debio er i ferd med å innføre en merkeordning for denne produksjonsformen som skal være klar for å ta i bruk fra høsten 2018. Mye av kjøttproduksjonen, særlig på lam/sau, i Troms og Finnmark er nesten utelukkende gressbasert. Gjennom små endringer i driftsopplegg kan det være mulig for flere produsenter å få godkjenning gjennom merkeordningen og med det kunne øke verdiskapingen på sin produksjon.

Strategier

- Etablere nettverksgruppe for strategisk planlegging og arbeid med økologisk landbruk i regionen
- Bruke gode ambassadører fra næringa til å informere om mulighetene
- Utvikle bedre salgskanaler for økologisk kjøtt
- Jobbe for økt leveranse av økologisk melk til meieriet i Harstad
- Jobbe for bedre salgskanaler for økologisk kjøtt
- Rekruttere flere produsenter av økologisk potet, grønt og bær
- Bidra til at en større andel økologisk produserte landbruksprodukter selges som økologisk
- Kartlegge mulighetene for bruk av godkjenningsordningen for gressbasert produksjon

Resultatmål

- Det er etablert nettverksgruppe for strategisk arbeid med økologisk i regionen
- Antall liter økologisk melk levert til meieriet i Harstad har økt
- Det har blitt avholdt min en samling i året for økologiske produsenter
- Det er godkjent 30 produsenter for gressbasert produksjon i regionen
- Produkter av gressbasert produksjon fra Troms og Finnmark er å finne i butikkene i Nord-Norge
- En større andel av økologisk produserte råvarer selges som økologisk

4.10. Skogbasert verdiskaping

Mål: Øke verdiskapingen fra skogen i Troms og Finnmark

Status for skogressursene - Finnmark

I dag hogges det årlig under 10 000 m³ tømmer i barskogene i Finnmark, det meste av dette er tynning. Dette er lavt sett i forhold til tilveksten på ca. 50 000 m³ per år. I bjørkeskogene er det et enda større misforhold mellom tilvekst og uttak. Årlig uttak er ca. 15 000 m³ mens tilveksten er på

150 000 m³. Ved å øke hogsten vil mer virke bli foredlet og verdiskapinga øker i alle ledd. Et skogbruk som drives i balanse med tilveksten er i seg sjøl et klimatiltak da det tømmeret som hogges blir til produkter som lagrer karbonet, eller det kan brennes i energisentraler og erstatte fossilt brennstoff.

Status for verdiskaping - Finnmark

I barskogkommunene i fylket er det et visst skogbruksmiljø med lokale bygdesager som skjærer trelast, lafteplank, og ellers en del spesialvirke. Alta og Sør-Varanger er de viktigste kommunene her. Det er generelt lite lokale treprodukter som tilbys for salg i fylket. Hogsten foregår for det meste i tynningsskog og det er lite uttak av eldre barskog. Finnmark treforum er et skognæringsforum som består av bedrifter som driver innen skog- og trenæringa i Finnmark. Forumet skal bidra til mer samarbeid og organisering av trenæringa i fylket. Det tilbys også kurs og opplæring innen ulike treetekniske og skogfaglige tema. Totalt er det 60 bedrifter i fylket som hører inn under skogsektoren i Finnmark, der 30 er medlemmer. Alle er små foretak med få ansatte, men til sammen utgjør de en viktig verdiskaping. Se mer om arbeidet og aktivitetene på www.finnmarktreforum.no.

Status for skogressursene – Troms

Troms har stort volum med gammel lauvskog som egner seg godt til energiformål. En del barskogarealer, særlig furumoene, kan tynnes. Årlig avvirkning er i dag om lag 160 000 m³. Hogsten kan økes til langt over tilveksten på 420 000 m³ da over 70 % av lauvskogen er i hogstklasse IV og V.

Status for verdiskaping - Troms

Hoveddelen av virke i Troms brukes til ved og energiflis. Det er etablert 6 større biobrenselanlegg, en god del mindre anlegg og mange vedprodusenter. Årlig forbruk av energiflis er rundt 30–40 000 fm³ og ved for salg er om lag 20 – 30 000 fm³.

Finnfjord smelteverk bruker om lag 15 000 fm³ skogsfliis i produksjonen. Mye importeres med båt sørfra, men en større andel kan levers lokalt.

Vedprodusentene har behov for å bedre kvaliteten på produktene og tilpasse leveransene til svingningene i etterspørselen. Tørker, lagerbygg og produksjonslokaler vil gi bedre arbeidsvilkår, kvalitet og leveringssikkerhet.

I Troms er det mange gårdsagbruk rundt om i bygdene, men få som driver noe ut over hobbydrift og litt leieskjæring. Det arbeides med å bygge opp kompetansen på gårdssagbruka gjennom korte kurs i samarbeid med Norsk bygdesagforening. De sagbruka som leverer trelast eller videreforedla produkter selger som regel etter forespørsel direkte fra saga. Det er potensial for å øke produksjonen av lokal produsert trelast ved videreutvikling av gårdssagbruk. På sikt kan det være mulig å etablere et større sagbruk i regionen.

Det finnes flere trebrukende bedrifter i fylket som produserer ferdighus, trapper, takstoler, innredninger, vinduer, snekkerier o.a. Disse importerer den trelasta som brukes i produksjonen. Tilgangen på lokal trelast som er godkjent for formålet er for liten. Så godt som all trelast som nyttes i byggebransjen er importert til fylket sørfra eller fra nabolanda. Det er mulig for lokale produsenter å kunne få levert ulike produkter som f.eks. kledning og småbygg. Det krever imidlertid målretta arbeid for å få det til.

Strategier

- Tilrettelegge for økt sluttavvirkning og tynning ved å arbeide for bedre tilgang til arealene, tilpassa hogstutstyr, god avsetning og etterspørsel etter lokalt trevirke.
- Tilrettelegge for økt produksjon og bedre kvalitet i vedproduksjonen.

- Arbeide for økt produksjon av flis, og etablering av flere biobrenselanlegg og lokale leveranser av smelteverksflis.
- Legge til rette for at sagbruk videreutvikles ved å tilby mer lokalt produserte trevarer til det lokale markedet
- Tilrettelegge for industriell sagproduksjon og flere nisjeproduksjoner
- Medvirke til at så mye som mulig av treprodukter produseres fra lokale skogressurser
- Informasjon om mulighetene ved bruk av tre til byggebransjen, arkitekter og entreprenører gjennom tredriverprosjekt
- Utvikle og videreføre tredriverprosjekt i Troms og Finnmark
- Øke hogsten slik at mer av tilveksten tas ut til bioenergi og treprodukter som gir lokal verdiskaping.
- Arbeide for mer bruk av tre i offentlige og private bygg
- Etablering og utvikling av småskala trebedrifter som utnytter lokale råvarer

Resultatmål

- Det er livskraftige sagbruk i regionen som tilbyr det markedet etterspør
- Større aktivitet på eksisterende gårdssagbruk, flere aktive småskala trebedrifter og større etterspørsel etter lokalt trevirke
- Virke til fjernvarmeanlegg og industri leveres fra lokale skogressurser
- Større omsetning av lokal ved med høy kvalitet.
- Flere skogeiere har etablert gårdsanlegg med flisfyring på egen eiendom
- Vedprodusenter har tilgang på vedvirke tilpassa etterspørselen
- Vi har flere bygg varmet opp med flisvarme i forhold til 2018
- Vi har et robust og stabilt energimarked der lokal skogsflis blir brukt i varmeanleggene
- El- og bioenergi har like konkurransevilkår
- Bruken av trebygg har økt i Troms og Finnmark

4.11. Videreforedling av mat

Mål: Øke produksjonen og mangfoldet av lokal mat og matspesialiteter fra Troms og Finnmark

Det økte fokuset på mat, og spesielt på nisjemat, lokal mat og spesialiteter, gir gode muligheter for næringsutvikling i regionen.

Vårt naturgitte mangfold er unikt. Råvarene fra Troms og Finnmark kommer fra ulike landbruksproduksjoner, reindrift, fiske, oppdrett, fangst og sanking. Det brede mangfoldet av type produkter gjør at serveringsbedrifter kan lage spennende helhetlige menyer med mat fra regionen og gi gjestene en stor matopplevelse.

Samiske mattradisjoner der både lammekjøtt og rein inngår, kan gi et nytt innhold innenfor matspesialiteter i Troms og Finnmark. Sammen med samisk mat, historier og informasjon om samisk kultur, vil det kunne gi et mye bredere produktspekter både innenfor lokalmatmarkedet og reiselivsmarkedet.

Trendene skaper muligheter for produsentene. Forbrukerne sier at de ønsker å kjøpe mer lokal mat. Lokal mat har generelt et godt omdømme og målinger viser at forbrukerne vil kjøpe mer av dette.

For å lykkes med en lokalmatsatsing er det viktig at en tenker lønnsomhet og ser satsingen fra kundens ståsted. Kunden kan være forbruker, butikk, serveringssted, reiselivsbedrifter eller andre. Alle disse har til felles at mat fra alle bransjer, hav og land sees under ett. Matsatsingen i regionen må følgelig også sees på som en felles blågrønn satsing.

En av de største utfordringene for landbruksnæringa i denne situasjonen er å få fram flere småskalaprodusenter som totalt kan tilby et bredt nok varespekter av kvalitetsprodukter, og et stort nok volum til at det er interessant for både spesialbutikker, dagligvarekjedene, serveringssteder, reiselivsbedrifter og forbrukerne. Distribusjon og salg er spesielt utfordrende i Nord-Norge hvor det er lange avstander og få alternative markeder til kjedene. Kompetansebehovet er også stort på flere områder. Det er mye ny kompetanse som kreves for å gå fra å være råvareleverandør til å selge foredlede varer. Serveringssteder med fokus på lokal mat melder om at deres hovedutfordring er å kjenne til produsentene og få stabile leveranser av god kvalitet.

Strategier

- Rekruttere produsenter til småskala matproduksjon
- Styrke sammenhengen mellom mat og reiseliv
- Samarbeid med reindrifts- og fiskerinæringa og reiselivet om arktisk kvalitet
- Videreutvikle velfungerende og fleksible distribusjons- og markedsføringskanaler
- Satsing på kvalitet i alle ledd av produksjonen
- Utvikle sterke nettverk og gode møteplasser
- Arbeide for at butikk, restaurant og hotellnæringen tar inn lokale produkter

Resultatmål

- Arktiske produkter er førstevalg hos kvalitetsbevisste forbrukere i Troms og Finnmark
- Salg av arktiske landbruksprodukter på det nasjonale markedet har økt siden 2018
- Etterspørselen etter arktiske råvarer og produkter gjør at vi kan øke produksjonen
- Det har vært flere etableringer av bedrifter som videreforedler matspesialiteter fra Troms og Finnmark

4.12. Reiseliv

Mål: Lønnsomme reiselivstilbud på gårder i Troms og Finnmark

Reiselivet i Nord-Norge har hatt en rivende utvikling de siste årene og mulighetene for gårdsbruk og bygder som vil satse på reiseliv er gode. Mange gårdsbruk har gode ressurser, som kan tilrettelegge for overnatting og opplevelser uten altfor store investeringer.

Bærekraft i reiselivet handler i hovedsak om å ta vare på behovene til mennesker som lever i dag uten å ødelegge fremtidige generasjoners muligheter for å dekke sine behov. Temaer som natur, miljø- og klimapåvirkning, samspill reiseliv/lokalsamfunn – og næringens økonomiske verdiskaping er sentralt i forståelsen av et bærekraftig reiseliv.

Mat fra nordnorske råvarer kan bidra til å øke opplevelsen for turistene. Det har lenge vært jobbet med ei felles satsing for reiseliv, landbruk, sjømat og reindrift i nord med målsetning å gjøre Nord-Norge internasjonalt kjent som mat- og reiselivsdestinasjon. Det er gjennomført et forprosjekt om dette i regi av Innovasjon Norge. Forprosjektet ble ferdigstilt i 2017, og det jobbes nå videre med et hovedprosjekt. Det er viktig at alle de involverte næringene jobber sammen for å kunne nå målet om gode reiselivstilbud.

Samisk kultur og næring assosieres ofte med noe eksotisk og spennende som kan by på spennende mat-, natur- og kulturopplevelser. Samisk kultur er således et viktig element i reiselivet både i Troms og Finnmark.

Dagens turister har en økt vilje til å bruke ressurser på kultur, opplevelse og reiser. Reiselivsnæringen må derfor endre kurs fra å tilby enkeltstående produkter, til et samarbeid om helhetlige opplevelsesprodukter som inkluderer kultur, mat, historie, natur og aktiviteter, i tillegg til transport og overnatting.

For gårds- og bygdeturismen er vertskapet og eiernes kunnskap og kompetanse en suksessfaktor. Den som skal etablere reiselivstilbud må skaffe seg kunnskaper innen et bredt område: markedsføring, økonomi, lokal historie, kultur og tradisjoner, offentlige krav til produksjon og servering, håndtering av mat mv. i tillegg til å beherske rollen som profesjonelt vertskap.

En suksessfaktor for landbruksbasert reiseliv i Troms og Finnmark kan være å samarbeide om helhetlige tilbud med høy kvalitet, der overnatting, mat og opplevelser er hovedproduktene. Vi har allerede en del bedrifter som tilbyr en slik helhet. Andre trenger å tilknytte seg en eller flere aktører for å komplettere tilbudet.

For å kunne nå frem i jungelen av tilbud som finnes, er det en stor fordel å stå sammen om produktutvikling, markedsføring og omsetning. Mange små bedrifter med gode produkter samlet som en merkevare kan være mer synlig i det store bildet, og kan være fordelaktig økonomisk. Markedsføring er dyrt, og det er mye å tjene på samarbeid. Gode fagmiljø gir muligheter både til å samarbeide og dele kunnskap og erfaringer.

Strategier

- Utvikle nettverk og samarbeid mellom aktørene i bygdeturisme, lokalmatprodusenter og andre reiselivsutøvere
- Mobilisere til etableringer innen landbruksbasert reiseliv
- Fokus på kompetanse, særlig innen økonomi, markedsføring og vertskapsrollen
- Arbeide for gode tilbud om veiledning og rådgiving
- Gjennomføre det nordnorske mat- og reiselivsprosjektet

Resultatmål

- Det finnes flere tilbud innen overnatting, lokal mat og opplevelser på gårdene i Troms og Finnmark enn i 2018
- Det er god dialog mellom grunneiere og reiselivsaktører
- Aktører i bygdeturisme er tilsluttet i eksisterende reiselivsforum i regionen
- Det finnes gode veiledningstilbud
- Landbruket er en viktig bidragsyter i arbeidet med å gjøre Nord-Norge til en internasjonalt kjent mat- og reiselivsdestinasjon

4.13. Inn på tunet og Ut på vidda

Mål: Skape lønnsomme Inn på tunet og Ut på vidda-tilbud som kan gi mange en meningsfylt hverdag med mestring, utvikling og trivsel

Landbruket har store materielle og menneskelige ressurser som i langt større grad enn i dag kan bidra til å løse kommunenes og andres utfordringer i tjenesteproduksjonen innen oppvekst, velferd, helse og omsorg.

Inn på tunet (IPT) er tilrettelagte og kvalitetssikrede velferdstjenester på gårdsbruk som skal gi mestring, utvikling og trivsel. Aktivitetene i IPT er knyttet opp til gården, livet og arbeidet der.

Inn på tunet har tilbud til barn og unge innen oppvekst og opplæring, fritid, allmennpedagogikk, spesialpedagogikk mm. NAV og arbeids- og velferdsetaten kjøper tilbud innen arbeidstrening, og helse- og omsorgssektoren har tilbud til rusbrukere, funksjonshemmede, innen psykisk helse, demens m.m. I tillegg finnes tilbud innen integrering av innvandrere og flyktninger, kriminalomsorg og forebygging av kriminalitet.

Inn på tunet har tilbud til alle aldersgrupper og mange ulike behov, og i fremtiden vil det bli utviklet enda flere tjenestetyper og tilbud.

Kvalitet er viktig i Inn på tunet. For å bli godkjent som tilbyder av Inn på tunet-tjenester må man oppfylle definisjonen av Inn på tunet, og i tillegg gjennomføre kvalitetssikring av egen virksomhet og bestå en godkjenningsrevisjon i regi av Matmerk. Det er i dag 24 godkjente Inn på tunet-gårder i Troms og 13 i Finnmark, og flere er under godkjenning.

I tillegg til sysselsetting og verdiskaping i landbruket, skaper landbruket med Inn på tunet-gårdene et mangfold av gode aktivitetstilbud, og bidrar til å løse viktige velferdsutfordringer i samfunnet.. Inn på tunet bidrar til å formidle de gode verdiene i landbruket, og bidrar til et godt omdømme.

En stor utfordring for mange tilbydere av Inn på tunet-tjenester er uforutsigbarhet på grunn av at det er vanskelig å få langsiktige kontrakter. Med kortsiktige kontrakter er det vanskelig å planlegge drifta fremover. Det er derfor viktig også å rette informasjons og mobiliseringsarbeidet mot kjøpersiden.

Tilsvarende Inn på tunet har vi prosjektet *Ut på vidda (UPV)* innen reindrifta og reindriftstilknyttede næringer. Også her er det muligheter for å skape gode velferdstilbud. Formålet med prosjektet er å utvikle og tilby velferdstjenester i reindriften slik at det kan virke til å styrke inntektsgrunnlaget for reieiere, og å imøtekomme brukernes behov for læring, mestring, trivsel og tilhørighet til samisk kultur, dagligliv og arbeid.

Gjennom prosjektet kan lokalsamfunnet få muligheter til å bli bedre kjent med reindriften som kulturbærende næring og det samiske folket i sitt nærrområde. Dette kan bidra til å styrke identitet, fremme forståelse og virke konfliktdepende.

Prosjektet eies av Landbruks- og matdepartementet i samarbeid med Norske Reindriftssamers Landsforening. Fylkesmannen i Troms har ansvaret for sekretariat og prosjektledelse.

IPT og UPV er satsinger med hver sin oppdragsgiver. Derfor er det ulik finansiering av prosjektene og underliggende tiltak. De to satsingene har allikevel mye til felles, og det er naturlig å se dem i sammenheng og bygge felles nettverk.

Strategier

- Etablere og videreutvikle gode tilbud i hele regionen
- Fokus på høy kvalitet i tilbudene
- Utvikle kompetanse blant tilbyderne
- Øke kompetansen blant kjøperne av Inn på tunet og Ut på vidda-tilbud
- Sikre forankring på et høyt politisk og administrativt nivå i kommunene
- Sikre langsiktige, forutsigbare avtaler for tilbyderne
- Bidra til god markedsføring av tilbudene

Resultatmål

- Det finnes et selvstendig tilbydernetverk
- Flere kjøpere bruker tilbudene som finnes innen Inn på tunet og Ut på vidda enn i 2018
- Alle gårder som driver med Inn på tunet-virksomhet er godkjent av Matmerk
- Kommunene og andre kjøpere har god kunnskap om Inn på tunet og Ut på vidda

5. Virkemidler

5.1. Innovasjon Norge

Bygdeutviklingsmidlene (IBU-midlene)

Formålet med IBU-midlene er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Det inngår flere ordninger i IBU-midlene, i hovedsak fordelt på tilskudd og avsetning til tapsfond for risikolån.

Investeringer

Investeringer i produksjonsanlegg (tradisjonelt landbruk og tilleggsnæringer)

Til investeringer i faste anlegg og tilhørende produksjonsutstyr av varig karakter, kan det gis tilskudd til inntil 35 % av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket.

Etter vedtak i jordbruksavtalen for 2018 er det ikke lengre tak for slike tilskudd i Troms og Finnmark. For at virkemidlene skal rekke til flest mulig prosjekter, skal det allikevel ikke gis høyere tilskudd enn det som trengs for at prosjektet skal la seg gjennomføre. Innovasjon Norge vil vurdere lønnsomhet og pantesikkerhet i hvert enkelt prosjekt og utmåle tilskudd deretter.

Det er i 2018 gitt føring om å prioritere fornying av 15-30 kyrs fjøs.

Det kan også gis tilskudd til kjøp av tilleggsjord som ligger nært opptil hovedbruket på bruk med utviklingspotensial med stort behov for tilleggsareal. Kun verdien av dyrka jord og planlagt dyrka jord kan inngå i kostnadsgrunnlaget, ikke verdien av bygninger og utmarksarealer. Primært vil Innovasjon Norge sin medvirkning ved kjøp av tilleggsjord være lån. Innovasjon Norge kan også medvirke med lån til nydyrking når dette er et viktig tiltak for bærekraftig grovfôrgrunnlag og inntjening på bruket.

Investeringer i forbindelse med generasjonsskifte

Til personer under 35 år som overtar landbrukseiendom kan det gis tilskudd til mindre investeringer med inntil 50 % av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. For kvinner kan tilskuddsandelen økes til 70 %.

Bedriftsretta utviklingstiltak*Etablering av ny virksomhet (tilleggsnæringer)*

Til forberedelse og etablering av ny virksomhet innen landbruksbaserte næringer utenom tradisjonelt landbruk, som har som formål å ekspandere, kan det gis tilskudd til inntil 75 % av kostnadene, begrenset oppad til 75 % av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket.

For markedsavklaringsfasen kan det gis tilskudd med inntil 100 000 kroner.

For kommersialiseringsfasen kan det gis tilskudd med inntil 600 000 kroner.

Bedriftsutvikling (tilleggsnæringer)

Til produktutvikling, kompetansebygging, markedsundersøkelser, testsalg, nettverksbygging samt markedsføring av nye produkter, kan det gis tilskudd på inntil 50 % av kostnadene, begrenset oppad til 50 % av godkjent kostnadsoverslag for tiltaket. For foretak der majoriteten av eierandelene kontrolleres av personer under 35 år eller av kvinner kan tilskuddsandelen økes til 75 %.

Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket

Satsinga på bioenergi fortsetter på samme nivå som i 2017, med 67 mill. kroner fra Landbruks- og matdepartementet.

Formålet med midler til bioenergiformål innen RNP er å stimulere jord- og skogeiere til å produsere, bruke og levere bioenergi i form av brensel eller ferdig varme. Anlegg som bygges bør bidra til utnyttelse av energi fra skog eller kulturlandskap, og bygges for å kunne bruke lokalt produsert brensel. I tillegg til å gi økt verdiskaping skal det legges vekt på de ringvirkninger og den kompetanseeffekt programmet kan bidra til.

Innovasjon Norge skal dokumentere både verdiskaping og energieffektivitet for de ulike satsingsområder i programmet. Alle prosjekter som gis støtte må kunne vise til klar reduksjon i utslipp av klimagass. Programmet skal bidra til at landbruket 1) Selger varme basert på biobrensel, 2) Bruker bioenergi i egne bygninger og virksomhet, og 3) selger biobrensel

Det kan gis tilskudd eller en kombinasjon av lån og tilskudd til:

- Anlegg for varmesalg
- Gårdsvarmeanlegg
- Varmeanlegg for veksthus
- Biogassproduksjon
- Lager- og tørkeanlegg for brenselstflis

Det kan også gi tilskudd til myke investeringer: 1) Konsulenthjelp til forstudier, forprosjekter og utredninger 2) Kompetanse og informasjonstiltak.

De fylkesvise midlene til bioenergi er fra 2015 tatt ut av den tidligere ordningen under til skog, klima- og energitiltak, og alle landbruksbaserte bedriftsrettede midler til bioenergi inngår nå i det nasjonale Bioenergiprogrammet.

Mer informasjon finnes på www.innovasjon Norge.no/no/finansiering/bioenergiprogrammet/

Utviklingsprogrammet – landbruks- og reindriftsbasert vekst og verdiskaping

Til sammen er det bevilget 98,2 mill. kroner til programmet, det samme som i 2015.

8,2 mill. kroner kommer fra Reindriftsavtalen, og skal brukes for å få fram potensialet på reinområdet.

Internationale Grüne Woche (IGW), Matstreif og regionale kompetansen av blir trukket fram som viktige arbeidsområder for programmet. Departementet ber Innovasjon Norge følge opp analysen som er foretatt av ti eksportmarkeder med tanke på eksport av landbruksvarer. Det er grunn til å forvente at det også fremover vil bli gitt støtte til vekstfinansiering og til forpliktende produsentsammenslutninger.

For 2018 er programmet styrket med 12,5 millioner, særskilt satsing for å styrke verdiskaping på geit

5.2. Fylkesmannen

Utrednings- og tilretteleggingstiltak (UT-midler)

Formålet med de fylkesvise utrednings- og tilretteleggingsmidlene er å bidra til økt matproduksjon, og til utvikling og modernisering av det tradisjonelle landbruket, samt til utvikling av andre landbruksbaserte næringer. Midlene skal bidra til å støtte opp under de innledende faser og arbeid knyttet til landbruksbasert verdiskaping regionalt. Støtte til utvikling av økologisk landbruk kan inngå som en del av tilretteleggingstiltakene.

Det kan gis tilskudd i henhold til regionalt næringsprogram og innenfor overordnede føringer for midlene.

Midlene kan gis til organisasjoner, institusjoner, kommuner og ulike former for samarbeidsorgan, hovedsakelig innenfor landbruket, med sikte på å understøtte landbruket.

Det kan gis tilskudd med inntil 75 % av godkjent kostnadsoverslag, for å kunne støtte flest mulig prosjekter forsøker vi å begrense tilskuddet til 50 %.

For 2018 er rammen kr 2 320 000 for Troms og 1 600 000 for Finnmark.

Midler til arktisk landbruk

De tre fylkesmennene i Nord-Norge mottok i 2012 tilsagn på til sammen kr 9 millioner fordelt på tre år fra Landbruks- og matdepartementet, til satsing på Arktisk landbruk. Sametinget har i tillegg bidratt til satsingen med kr 2 millioner og Nordland fylkeskommune med kr 1,54 mill. Totalt har det vært kr 12,54 millioner til satsingen. Midlene har blitt forvaltet av et styre bestående av representanter fra finansieringspartnerne, samt fra Bondelaget, Bonde- og småbrukarlaget og Norske reindriftssamers landsforbund. Midlene har blitt utlyst i to runder – våren 2013 og vinteren 2014. Formålet med midlene har vært å bidra til utvikling og økt utnyttning av arktisk kvalitet som konkurransefortrinn for landbruket i nordområdene. Ordningen ble tatt ut av Jordbruksavtalen fra 2015.

For 2018 er det igjen satt av 2 millioner til ordningen over jordbruksavtalen. Midlene forvaltes av fylkesmennene i Finnmark, Troms og Nordland.

5.3. Fylkeskommunen

Rekruttering og kompetanseheving i landbruket

Fylkeskommunene forvalter midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket hvor målet med ordningen er å ivareta og styrke verdiskapingen i landbruket regionalt. Fylkeskommunen får eget tildelingsbrev for disse midlene fra Landbruks- og matdepartementet. Her fremgår at bruk av disse midlene må ses i sammenheng med andre ordninger og aktører som arbeider med rekruttering og kompetanseheving i landbruket. I tildelingsbrevet er også øvrige forventninger til fylkeskommunen på landbruks- og matområdet beskrevet.

Midlene kan ikke brukes innen andre sektorområder fylkeskommunen har ansvar for, eller til generell drift av naturbrukslinjene i de videregående skolene.

Retningslinjer for bruk av midlene i Troms ble vedtatt i Fylkesrådet i sak 59/10 i møte 06.04.2010.

Retningslinjene for bruk av midlene i Finnmark ble vedtatt av Fylkesutvalget 24.11.2015 i sak 50/15.

Målgrupper for ordningen er landbruksorganisasjoner, lag, foreninger, kommuner, kursarrangører og videregående skoler/utdanningsinstitusjoner. Disse kan søke støtte til prosjekter som faller innenfor rammen av disse retningslinjene. Troms fylkeskommune og Finnmark fylkeskommune kan selv ta initiativ til gjennomføring av prosjekter som faller innenfor virkeområdet for ordningen.

Det kan gis støtte til kurs, konferanser, seminarer, fagsamlinger, studieturer, mobiliseringstiltak, kompetanseutviklingstiltak, rekrutteringsprosjekt, forsknings- og utviklingsmiljø samt andre tiltak som bidrar til formålet for tilskuddsordningen.

Rammen for 2018 er for Troms sin del på kr 672 000, og for Finnmark sin del er rammen for 2018 på kr 462 000.

Prioriterte områder i 2018 for ordningen bør ifølge tildelingsbrevet fra LMD være:

- Tiltak som bidrar til å styrke rekrutteringen til landbruks- og gartnerutdanningen og til høyere utdanning i landbruksfag.
- Tilskudd til kompetansehevende tiltak og støtte til etter- og videreutdanningstilbud for næringsutøvere i landbruket.

Det er søknadsfrist for ordningen, 15.februar 2018. Informasjon om ordningen er på Troms fylkeskommunes hjemmeside, www.tromsfylke.no. Søknader sendes på www.regionalforvaltning.no. Finnmark fylkeskommune har fortløpende saksbehandling. Informasjon om ordningen er på Finnmark fylkeskommunes hjemmeside, www.ffk.no. Søknader kan sendes til postmottak@ffk.no

Voksenagronom

I jordbruksoppgjøret 2017 ble avtalepartene enige om å sette av 13 millioner kroner, herav 2 millioner kroner til utvikling av digitale løsninger på landsbasis til igangsetting av nasjonal modell for voksenagronomen. Rammen for «Midler til rekruttering og kompetanseheving i landbruket» (RK) fylkeskommunene forvalter ble samtidig redusert med 30 % fra 2017 til 2018.

Voksenagronomtilbudet skal:

- ha et faglig innhold som omfatter valgfrie programfag landbruk Vg2 og programfag landbruk Vg3 fordelt over to år. Etter fullført opplæring får man yrkestittelen agronom
- være organisert som samlinger i kombinasjon med nettundervisning
- ha en nedre aldersgrense for opptak som settes til 25 år
- gis i regi av fylkeskommunale naturbruksskoler

Fylkeskommunene i Troms og Finnmark søkte og ble innvilget hver kr 550 000 til oppstart av voksenagronomklasser på vg2-nivå høsten 2018 ved henholdsvis Tana vgs. og Senja vgs. – skolested Gibostad. Det må søkes på nytt om tilskudd for år 2 av tilbudet som er på vg3-nivå. I 2018 ble det tatt opp hhv. 18 og 15 søkere til voksenagronomutdanningen i Troms og Finnmark.

Distrikts- og regionalpolitiske virkemidler

Fylkeskommunen forvalter statlige midler til regional utvikling fra Kommunal- og Regionaldepartementet under programkategori 13.50 Distrikts- og Regionalpolitikk og hvor hovedmålene Omstillingsdyktig næringsliv og lokalsamfunn i distriktene (550.62 og 550.64), og Omstillingsdyktige regioner (553.60, 553.63 og 553.65). Det bevilges også fylkeskommunale midler som brukes til regional utvikling.

Bruk av midler til regional utvikling i Troms skjer i tråd med *Fylkesplan for Troms 2014-2020 – Handlingsprogram 2015-2018* Fordeling av rammer over ordningen vedtas årlig av fylkesrådet. Midlene går til bl.a. kommunale næringsfond, Innovasjon Norge Arktis for bedriftsrettet arbeid, kommunale infrastrukturtiltak og tilretteleggende utviklingsprosjekt i fylket. Prosjekter som søker støtte må være i tråd med ett eller flere av satsingsområdene i Fylkesplanens handlingsprogram 2015-2018. Hovedregelen er inntil 50 % støtte av godkjent kostnadsgrunnlag.

Bruk av midler til regional utvikling i Finnmark skjer i tråd med *Fremtidens Finnmark RUP 2014-2023 – Handlingsprogram 2016-2019*. Det er Fylkesutvalget som årlig tildeler midler til bl.a. Innovasjon Norge Arktis for bedriftsrettet arbeid, inkluderende og vekstkraftige lokalsamfunn, kommunale næringsfond og regionale tiltak for utvikling av næringsmiljø og kompetanse.

Søknader om støtte skal sendes elektronisk på www.regionalforvaltning.no.

5.4. Sametinget

Sametinget kan gi tilskudd til næringsutvikling innenfor blant annet primærnæringer, variert næringsliv, videreforedling av mat, samiske kulturnæringer, reiseliv og duodji.

Sametinget vil bevare og utvikle jordbruket som en viktig bærer av samisk kultur og sysselsetter i samiske områder. Sametinget kan gi inntil 35 % tilskudd og maksimalt kr 300 000. Sametinget kan samfinansiere tiltak blant annet med Innovasjon Norge. Sametinget kan ikke delta i prosjekter som har en øvre kostnadsramme på over 7,5 millioner kroner. Sametinget prioriterte i 2018 tilskudd til jordbruksnæringen til følgende formål:

- Jordbruksprosjekter spesielt rettet mot rekruttering, høyere verdiskapning og utvikling av jordbruksnæringen i STN-området
- Til større ombygginger av driftsbygg

Sametingets virkeområde for tilskudd til næringsutvikling (STN)

Sametingets virkeområde (STN-området) omfatter 31 hele eller deler av kommuner i Nord-Norge. Utenfor dette virkeområdet kan Sametinget gi tilskudd til samisk reiseliv, samiske kulturnæringer og tilleggsnæringer i reindrift.

Regelverk for primærnæringer og virkeområde finnes på Sametingets hjemmeside www.sametinget.no.

Vedlegg 2

Skogen - en kilde til verdiskaping og klimagevinst

Regionalt skog- og klimaprogram for Troms og
Finnmark 2019-2022

Ett av fire delprogram under Regionalt bygdeutviklingsprogram for Troms og Finnmark - et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1. Føringer	3
1.2. Prosess.....	4
2. Ressursgrunnlaget	4
1.3. Skogressursene i Finnmark.....	5
1.4. Skogressursene i Troms.....	7
3. Hovedmål	9
4. Satsingsområder.....	9
4.1. Skogproduksjon	9
4.2. Avvirking.....	10
4.3. Avsetning og videreforedling	11
4.4. Økt bruk av tre.....	12
4.5. Transport av skogsvirke.....	13
4.6. Skogbruksplanlegging.....	15
4.7. Rekruttering, kompetanse og forskning.....	16
4.8. Skogbrukets klimabidrag	18
4.9. Skogbrukets miljøtiltak.....	19
5. Økonomiske virkemidler	20
5.1. Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer – Fylkesmannen	20
5.2. Tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK)	21
5.3. Skogfond og rentemidler.....	22
5.4. Tømmerkai og -terminaler – statsbudsjettet	22
5.5. Spesielle midler til kystskogbruket – statsbudsjettet.....	23
5.6. Skogbrukets utviklingsfond - Landbruksdirektoratet	23
5.7. Skogtiltaksfondet – enkroningen – Norges skogeierforbund.....	23
5.8. Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket – Innovasjon Norge.....	23
5.9. Treprogrammet – Innovasjon Norge.....	24
6. Kommunale tiltaksplaner og retningslinjer for bruk av virkemidlene.....	24
6.1. Kommunale tiltaksplaner for skogbruk	24
6.2. Retningslinjer for skogsvegbygging og drift med taubane, hest o.a.	24
6.3 Hovedplan for skogbruksplanlegging	24

Forsidebilde: Skog i Sørreisa. Foto: Fylkesmannen i Troms.

1. Innledning

I Troms og Finnmark drives verdens nordligste skogbruk. Betydningen av skogbruket har vært og er betydelig, både i dagens samfunn og i tidligere tider. Gjennom historien frem til i dag har folk hatt nytte av trevirke til varme og lys, til utstyr og bruksting, til redskaper og fremkomstmidler. Skogen har gitt materialer til sleder, vogner og skip, hytter og hus. Veden ga trekull til bruk når jernet skulle bearbeides i smia.

God forvaltning av skogen gjennom generasjoner gjør at vi i dag kan bruke den både til fritid og næring. Vi plikter også å videreføre disse godene til våre etterkommere. Skogen er en viktig arena for aktivitet for mange brukergrupper, både turgåere, mosjonister, barn og ungdom i lek og aktivitet, som bosted, og for næringsutøvere som tar ut virke i større eller mindre omfang til ulike bruk.

Skogens rolle i klimasammenheng blir stadig tydeligere, ettersom fokuset på klimaendringer øker. Lagring av CO₂ i skog er en sikker, rask og kostnadseffektiv metode for CO₂-binding. I tillegg har skogen funksjon som ly og vern mot vær og vind.

Det produktive skogarealet i Troms og Finnmark utgjør 8,16 millioner dekar, med en årlig tilvekst på 670 000m³. Samlet sett er det sysselsatt ca. 420 personer i skogbruket i regionen, med en verdiskaping på ca. 390 millioner kroner i primær- og sekundærproduksjon.

1.1. Føringer

Regionalt skog- og klimaprogram for Troms og Finnmark (RSK) 2019-2022 er det delprogram i Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU) for Troms og Finnmark 2019-2022. Alle fylker i Norge har utarbeidet RBU med virkning fra 2013 til 2016, senere forlenget til å gjelde ut 2018. I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for rullering av RBU.

RBU skal inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre delprogram: Regionalt næringsprogram (RNP), Regionalt miljøprogram (RMP) og Regionalt skog- og klimaprogram (RSK). I Troms og Finnmark er det valgt å legge til et matjordprogram som et fjerde delprogram under RBU. I tillegg til de fire delprogrammene er det laget et overordnet RBU-program der utviklingstrekk for landbruket i regionen er beskrevet og der overordnede mål og satsingsområder trekkes frem og synergier trekkes mellom programmene.

RSK skal omfatte ordningene tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer, tilskudd til skogsvegbygging og tilskudd til drift med taubane, hest o.a. Programmet bør inneholde en kortfatta beskrivelse av status og regionale utfordringer på disse områdene og hvordan virkemidlene skal prioriteres brukt.

Programmet skal bygge opp under et aktivt og bærekraftig skogbruk, for økt verdiskaping og klimabidrag, slik det fremgår av Meld. St. 6 (2016-2017) *Verdier i vekst – konkurransedyktig skog- og trenæring*. I tillegg er Regjeringens bioøkonomistrategi, *Kjente ressurser – uante muligheter*, viktig.

RSK 2019–2022 har tatt fylkesvise planer for landbruk i Troms og Finnmark, *Regional landbruksplan Troms 2014–2025 og Landbruksstrategi Finnmark 2015–2020*, med i vurderingsgrunnlaget for programmet.

Arbeidsgruppa for RSK 2019-2022 har valgt å la RSK omfatte mer enn de to tilskottsordningene som programmet er pålagt å omfatte. Dette for å få fram skogbruket sitt totale potensiale og muligheter for verdiskaping og klimabidrag.

1.2. Prosess

Arbeidet med utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark 2019-2022 ble ledet av ei styringsgruppe bestående av representanter fra faglagene, fylkeskommunene, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene i begge fylkene.

Styringsgruppa oppnevnte ei arbeidsgruppe for arbeidet med skog- og klimaprogrammet. Gruppa hadde representanter fra fylkeskommunene, faglagene, NIBIO, Finnmark Treforum, Allskog, kommunene og fylkesmennene. Fylkesmennenes representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet ble sendt på seks ukers åpen høring før det ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Ressursgrunnlaget

Tabell 1. Nøkkeltall for skogen i Troms og Finnmark.

	Troms*	Finnmark**
Totalt skogareal (mill. dekar)	8,08	10,34
Produktiv skogsmark (mill. dekar)	4,6	3,75
Lite produktiv skogsmark (mill. dekar)	2,8	6,59
Produktivt skogareal for ulike skogtyper (uten fjellskog o.a.) (mill da):	4,1	3,52
Gran- og grandominert (mill. dekar)	0,18	-
Furu- og furudominert (mill. dekar)	0,26	0,56
Lauvskog lauvdominert (mill. dekar)	3,64	2,96
Stående volum i all skog. Totalt (mill. m³ uten bark)	19,1	13,3
Gran- og grandominert (mill.m ³ uten bark)	1,5	-
Furu- og furudominert (mill.m ³ uten bark)	2,1	2,7
Lauvskog lauvdominert (mill.m ³ uten bark)	15,5	10,6
Årlig tilvekst i all skog. Totalt (mill. m³)	0,45	0,22
Gran (mill.m ³ uten bark)	0,08	-
Furu (mill.m ³ uten bark)	0,05	0,06
Lauv (mill.m ³ uten bark)	0,32	0,15

Kilder: *Landskogtakseringa 2011, **Landskogtakseringa 2012

1.3. Skogressursene i Finnmark

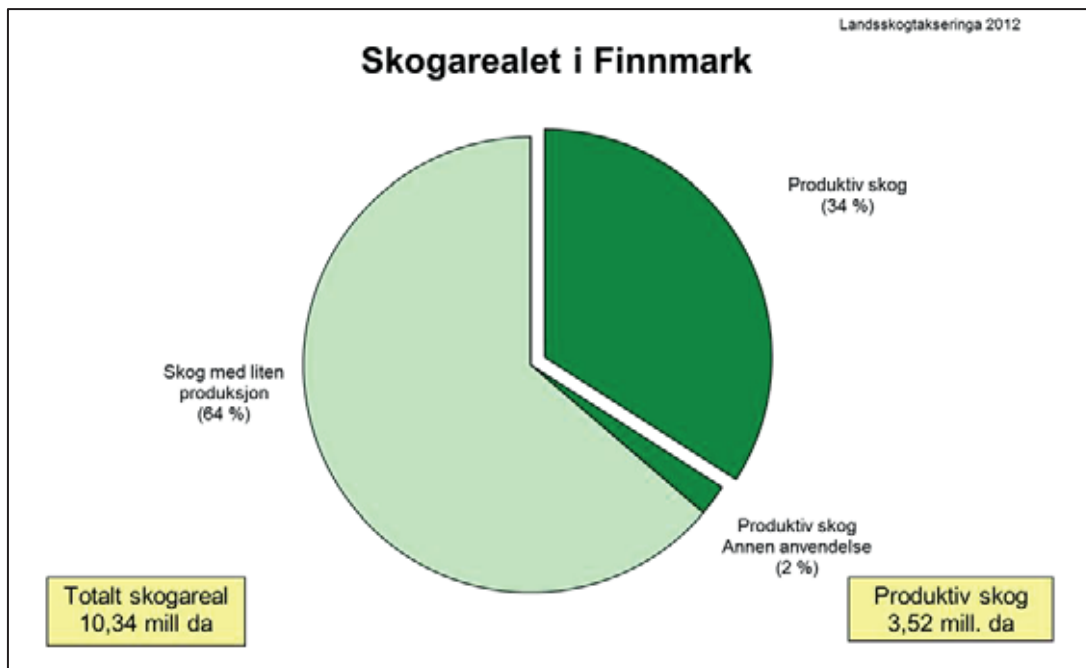

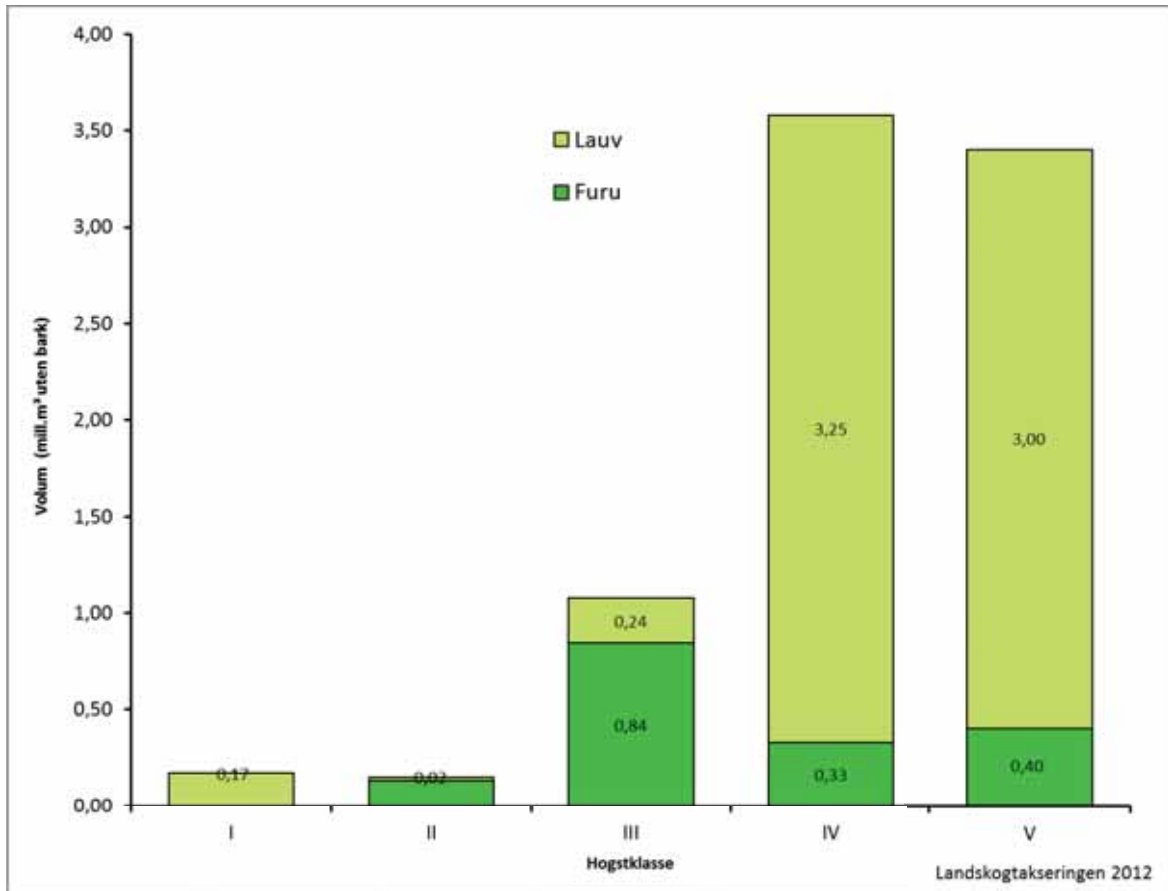
Fig 1: Skogarealet i Finnmark fordelt på arealtyper.

Finnmark er et lauvskogfylke. Arealmessig består fylket av ca. 90 % lauvskog og 10 % barskog. Produktivt skogareal i Finnmark er 3,52 millioner dekar, av dette er 569 000 dekar furudominert.

Tilveksten er totalt 220 000 m³ i all skog, fordelt på 153 000 m³ i lauvskog og 64 000 m³ i barskog. Ser man kun på den produktive skogen der årlig produksjon er mer enn 0,1 m³/dekar, er det 98 000 m³ tilvekst i lauvskogen mot 49 000 m³ i barskogen. Årlig hogst totalt i Finnmark er på ca. 20 000 m³, slik at det er et betydelig potensial for økt avvirkning.

Barskogen i Finnmark er lokalisert til kommunene Sør-Varanger, Porsanger, Karasjok og Alta. Barskogen preges av stor andel yngre skog, 420 000 dekar i hogstklasse 3 og 4, altså tynningsskog. Det er også en del eldre barskog i hogstklasse 5, men mye står spredt og langt fra vei. Likevel er det muligheter for å øke hogsten i gammel barskog. Dagens hogst er konsentrert om tynning i barskogene der virket går til energiformål. Noe av tømmeret i tynningsdriftene går også til lokale sagbruk.

I 2012 presenterte Skog og landskap (nå NIBIO) tall fra landsskogtakseringens arbeid i Finnmark. Alle tallene som presenteres under er hentet fra foreløpige resultater fra dette arbeidet, dvs. den endelige rapporten er ikke kommet fra deres side. Likevel er nok disse tallene svært nær fasiten.

Figur 2: Finnmark. Stående volum fordelt på hogstklasser I-V, i millioner m³ uten bark.

1.4. Skogressursene i Troms

Landskogtakseringen 2011 omfatter all skog i Troms og gir oversikt over skogarealet i fylket. Troms har 8,08 millioner da skog. Av dette er 4,64 millioner da produktivt og om lag 2,5 millioner da økonomisk drivbart. Se fig. 3. Dette forutsetter imidlertid utbygging av skogsvegnettet.

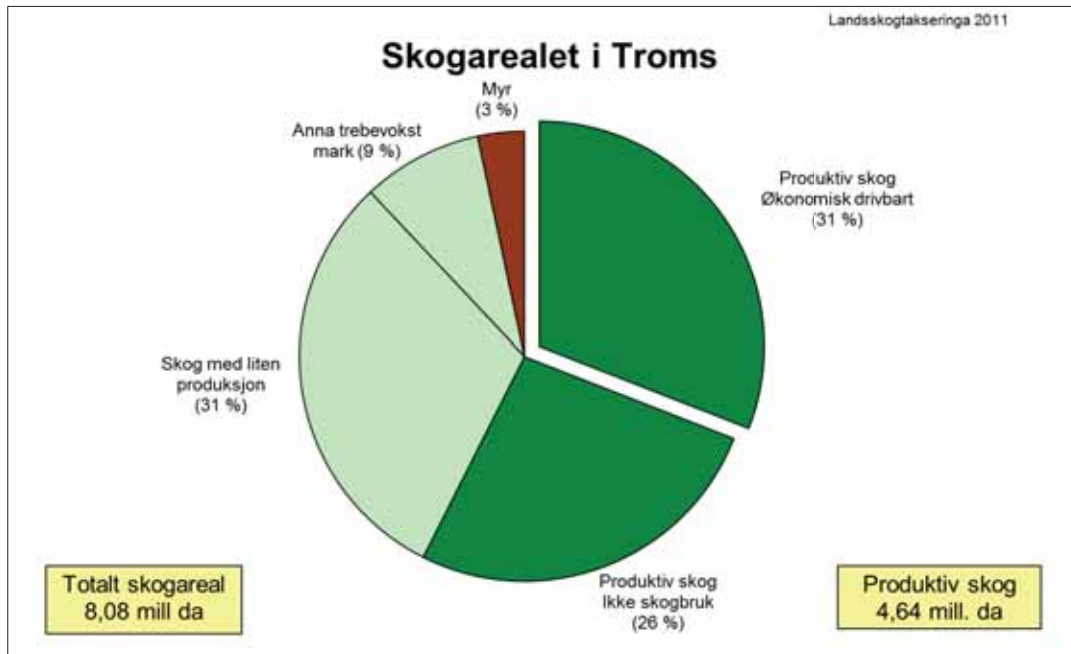
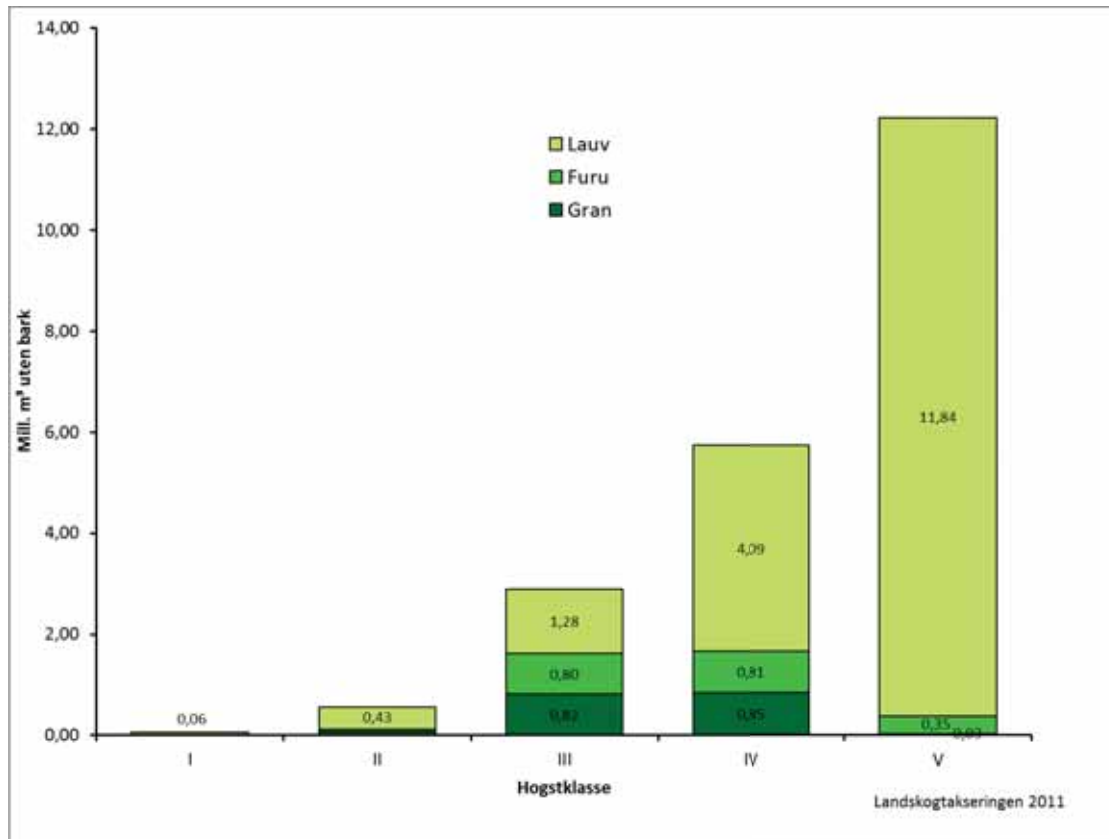

Fig 3: Skogarealet i Troms fordelt på arealtyper.

Det er sterk overvekt av eldre lauvskog i fylket. Om lag 2/3 av det produktive skogarealet er eldre produksjonsskog eller gammel skog. Barskogen domineres imidlertid av ungskog og yngre produksjonsskog. Tilveksten av gran er økende. Dette vil forsterke seg i åra framover etter hvert som arealene med planta granskog blir eldre.

Figur 4 viser stående volum på produktivt skogareal fordelt på treslag og hogstklasser. Lauvskogen, med bjørk som hovedtreslag, dominerer. Ei stor overvekt av volumet er lauvskog i hkl. IV og V. Kvaliteten på dette virket tilsier at det egner seg godt til energiformål og massevirke. Det er en svært liten andel av lauvskogen, kun 1 – 2 %, som holder skurkvalitet. Størstedelen av furuskogen er i hkl. III og IV. En god del av dette kan tynnes, men ofte er det en del aldersblanding som gjør tynning mindre aktuelt. Granvolumet er hovedsakelig hogstklasse III og IV. Tynning kan være aktuelt i enkelte felt, men er ikke alltid nødvendig.

Totalavvirkinga i Troms er 120 000-150 000 m³ i året. Dette inkluderer heimeforbruk av ved til brensel. Hogst for salg utgjør 60-70 000 m³ i året og hovedsortimentene er brenselsflis, smelteverksflis og ved til brensel.

Figur 4. Stående volum i Troms fordelt på hogstklasser.

Tabell 1. Areal, volum og tilvekst for ulike skogtyper i Troms.

Treslag	Areal (da)	%	Stående volum m/bark (m³)	%	Årlig tilvekst (m³)	%
Gran og grandominert skog	185 000	5	1 775 000	8	79 000	19
Furu og furudominert skog	263 000	6	2 013 000	10	42 000	10
Lauvskog og lauvdominert skog	3 640 000	89	17 690 000	82	298 000	71
Sum	4 088 000	100	21 478 000	100	419 000	100

Tabell 1 viser produktivt skogareal i hogstklasse II-V fordelt på treslag, volum og årlig tilvekst. Tilveksten av gran er økende. Det er interessant at granarealet er 5 %, men grana utgjør 19 % av tilveksten.

3. Hovedmål

Økt verdiskaping fra skogen i Troms og Finnmark

Redusere klimautfordringene og ta miljøhensyn

For å nå målene vil programmet peke på viktige utfordringer og muligheter for skogbruket i Troms og Finnmark, og foreslå satsingsområder i kapittel 4. Tilgjengelige virkemidler er beskrevet i kapittel 5.

4. Satsingsområder

I programperioden er følgende satsingsområder valgt ut (ikke prioritert rekkefølge):

- Skogproduksjon
- Avvirkning
- Avsetning og videreforedling
- Økt bruk av tre
- Transport av skogsvirke
- Skogbruksplanlegging
- Rekruttering, kompetanse og forskning
- Skogbrukets klimabidrag
- Skogbrukets miljøtiltak

4.1. Skogproduksjon

Mål: Troms og Finnmark skal være selvforsynt med tømmer av god kvalitet

Det ligger godt til rette for å øke produksjonen av bartretømmer i Troms og Finnmark. Over hundre års erfaring med planting av barskog viser at vi kan bli selvforsynt med tømmer av god kvalitet. I dag importeres nesten all trelast som brukes i regionen. Målet om selvforsyning er langsiktig, og krever målretta innsats, tilgang på finansiering og organisering av arbeidet.

Skogkulturtiltak må settes inn for å bedre virkeskvaliteten og den økonomiske avkastninga i gran- og furuskog og i egne lauvskogareal. Det er et stort etterslep i ungskogpleie, kvisting og tynning. Skogkulturinnsatsen må planlegges og gjøres slik at det biologiske mangfold blir ivaretatt.

Skogplanteproduksjonen må opprettholdes for å bidra til økt leveringssikkerhet og at planteproduksjonen tilpasses lokale forhold. Samtidig vil kompetansen om skogplanteproduksjon ivaretas og bygges opp. Plantematerialet må være av riktig proveniens, det vil si at plantene må være av nordlig herkomst og tilpassa våre lys og klimaforhold. Markedet for slike planter er begrensa, og ei sikker planteforsyning må legges opp til å møte ulike klima- og avsetningsforhold. Tilgang til skogsfrø krever at blomstring og frøsetting registreres og at konglesanking settes i gang i gode frøår.

Tap av skogareal til nedbygging og andre næringer er økende i Norge og i regionen. Det viktigste arealet for skogbruket er den produktive barskogen og denne bør forbeholdes skogproduksjon.

Samtidig kan det legges til rette for å øke barskogarealet ved å plante mer barskog på arealer som egner seg til dette. Furumoene er utsatt for stort press for omdisponering til utbygging. Det må bli sterkere vern av furumoene mot avskoging og nedbygging.

Strategier

- Økt planting av barskog og god foryngelse på lauvskogarealer
- Økt ungsogpleie og andre kvalitetsfremmende skjøtselstiltak
- Sikre tilfredsstillende foryngelse etter all hogst
- Sikre viktige skogareal til skogproduksjon blant annet ved kartlegging av skogbrukets kjerneområder i kommunene
- Målretta arbeid med veiledning av skogeiere, organisering av skogkulturarbeidet og finansiering av skogplanting, ungsogpleie og andre skogkulturtiltak.
- Opprettholde og utvikle lokal planteproduksjon i regionen.

Resultatmål

- Barskogarealet har økt i samsvar med vedtatte arealplaner
- Tilfredsstillende foryngelse og økt tilvekst i bar- og lauvskogen
- Det er tilgang på frø av tilpassa provenienser av aktuelle treslag
- Leveringssikkerhet for planter tilpassa nordlige lys- og klimaforhold
- Det finnes god oversikt over skogens helsetilstand og skadebilde
- Redusert omdisponering av viktige skogareal til andre formål
- Skog med god tømmerkvalitet og lite skader

4.2. Avvirking

Mål: Økt avvirkning og forbedring av skogressursene

I dag hogges det årlig under 10 000 m³ tømmer i barskogene i Finnmark. Dette er lavt sett i forhold til tilveksten på ca. 50 000 m³ per år. I bjørkeskogene er det et enda større misforhold mellom tilvekst og uttak. Årlig uttak er ca. 15 000 m³ mens tilveksten er på 150 000 m³. Ved å øke hogsten vil mer virke bli foredlet og verdiskapinga øker i alle ledd. Et skogbruk som drives i balanse med tilveksten er i seg sjøl et klimatiltak da det tømmeret som hogges blir til produkter som lagrer karbon, eller det kan brennes i energisentraler og erstatte fossilt brennstoff.

Troms har store volum med lauvskog i eldre hogstklasse IV og V. En betydelig del av dette virket kan avvirknes og brukes til energiformål. En del barskogarealer, særlig furumoer, kan tynnes. Årlig avvirkning er om lag 160 000 m³. Tilveksten er på 420 000 m³, men fordi så stor andel av skogen er i hogstklasse IV og V kan det avvirknes et betydelig større volum enn tilveksten uten av framtidig tilvekst reduseres.

Det er store arealer i begge fylker med skrantende og lauvmakkskadd skog som står til nedfalls. Hogst og foryngelse av slike skogareal bør vurderes for å ta vare på virkesressursene og for å få opp ny veksterlig skog raskt.

Viktige rammer for hogsten er salgspris, etterspørsel og mulighet for avsetning. Det er rom for å øke hogsten i heile regionen. I Troms må infrastruktur som veger og kaier bygges ut. Uten veger kan ikke vedmarkedet og industrien sikres ei jamn forsyning med tilstrekkelig virke. I Finnmark er vegdekninga

god, men vedlikehold og oppgradering av skogsvegnettet er nødvendig. God infrastruktur vil bidra til bedre lønnsomhet.

Rasjonell skogsdrift krever driftsapparat med profesjonelle skogsentreprenører som har driftsutstyr tilpassa skog og skogforholda. Det er behov for utvikling av hogstutstyr som egner seg i lauvskog. Både skogeiere, entreprenører og transportører har behov for økt kompetanse.

Strategier

- Arbeide for tilgang til skogarealer, god avsetning og etterspørsel etter lokalt trevirke
- Økt kompetanse og god oppfølging av skogeiere, skogsentreprenører og tømmertransportører
- Stimulere til avvirkning av eldre lauvskog og hogstmoden barskog
- Stimulere til tynning av skog med tynningspotensiale

Resultatmål

- Årlig hogstkvantum øker i Troms og Finnmark og etterslepet i tynningsbehovet reduseres
- Avvirkning av eldre lauvskog og hogstmoden barskog har økt
- Tynning av skog med tynningspotensiale har økt

4.3. Avsetning og videreforedling

Mål: Økt lokal foredling og bruk av trevirke

Finnmark

Det arbeides aktivt for å opprettholde og øke uttaket i skogen til blant annet energiflis. Dette gjøres ved å tilrettelegge for næringa med kurs, tynningstilskudd, vedlikehold av skogsveger, måling av virke osv. Det virket som hogges og leveres til energiflis i Finnmark har god kvalitet og rett tørrhet etter et halvt til ett års tørking i åpen lunne. Strømprisen er i dag kunstig lav, og dette gjør at bioenergi vanskelig kan konkurrere i markedet.

Det er ett flisfyringsanlegg i Finnmark i drift, mens 3 er midlertidig ute av drift. Ett nytt anlegg i Lakselv er under planlegging. Ved full drift har anleggene i Finnmark et virkesbehov på ca. 12 000 fm³. Det er mest lokal flis fra rundtømmer av furu som benyttes, men også lauvtre og gran er brukt i en viss utstrekning.

Troms

Skogeiernes muligheter for avsetning av skogsvirke i Troms er i hovedsak til smelteverk, fjernvarme og vedproduksjon. Avsetning for sagtømmer er lite. Det er noen få aktive småsagbruk som kjøper noe virke, men det kan være krevende å få solgt skurtømmer til annet enn flisvirke. Det er rom for flere aktive gårdssagbruk og at de som er i drift utnytter kapasiteten.

Det er 6 større biobrenselanlegg i Troms basert på flisvirke. Årlig forbruk har variert noe de siste årene, og er rundt 30–40 000 fm³. Det er noen få gårdsvarmeanlegg som bruker energiflis som varmekilde for egne bygninger.

Vedforbruket har gått ned etter at bruken av varmpumper har steget, og etterspørselen etter ved varierer mye med værforholdene. I kalde vintre har vedprodusentene vanskelig med å forsyne markedet. Det er vanskelig å tilpasse produksjonen til etterspørselen det enkelte år.

Finnfjord smelteverket bruker flis som reduksjonsmiddel i produksjonen. Det meste av dette er levert på båt sørfra, men det arbeides med å få til lokale leveranser av smelteverksflis.

Strategier

- Legge til rette for at sagbruk etableres og videreutvikles ved å tilby mer lokalt produserte trevarer til det lokale markedet
- Tilrettelegge for ei kostnadseffektiv og konkurransedyktig skognæring
- Arbeide for muligheter til finansiering av produksjonshaller for ved, vedtørker og -lager
- Synliggjøre muligheter, utfordringer og klimagevinst ved å bygge og drifte et gårdsanlegg med flisfyring
- Tilrettelegge for produktutvikling og nisjeprodukter i trebransjen
- Legge til rette for lokale leveranser av flisvirke til fjernvarmeanlegg og smelteverksindustri

Resultatmål

- Skogdrivere som avvirker sagtømmer får omsatt virket til lokale sagbruk
- Sagbruk i regionen tilbyr det markedet etterspør av spesialsortiment som f. eks kjernevedprodukter
- Virke som nyttes i fjernvarmeanlegg og til industri er levert fra lokale skogressurser
- Vi har stabile, profesjonelle vedprodusenter med jevn vedproduksjon tilpassa etterspørselen
- Flere skogdrivere har etablert gårdsanlegg med flisfyring på egen eiendom
- Lokal trelast videreføres i regionen
- Vi har rasjonell vedproduksjon med gode tørke- og lagringsmuligheter
- Vi har flere gårdsvarmeanlegg basert på flisvirke
- Vi har flere aktive gårdssagbruk som utnytter større del av kapasiteten på sagbruket

4.4. Økt bruk av tre

Mål: Vi vil øke bruken av tre og treprodukter i Troms og Finnmark

Finnmark

I barskogkommunene i fylket er det et visst skogbruksmiljø med lokale bygdesager som skjærer trelast, lafteplank, og ellers en del spesialvirke. Alta og Sør-Varanger er de viktigste kommunene her. Det er generelt lite lokale treprodukter som tilbys for salg i fylket. Hogsten foregår for det meste i tynningsskog, og det er lite uttak av eldre barskog.

Finnmark treforum er et forum for skognæringa, og består av bedrifter som driver innen skog- og trenæringa i Finnmark. Forumet skal bidra til mer samarbeid og organisering av trenæringa i fylket. Det tilbys også kurs og opplæring innen ulike tretekniske og skogfaglige tema. Totalt er det 60 bedrifter i fylket som hører inn under skogsektoren i Finnmark, der 30 er medlemmer i Finnmark treforum. Alle er små foretak med få ansatte, men til sammen utgjør de en viktig verdiskaping. Se mer om arbeidet og aktivitetene på www.finnmarktreforum.no.

Det er i tillegg etablert et tredriverprosjekt i Finnmark, med mål om å få opp bruken av tre.

Troms

I Troms er det mange gårdsagbruk rundt om i bygdene, men få som driver noe ut over hobbydrift og litt leieskjæring. Det arbeides med å bygge opp kompetansen på gårdssagbruka gjennom korte kurs i samarbeid med Norsk bygdesagforening. De sagbruka som leverer trelast eller videreforedla produkter selger som regel etter forespørsel direkte fra saga.

Det er en god del trebrukende bedrifter i fylket som produserer ferdighus, trapper, takstoler, innredninger, vinduer, snekkerier o.a. Disse importerer den trelasta som brukes i produksjonen. Tilgangen på lokal trelast som er godkjent for formålet er for liten.

Så godt som all trelast som nyttes i byggebransjen er importert til fylket sørfra eller fra naboland. Det er mulig for lokale produsenter å kunne få levert ulike produkter som f.eks. kledning og andre delleveranser til større bygg. Det krever imidlertid målretta arbeid for å få det til.

Det er behov for ekstra ressurser til å arbeide med økt bruk av tre, og et tredriverprosjekt i Troms er under planlegging.

Strategier

- Tilrettelegge for fjernvarme og ved som energikilder
- Etablere tredriverprosjekt i Troms som kan arbeide målretta med økt bruk av tre og informere om mulighetene for bruk av lokalt trevirke.
- Sikre videreføring av tredriverprosjektet i Finnmark
- Bidra til produktutvikling og nettverksbygging i verdikjeden skog og tre
- Økt bruk av tre i offentlige og private bygg
- Stimulere til etablering og utvikling av trebedrifter som bruker lokalt råstoff

Resultatmål

- Etterspørsel etter fjernvarme og ved til brensel er økende
- Bruk av bioenergi, ved og energiflis har økt
- Bruk av trevirke til byggeri og industri har økt
- Større tilbud av og etterspørsel etter lokale treprodukter

4.5. Transport av skogsvirke

Mål: God tilgjengelighet til skogressursene i Troms og Finnmark

Økt satsing på bygging av skogsveger er viktig for å øke tilgjengelighet til skogressursene. Bygging av skogsbilveger reduserer terrengetransporten og dermed driftskostnadene ved skogsdrift. Bygging av skogsveger har stor betydning for lønnsomheten ved skogsdrift og forsyningssikkerheten til vedprodusenter, sagbruk, industri og bioenergianlegg (fyringsflis). Transport av virke med tømmervogntog har en kostnad pr kubikk på ca. 2 kr/km, mens terrengetransport med lassbærer har en kostnad pr kubikk på over 100 kr/km.

Finnmark

Gjennomsnittlig skogsbilveg tetthet i Norge er ca. 9 m/ha. I Finnmark er det totalt 256 km med skogsbilveger registrert i vegdatabasen. 150 av dem er i Pasvik. Det gir en vegtetthet på 4,5 m/ha, altså halvparten av landsgjennomsnittet. Selv om vi har mindre andel skogsveger enn resten av

landet er driftsforholdene til gjengjeld svært gode i stort sett all produktiv skog med flate, lettdrevne furumoer. Men det betyr også at det står mye skog langt fra vei også i barskogområdene. Det kan være aktuelt å bygge noen nye veger for å bedre tilgjengeligheten. Den produktive barskogen har vi i Alta, Karasjok, Porsanger og Sør-Varanger og disse kommunen har så godt som alle skogsbilvegene.

I tillegg finnes det et nett med 72 km vinterbilveger som er registrert i Pasvik. Dette er traseer i terrenget som historisk har vært brukt til transport av tømmer. Vinterbilvegene brøytes og tømmeret kan da kjøres ut på en såle av is og snø.

I lauvskogområdene er det få skogsbilveger i, tilgjengelighet er via offentlig vegnett, kjørespor og barmarksløyper. Ser vi på det produktive lauvskogarealet (2 624 000 dekar), er det lite vegdekning her. Det er heller ikke aktuelt å bygge mange nye bilveger her, da kostnadene blir store i forhold til volumet som kan høstes. Traktorveger kan være aktuelt, og ved større hogster er vinterbilveger en mulighet.

Troms

I arbeidet med utarbeidelse av hovedplan for skogsvegbygging i Troms er det gjort registrering av alle skogsbilveger og traktorveger. Det er registrert rundt 900 km med skogsbilveg og 1600 km med traktorveg i Troms. I tillegg er det en del andre veger, både private og offentlige, som har betydning for skogbruket, og som kan brukes i forbindelse med skogsdrift. I Troms er gjennomsnittlig skogsbilveg tetthet beregnet til 3,3 m/ha. I arbeidet med hovedplan for skogsvegbygging er det også kartlagt behov for bygging av 530 km nye skogsbilveger og 1 300 km nye traktorveger i Troms. Ved full utbygging kartlagt behov vil gjennomsnittlig skogsbilveg tetthet være 4,5 m/ha. Topografien, med en del bratte arealer, tilsier nok at gjennomsnittlig vegdekning for Troms normalt vil være en del lavere enn landsgjennomsnittet – selv med full utbygging av vegbehovet.

Det er også behov for ombygging av gamle skogsbilveger for at disse skal bli tilpasset dagens krav til vegstandard og vogntog. I 2014 ble 100 km eksisterende skogsbilveg kartlagt og klassifisert i Målselv. Registeringene viste at 1/3 av vegene hadde tilfredsstillende standard. 1/3 av vegene hadde behov for enklere ombygging for å få tilfredsstillende standard. Resterende 1/3 av vegene hadde behov for en omfattende ombygging for å tilfredsstille dagens vegstandard.

Det er grunn til å tro at standarden på skogsbilveger i Troms har store likhetstrekk med kartlegging utført i Målselv.

Framtidig investeringsbehovet innen skogsvegbygging i Troms kan stipuleres til:

- ombygging av 600 km skogsbilveg – 120 mill. kroner (200kr/m)
- bygging av 530 km ny skogsbilveg - 265 mill. kroner (500 kr/m)
- bygging av 1300 km ny traktorveg – 195 mill. kroner (150 kr/m)

Dersom dette legges til grunn, er det i sum behov for investeringer på 580 millioner kroner i skogsvegbygging i Troms over en lengre periode. Det er vanskelig å gjennomføre dette uten ei ekstra satsing på skogsvegbygging med både statlig støtte og faglig kompetanse.

Mange steder utgjør det offentlige vegnettet en flaskehals på grunn av vekt- og lengdebegrensning for tømmervogntog med lass. Da kan det være slik at tømmervogntoget kan kjøre lovlig med fullt lass på skogsbilveg, men kommer ut på en offentlig veg med lavere vektgrense noe som gjør at bilen må losse av og kippe tømmeret. Kommunen og vegvesen kan oppskrive vektgrenser og lengdebegrensninger for sine veger der det bes om det og der vegen reelt tåler en slik økning.

Ei økning av lengde og vekt på vegene gjør at tømmervogntogene kan kjøre med større lass. Dette reduserer transportkostnadene på virket og reduserer antall turer med vogntog, noe som er miljømessig gunstig.

I veglistene er det åpning for at tømmervogntog med 7-aksler kan ha en total lengde på 24 meter og maksimal totalvekt på 60 tonn. Forutsetninger er at dette er angitt direkte i vegliste for tømmertransport for den enkelte veg. Det er også mulighet for å innføre vinteraksellast i veglista i den perioden det er tele i vegkroppen. Der bruer er flaskehalsen, bør dette kartlegges og utbedring vurderes.

I Troms er mye av virkestransporten vogntog med fyringsflis. Vogntog som frakter fyringsflis klassifiseres som normaltransport og er ikke omfattet av samme bestemmelser som 7-aksla tømmervogntog. Vogntog med fyringsflis kan bare ha en total lengde på 19,5 meter og maksimal totalvekt på 50 tonn. Det bør arbeides for at vogntog som frakter fyringsflis kan ha samme lengde og totalvekt som tømmervogntog – forutsatt 7-aksla vogntog.

Strategier

- Satse på nybygging, ombygging og vedlikehold av skogsbilveger og traktorveger
- Anlegge vinterbilveger i områder hvor dette er mulig
- Kartlegge flaskehalsen på det offentlige vegnettet og bidra til å utbedre disse
- Bidra til at vegmyndighetene oppskriver offentlige veger for tømmervogntog
- Bidra til at vegmyndighetene har økt bruk av vinterlaster for tømmervogntog i veglistene for tømmertransport
- Dialog med vegmyndighetene om transportvilkår for skogsflis

Resultatmål

- Regionen har et godt vedlikeholdt og velfungerende skogsbilvegnett
- Offentlige veger har færre flaskehalsen for virkestransport
- Transport av flisvirke har samme vilkår som tømmertransport
- Redusere flaskehalsen på det offentlige vegnettet
- Tømmer og skogsflis har like transportvilkår

4.6. Skogbruksplanlegging

Mål: Gode og oppdaterte ressuroversikter for skogarealet i Troms og Finnmark

Finnmark

I Finnmark er det gjennomført takst på det meste av barskogarealet. Det er Finnmarkseiendommen som eier det meste av barskogen, og de har laget skogbruksplaner for Alta, Karasjok, Porsanger og Sør-Varanger i årene 2008-2016. I etterkant ser vi at det er en del areal som er utelatt fra taksten, blant annet i Porsanger. Dette bør kompletteres i etterkant.

I Finnmark er det relativt lite privat skogareal. De som har skog av noe omfang har fått tilbud om skogbruksplanlegging. På privat grunn i Finnmark har 48 eiendommer skogbruksplan.

Troms

Siden 50-tallet og fram til 2009 er det utarbeidet skogbruksplaner for private og kommunale enkelteiendommer og mindre fellesområder i Troms. Det er gjennomført takster på 1,16 mill. da produktivt skogareal. Statskog gjennomførte takst av sine eiendommer i 1988-1989 på 0,26 mill. da. Denne taksten er revidert i 1998 – 1999, og etterregistreringer av Miljøregistrering i skog (MiS) er gjort i tre kommuner i 2014.

Det blei gjennomført kommunevise takster i 6 kommuner i 1980–1984 på totalt 1,05 mill. dekar. Etter dette gikk man bort fra slike takster, og prioriterte heller å bruke ressursene til å taksere områder aktuelle for vegbygging og skogsdrift, samt eiendommer som fikk pålegg om å drive skogen etter driftsplan gjennom konsesjons- eller bo- og drivepliktsbehandling.

Det er gjort miljøregistreringer i forbindelse med takstene fra og med 2001 dekar denne metodikken blei tatt i bruk. Det er ikke foretatt sortering og prioritering av MIS-figurer og forekomster. Bruttoregistreringene er tatt inn i planene.

Skogeierne etterspør nye skogbruksplaner med miljøregistreringer, og det er behov for å få satt i gang skogbruksplanprosjekter i fylket. Spesielt er det viktig å ha på plass gode miljøregistreringer for å oppfylle sertifiseringskravene og miljøkrav gjennom lover og forskrifter.

NIBIO har ansvar for taksering av skog på fylkesnivå gjennom landskogtakseringen, som er en utvalgskartlegging av areal-, ressurs- og miljødata. Det blir registrert parametre som gir opplysninger om skogarealet, kubikkmasse og tilvekst, driftsforhold og miljøtilstand. Det er behov for å utarbeide ressursoversikter på nivået mellom landsskogtakst og skogbruksplan.

Strategier

- Utarbeide hovedplan for skogbruksplanlegging med miljøregistrering og etablere skogbruksplanprosjekt i tråd med hovedplanen
- Samarbeide med Norsk Institutt for bioøkonomi (NIBIO) for å få laget enkle ressursoversikter for skogen på nivået mellom landsskogtakst og skogbruksplan

Resultatmål

- Flere av de private skogeiendommene i regionen har skogbruksplan på eiendomsnivå
- Forvaltninga har gode data for det totale skogarealet på fylkes-, kommune- og områdenivå

4.7. Rekruttering, kompetanse og forskning

Mål: God rekruttering og høy kompetanse i alle ledd i skogbruket

Rekruttering

Tidligere var det vanlig at skoleungdommer hadde sommerjobb med skogkulturarbeid. I dag utføres oppgavene i stor grad av utenlandsk arbeidskraft. Dette er som regel sesongarbeidere som jobber i Norge i sommersesongen. Mange av disse er godt vant med skogkulturarbeid, men både sesongarbeidere og ungdom som ønsker sommerjobb har behov for kurs og oppfølging.

Hogst utføres i hovedsak av selvstendige skogsentreprenører. Kun noen få av skogsentreprenørene har fagbrev, og rekruttering av arbeidskraft går mye på bekjentskap. Det er behov for tilbud om kurs og faglig oppdatering av skogsmaskinførere.

For å sikre tilgang til fagpersonell til offentlige og private fagstillinger må det utdannes personer med skogkompetanse. De siste 10-15 åra har vært svært få ungdommer fra regionen valgt høyere skogbruksutdanning.

Med jevne mellomrom er det ungdom som tar kontakt og ønsker praksis i skogsarbeid. Det er lite som kan tilbys disse utenom skogkulturarbeid om sommeren. Erfaring tilsier at god praksis fører til større interesse for faget, og at flere velger utdanning innen skogbruk.

Økt fokus på skogbruk i naturbruksutdanninga i Troms og Finnmark kan bidra til rekruttering til næringa, og til at flere fra regionen velger høyere skogbruksutdanning.

Kompetanse

Skogeiere, skogsentreprenører, transportører, vedprodusenter, sagbrukseiere og treprodusenter må ha mulighet for kurs og opplæring i skog- og trebruk innenfor sine arbeidsfelt. Et godt utbygd og effektivt veiledningsapparat har vist seg å være avgjørende for å legge til rette for økt aktivitet i skogbruket i regionen. Det kommunale veiledningsapparatet må styrkes. Skogeiersamvirket kan bidra til å skape engasjement og forståelse for større satsing på kompetanse og samhandling i næringen lokalt og regionalt.

Skogbruk er en liten næring i Troms og Finnmark med få aktører og store avstander mellom fagmiljøene. I så små fagmiljø er det behov for å jobbe godt med kompetanseheving, og vi har ikke den samme bredden i næringa som i de typiske skogstrøkene i Norge. Etter etableringen av Finnmark treforum og Skognæringa Troms, er det etablert et fagmiljø der man kan dra nytte av hverandres kunnskap. Dette må det bygges videre på. Nøkkelen for å få til dette er et tett samarbeid og et godt veiledningsapparat som arbeider målretta.

Forskning

Forskning på skogen i Troms og Finnmark har hatt lav prioritert fra nasjonale forskningsinstitusjoner i lengre tid. Det er en del langsiktige feltforsøk i regionen, men utover det skjer det lite skogbruksrelatert forskning. Det er ønskelig med flere forskningsprosjekt som bla. fokuserer på utnytting av lokalt råstoff, driftsteknikk, treteknologi, flerbruk og biologisk mangfold og skogskader.

Strategier

- Motivere ungdom til å ta skogbruksutdanning, og legge til rette for praksisopplæring
- Informere om skog og skogbruk, tre og trebruk, tilby kurs, skogdager, fagsamlinger og konferanser om ulike tema
- Bedre kontakt med forskningsinstitusjoner for å synliggjøre skogbrukets utfordringer i regionen
- Arbeide for å få i gang flere forskningsprosjekt om skog og skogbruk
- Satse videre på arbeidet i Finnmark Treforum og Skognæringa Troms
- God rekruttering av arbeidskraft til skogbruket og fagpersonell til offentlige og private stillinger
- Sterkt og synlig offentlig forvaltnings- og veiledningsapparat i kommunene

Resultatmål

- Det er god tilgang på kompetent arbeidskraft og god søknad til fagstillinger
- Forskningsprosjekter om skog og tre gjennomføres i regionen

- Finnmark Treforum og Skognæringa Troms er i drift og har god oppslutning

4.8. Skogbrukets klimabidrag

Mål: Øke karbonbinding i skog og treprodukter og synliggjøre skogbrukets positive klimabidrag

Lagring av CO₂ i skog er en sikker, rask og kostnadseffektiv metode for CO₂-binding. I Troms og Finnmark kan det bindes langt mer CO₂ enn det gjøres i dag. Vi har store områder der skogvolumet, og derved binding og lagring av CO₂, kan mangedobles ved å skifte ut glissen lauvskog med barskog. Utfordringa er hvordan vi best mulig kan øke CO₂-fangsten ytterligere uten at det skaper unødvendig store konflikter med andre interesser.

Skogbruket må systematisk bygge opp en skogressurs som vil være et viktig bidrag for å ta opp og binde karbon. Tilplanting med barskog på gjengroingsareal, og i lauvskog med liten bestokning må økes ut over det som vanligvis blir tilgjengelig ved vanlig skogsdrift. Slike areal bør få en egen status og gis høyere offentlige tilskudd. Gjengroingsareal kan kartlegges etter kriterier i rapporten *Planting av skog på nye arealer som klimatiltak* (Skog og landskap 2013), og aktuelle områder for tilplanting plukkes ut.

Tilskudd til gjødsling av skog og tettere planting er ordninger som er satt i verk som oppfølging av klimaforliket i Stortinget. Gjødsling av skog har hatt svært lite omfang i regionen. Mange barskogfelt egner seg for gjødsling og ordninga kan med fordel brukes i større grad. Tettere planting er lite aktuelt da det i utgangspunktet plantes tett nok. Men mange plantefelt har for stor avgang og bør suppleres innen rimelig tid for å få optimal produksjon og god kvalitet på skogen i fremtida.

For binding av CO₂ må areal som er hogd, raskt settes i produksjon. Lang ventetid på forynging må unngås. Treslag med stor kapasitet for karbonbinding og lagring må brukes.

Det må satses på planteforedling som gir bestand med større tømmer volum av god kvalitet. Skjøtselstiltak med ungsogpleie og gjødsling må gjennomføres.

Skogen tar opp og lagrer karbon. Ved å bruke tømmer og materialer av tre, vil karbonet lagres videre. Trelast kan i stor grad erstatte andre bygningsmaterialer som har et mye dårligere karbonregneskap. Tre er et fornybart bygningsmateriale, og det eneste materialet man kan øke bruken av uten å øke byggesektorens miljøbelastning. Fremstilling av treprodukter er, sammenlignet med alternative produkter, lite energikrevende og gir lite prosessutslipp. Både treprodukter og avfallsprodukter fra skog og treproduktkjeden kan brukes som bioenergi og erstatter fossilt brensel. Karbon lagres i tre gjennom hele livsløpet, og tiltak for å øke levetiden til treprodukter vil derfor bidra til å forlenge lagringen av karbon.

Strategier

- Informere om skogbrukets positive rolle i klimasammenheng
- Sikre en god skogkultur som bygger opp under skogens potensiale for CO₂-binding
- Planting av klimaskog på nye arealer i henhold til vedtatte planverk
- Arbeide for økt bruk av tre til bygg
- Arbeide for økt interesse og etterspørsel etter bioenergi fra skogen

Resultatmål

- Årlig hogstvolum, plantetall og areal som skjøttes øker
- Økt tilveksten på skogarealet
- Plantefelt og naturlig forynga skog har tilfredsstillende tetthet
- Det er etablert mer klimaskog i Troms og Finnmark i henhold til vedtatte planverk
- Det er bygd flere bygg i tre regionen
- Bioenergi fra skog har en økende andel av energimarkedet
- Skogbruk og økt bruk av tre som tema i kommunenes klima- og energiplaner

4.9. Skogbrukets miljøtiltak

Mål: Skogen i Troms og Finnmark skal forvaltes på en miljøvennlig måte

Skogbrukstiltak kan påvirke miljøverdier på mange ulike måter. Myndighetene og næringa har derfor lagt stor vekt på å utvikle løsninger og systemer som skal sikre at tiltak gjennomføres uten at viktige miljøverdier går tapt. Med grunnlag i skogloven med forskrifter og skogbrukets miljøsertifiseringssystem gjennom Norsk PEFC (Pan European Forest Certification) skogstandard er det etablert et helhetlig system for miljøhensyn i skogbruket.

Skogeier skal, i henhold til skogbruksloven, ha oversikt over miljøverdiene i egen skog. Dette kan oppnås gjennom miljøregistreringer i forbindelse med skogbruksplanlegging. Utvalgte områder kan få restriksjoner i forhold til avvirkning. Gjennom NMSK-ordninga (nærings- og miljøtiltak i skogbruket) er det mulig å stimulere til langsiktig bevaring av slike områder.

I Finnmark er alt barskogarealet på Finnmarkseiendommens grunn kartlagt med Miljøregistreringer i skog (MiS)-registreringer. I Troms er en del enkelteieendommer og mindre områder kartlagt etter MiS-metodikken. Statskog har gjennomført miljøregistreringer på statsgrunn. Se også kapittelet om skogbruksplanlegging.

All skog i Troms, og nesten all skog i Finnmark er avsatt til vernskog. Vernskog er skog som tjener som vern for annen skog eller gir vern mot naturskader. Det samme gjelder områder opp mot fjellet eller ut mot havet der skogen er sårbar og kan bli ødelagt ved feil skogbehandling.

Det er behov for å øke kompetansen om miljøkrav og miljøhensyn ved skogsdrift hos skogeiere og skogsentreprenører. Noen av de største kjøperne av virke i Troms og Finnmark krever ikke sertifisert virke og miljøkravene i PEFC-standarden er derfor ikke innarbeidd i alle foretak. Det er behov for opplæring i miljøkravene i PEFC slik at disse kan legges til grunn for drifta uansett om foretaket er sertifisert eller ikke.

I fremtiden er det forventet gradvise klimaendringer. Mildere vintre, lengre barmarksesong med økt nedbør vil øke faren for erosjon, kjøreskader, skredfare m.m. Skogbruksnæringa må gå fremtiden i møte ved å tilpasse drifta til disse utfordringene.

Strategier

- Øke kompetansen om miljøhensyn i skogbruket
- Revisjon av, informasjon om, og oppfølging av vernskogbestemmelsene og rutiner ved hogst
- Lokale leveranser av virke og dermed redusert transport
- Unngå krysstransport av skogsvirke

- Bruke biodiesel i skogsmaskiner
- Bygge skogsveger som vil tåle et våtere klima
- Planlegge drifter etter vær- og føreforhold.
- Skogloven med forskrifter og miljøkravene i Norsk PEFC skogstandard legges til grunn ved gjennomføring av skogbrukstiltak
- Skogbruksplanlegging med miljøregistrering gjennomføres der det er aktuelt å drive skogbruk
- Ta i bruk miljøtiltak som bidrar til reduksjon av klimagasser
- Klimatilpasset driftsteknikk

Resultatmål

- Skogbruksnæringa i Troms og Finnmark utfører skogbrukstiltak i tråd med lovverket og miljøkrav i skognæringas sertifiseringsystem
- Vernskogbestemmelsene er revidert i hele regionen
- Hogstmelding leveres og behandles i tråd med vernskogbestemmelsene
- Skogbruksplanlegging med miljøregistreringer utføres i områder som skal drives

5. Økonomiske virkemidler

1.5. Tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistreringer – Fylkesmannen

Etter forskrift om tilskudd til skogbruksplanlegging med miljøregistrering, kan det gis tilskudd til utarbeiding av skogbruksplaner og ressursoversikter, samt registrering av skog- og miljøinformasjon i denne forbindelse.

Det kan gis tilskudd til:

- enkelttakst - takst for en enkelt skogeiendom
- fellestakst - takst for flere skogeiendommer som bestiller skogbruksplan innenfor et geografisk avgrenset område
- områdetakst - takst for alle, eller de fleste, skogeiendommer innenfor et geografisk avgrenset område, for eksempel en kommune
- deltagelse på kurs i utarbeiding og bruk av skogbruksplan/ressursoversikt på inntil 50 prosent. Kursopplegget skal være godkjent av Fylkesmannen
- Landbruks- og matdepartementet kan godkjenne bruk av tilskuddsmidler til andre tiltak som faller inn under tilskottsordninga

Det er en forutsetning for å motta tilskudd at:

- Fylkesmannen har godkjent at taksten kan inngå i hovedplanen for skogbruksplanlegging
- fastsatte standarder og takstmetoder følges som dataformater, datadefinisjoner, beregningsfunksjoner og innhold i planproduktet etter opplisting i § 6
- skogeiere har forhåndsbestilt plan på minimum 50 % av arealet som inngår i takstområdet
- digital kopi av alle data som er knyttet til opplistingen i § 6 i oversendes til NIBIO for innlegging i database for skog- og miljødata
- oppdragstaker oppbevarer alle data, instruksjoner og all dokumentasjon knyttet til takst- og beregningsmetoder i minst 5 år

Tilskuddssats

Vedtak om tildeling av tilskudd etter denne forskrifta gjøres av Fylkesmannen, men er foreslått overført til kommunene fra 2020. Det gis inntil 70 % tilskudd til godkjente prosjekt. Satsen vurderes i hvert enkelt takstprosjekt etter behov og tilgjengelige midler.

5.2. Tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK)

5.2.1. Skogkultur, miljøtiltak og andre tiltak – kommunene

Etter forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) § 4, kan det gis tilskudd for å stimulere til utvikling av kvalitetsskog, herunder:

- foryngelsestiltak som planting, såing og markberedning
- ungskogpleie
- stammekvisting
- tynning (dekke underskott)
- gjødsling av skog

Det skal ikke gis tilskudd til bruk av kjemiske midler, kjøp av utstyr eller til tiltak som ved uttak av virke gir overskudd.

Etter § 6 kan det gis tilskudd til å ivareta og videreutvikle miljøverdier knytta til biologisk mangfold, landskap, friluftsliv og kulturminner.

Etter § 8 kan det gis tilskudd til tiltak og prosjekter som bidrar til å utvikle skogbruket i en kommune eller region. Aktuelle tiltak kan være prosjekter som har som mål å øke aktiviteten og ressursutnyttelsen i og fra skogen.

Retningslinjene og prioritering av tilskudd utarbeides av kommunene i dialog med Fylkesmannen og de lokale næringsorganisasjonene i skogbruket. Ta kontakt med landbrukskontoret i din kommune for mer informasjon om hvilke tiltak som er prioritert, vilkår og tilskuddssatser. Det skal søkes på egne søknadsskjema og enkelte kommuner har søknadsfrist.

Tilskudd til tettere planting som klimatiltak

Tilskuddsordningen har som mål å øke antall skogplanter ved foryngelse av eksisterende skogarealer. Tiltaket er en del av ordinær skogplanting etter hogst, og medfører ikke nye måter å bruke hogstarealene på. Tilskudd til tettere planting skal gjennom optimal utnyttelse av produksjonsevnen bidra til økt binding av CO₂. Økning av tettheten utover det optimale vil ha redusert klimaeffekt og omfattes derfor ikke av ordninga. Alle skogeiere som har mer enn 10 daa produktiv skog og som har oppfylt kravet om minimum utplantingstall kan søke om tilskudd

Det kan gis 80 % tilskudd til skogeiere som planter inntil 50 planter per daa utover et fastsatt, bonitetsavhengig minimumsantall. Det gis 60 % tilskudd til suppleringsplanting.

Tilskudd til gjødsling som klimatiltak

Søknad om tilskudd sendes til kommunen så snart som mulig etter at tiltaket er avslutta. Det kan gis inntil 40 % tilskudd til gjødsling. Det må foreligge regning/faktura som dokumenterer utført gjødsling. Areal, bonitet, gjødselmengde og vegetasjonstype per felt må oppgis, sammen med kartutsnitt som viser beliggenhet av det aktuelle feltet.

5.2.2. Skogsvegbygging – Fylkesmannen

Etter forskrift om tilskudd til nærings- og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) § 5 kan det gis tilskudd til:

- Nybygging av skogsveger
- Ombygging av eksisterende skogsveger

Det er ei forutsetning av vegprosjekter som søker tilskudd har byggetillatelse etter forskrift om planlegging og godkjenning av landbruksveger eller plan- og bygningsloven.

5.2.3 Drift med taubane, hest o.a. – Fylkesmannen

Etter forskrift om tilskudd til nærings og miljøtiltak i skogbruket (NMSK) § 7 kan det gis tilskudd til utdrift av skogsvirke med taubane, hest o.a. Det er en forutsetning for å motta tilskudd at det er foretatt miljøregistrering. I områder der det ikke er foretatt ordinære miljøregistreringer, skal det stilles krav om gjennomføring av de føre-var-tiltak som er nedfelt i Norsk PEFC skogstandard.

5.3. Skogfond og rentemidler

Skogfond består av midler som skogeierne plikter å sette av ved alt salg av tømmer og biobrensel. Formålet med ordningen er å sikre finansiering av en bærekraftig forvaltning av skogressursene. Skogfondet skal gi skogeieren et bedre grunnlag for langsiktige investeringer, samt sikre viktige miljøverdier i den skogen som virket kommer fra, eller i annen skog som skogeieren har.

Skogfond kan brukes til:

- Skogkulturtiltak, som planting og ungskogpleie
- Nybygging og ombygging av skogsveger, samt ombygging av velteplasser
- Vedlikehold av skogsbilveger og velteplasser
- Miljøtiltak, som pleie av kantsoner i skog
- Skogbruksplanlegging
- Bioenergianlegg og -utstyr for varmeleveranse
- Forsikring av skog
- Kursavgift og kursmateriell for kurs knyttet til skogens drift
- Oppmerking av eiendomsgrenser i forbindelse med jordskifte
- Merverdiavgift knyttet til de aktuelle tiltakene

Alle tiltak som kan dekkes med skogfond gir skattefordel (med unntak av merverdiavgift). Det vil si at når man investerer i skogen med en 1 000-lapp som har vært innom skogfondskonto, så er det bare 150 kr som blir beskattet.

Renter av skogfond (rentemidler) er renteinntektene fra skogfond inntestående i bank. Opptjeningen skjer i perioden fra skogfond blir trukket i tømmeroppjøret til skogeieren selv velger å bruke inntestående skogfond til å dekke investeringer i skogen sin. Skogeieren har ikke krav på disse rentene, men rentemidlene brukes til formål som skal komme skogbrukets fellesskap til gode.

5.4. Tømmerkai og -terminaler – statsbudsjettet

Tilrettelegging for økt tømmertransport på båt, gjennom utbygging av egnede kaiterminaler, er avgjørende for lønnsom avsetning av mer tømmer og skogsråstoff fra kystskogen. Dette er minst like viktig for kystfylkene som det økt tømmertransport på jernbanen er for innlandet. Utvikling av en hensiktsmessig kaistruktur er viktig for skogens næringsmessige betydning for kystfylkene framover. Siden 2012 er det bevilget særskilte midler til utbygging av tømmerkaier og tømmerterminaler. For 2018 er det satt av 64 millioner kroner over statsbudsjettet til kaier.

5.5. Spesielle midler til kystskogbruket – statsbudsjettet

Det er satt av særskilte midler til å utvikle kystskogbruket i fylkene fra Vest-Agder til Finnmark, og for 2018 utgjør dette 4,5 millioner kroner. Midlene går til fellesprosjekter i regionen som infrastruktur, nettverksbygging, skog og klima, etablering av skognæringsforum mm. Det er «Melding om kystskogbruket 2015» som fylkestingene i kystfylkene har vedtatt, som danner grunnlaget for fellesprosjektene.

5.6. Skogbrukets utviklingsfond - Landbruksdirektoratet

Fondets midler skal nyttes til fremme av forskning, utvikling, informasjon og opplæring innen skogbruket, samt til andre tiltak av interesse for skogbruksnæringen. Fondets midler kan lånes ut til tiltak innen skogbruket.

Utviklingsfondets budsjett er på ca. 4 millioner kroner per år, og forvaltes av et fondsstyre. Landbruksdirektoratet er sekretariat. Aktuelle målgrupper er organisasjoner eller bedrifter innen skogsektoren. Prosjektene skal være forankra i skognæringa.

5.7. Skogtiltaksfondet – enkroningen – Norges skogeierforbund

Skogtiltaksfondet er skogeiernes felles forskningsfond etablert i samarbeid med Landbruks- og matdepartementet. Skogtiltaksfondets hovedoppgave er å sikre brukerfinansiering av forsknings- og utviklingsprosjekter som kan bidra til å utvikle norsk skogbruk. Fondet kan også bidra med støtte til fellestiltak i skog- og trenæringen.

Skogtiltaksfondet finansieres ved at alle skogeiere trekkes 1 krone pr. omsatt kubikkmeter i samsvar med forskrift hjemlet i Skogbrukslovens §17. I tillegg benyttes avkastning fra fondets oppbygde kapital. Skogtiltaksfondets sekretariat er lagt til Norges Skogeierforbund.

5.8. Verdiskapingsprogrammet for fornybar energi i landbruket – Innovasjon Norge

Bioenergiprogrammet disponerer 67 millioner kroner for 2018 fra Landbruks- og matdepartementet, der forvaltninga er lagt til Innovasjon Norge.

Formålet med midler til bioenergiformål er å stimulere jord- og skogeiere til å produsere, bruke og levere bioenergi i form av brensel eller ferdig varme. Anlegg som bygges bør bidra til utnyttelse av energi fra skog eller kulturlandskap, og bygges for å kunne bruke lokalt produsert brensel. I tillegg til å gi økt verdiskaping skal det legges vekt på de ringvirkninger og den kompetanseeffekt programmet kan bidra til.

Alle prosjekter som gis støtte må kunne vise til klar reduksjon i utslipp av klimagass. Programmet skal bidra til at landbruket 1) selger varme basert på biobrensel, 2) bruker bioenergi i egne bygninger og virksomhet, og 3) selger biobrensel.

Det kan gis tilskudd eller en kombinasjon av lån og tilskudd til:

- anlegg for varmesalg
- gårdsvarmeanlegg
- varmeanlegg for veksthus
- biogassproduksjon
- lager- og tørkeanlegg for brenselsflis

Det kan også gi tilskudd til myke investeringer:

- Konsulenthjelp til forstudier, forprosjekter og utredninger
- Kompetanse og informasjonstiltak

Mer informasjon finnes på www.innovasjon Norge.no/no/finansiering/bioenergiprogrammet/

5.9. Treprogrammet – Innovasjon Norge

Målet er økt verdiskaping i bruk av tre og økt bruk av tre. Bruk av fornybart materiale fra skog kan bidra til reduksjon i klimagassutslipp. Store og små bedrifter over hele landet kan søke støtte til utviklingsprosjekter.

Bedrifter kan få tilskudd til delvis dekning av kostnader i et utviklingsprosjekt som bidrar til økt industrialisering:

- Produktutvikling: Uttesting, utvikling og dokumentasjon av treprodukt
- Prosessutvikling: Kompetanseoppbygging og gjennomføring av industrialisering og effektiviseringstiltak i produksjon
- Bedriftsutvikling: Videreutvikling av forretningsplan, spesifikk kompetanseutvikling, innhenting av internasjonal kunnskap, samt samarbeidstiltak mellom produksjonsbedrifter
- Mulighetsstudie for uttesting av industrialiserbare byggkonsept: Kartlegging av kunnskap, behovsanalyse for beslutningsgrunnlag

Mer informasjon finnes på <https://www.innovasjon Norge.no/tre>

6. Kommunale tiltaksplaner og retningslinjer for bruk av virkemidlene

6.1. Kommunale tiltaksplaner for skogbruk

Kommunene i Finnmark har vedtatt retningslinjer for bruk av Nærings- og miljøtilskudd i skogbruket.

Det er et mål at alle kommuner skal ha oppdaterte tiltaksstrategier. Noen kommuner i Troms har revidert tiltaksstrategiene for nærings- og miljøtiltak i skogbruket, men noen kommuner gjenstår.

Alle kommunene i Troms har påbegynt arbeidet med hovedplan for skogsvegbygging. Arbeidet bør ferdigstilles.

6.2. Retningslinjer for skogsvegbygging og drift med taubane, hest o.a.

Overordna retningslinjer for prioritering av søknader om tilskudd til bygging av skogsveger og drift med taubane, hest og annet er fastsatt av Fylkesmannen i Troms 1.3.2018. Retningslinjene vil bli revidert i 2019 og gjort gjeldene for Troms og Finnmark. De publiseres på Fylkesmannens hjemmeside.

6.3 Hovedplan for skogbruksplanlegging

Hovedplan for skogbruksplanlegging er under utarbeiding og vil bli ferdigstilt senest i 2019 og lagt ved skog- og klimaprogrammet.

Den arktiske bonden – på lag med naturen og kulturen

Regionalt miljøprogram for jordbruket i
Troms og Finnmark 2019-2022

Ett av fire delprogram under Regionalt bygdeutviklingsprogram for Troms og Finnmark - et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1. Føringer	3
1.2. Prosess.....	4
2. Status.....	4
2.1. Jordbrukets betydning for miljøet.....	4
2.2. Søker tall for SMIL og regionale miljøtilskudd.....	5
3. Hovedmål	6
4. Miljøinnsats på tre nivåer.....	6
4.1. Regionale virkemidler og miljøprogram	6
4.2. Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier	7
5. Miljøutfordringer for jordbruket i Troms og Finnmark	10
5.1. Kulturlandskap.....	10
5.2. Kulturmiljøer og kulturminner	12
5.3. Biologisk mangfold	15
5.4. Tilgjengelighet og friluftslivsverdier	17
5.5. Forurensning i kulturlandskapet	18
5.6. Klima	20
5.7. Økologisk drift	22
6. Regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark	22
6.1. Miljøtema: Kulturlandskap	23
6.2. Miljøtema: Biologisk mangfold.....	25
6.3. Miljøtema: Kulturmiljøer og kulturminner.....	26
6.4. Miljøtema: Friluftsliv	29
6.5. Miljøtema: Avrenning til vann.....	29
6.6. Miljøtema: Utslipp til luft	30
6.7. Miljøtema: Plantevern.....	31
6.8. Miljøtema: Miljøavtale	31

Forsidebilde: Sommerfjøsgrenda i utvalgt kulturlandskap Skallan-Rå, Kvæfjord. Foto: Fylkesmannen i Troms.

1. Innledning

Landbruket har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet. Spesielt viktig er skogen og jordas rolle som karbonlager i klimasammenheng, bevaring av biologisk mangfold og pleie av kulturlandskap. For å bevare biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap er jordbrukets aktive bruk av arealer til slått og beite helt grunnleggende. Der dette ikke strekker til, kreves i tillegg annen type skjøtsel.

Landbruk kan selv være en kilde til forurensning, både til luft, jord og vann. utfordringene er aller størst i områder med intensivt drevet jordbruk med høy tetthet av husdyr og ensidig korndyrking. I Troms og Finnmark er det aktive jordbruket relativt godt spredt, med begrenset tetthet av husdyr, og grovfôrproduksjonen består i all hovedsak av grasdyrking på eng. Klimaet i Troms og Finnmark gjør at behovet for bruk av sprøytemidler er lite. Dette gjør at utfordringer knyttet til avrenning til vann og vassdrag, og forurensning for øvrig er relativt begrenset. Aktørene i landbruket i Troms og Finnmark er bevisst sitt miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Kulturlandskapet er Troms og Finnmarks ansikt utad, og i hele fylket har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier både med tanke på jordbruksaktivitet i eldre og moderne tid. Kombinasjonen av disse elementene gir oss innblikk i en spennende tidsdybde fra jordbrukets spede begynnelse, og frem til dagens moderne jordbruk. Det gir også innblikk i tradisjonen for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann, og det etniske mangfoldet vi har med samisk, norsk og kvensk kultur.

Kulturlandskapet utgjør en utmerket arena for folkehelse og utøvelse av friluftsliv. Gode opplevelser kan bidra til å gi folk flest bedre kunnskap og forståelse for verdiene landbruket produserer i samfunnet. Et aktivt jordbruk med husdyrhold og beitedyr er en forutsetning for å kunne holde kulturlandskapet ved like.

1.1. Føringer

Regionalt miljøprogram er ett av fire programmer som sorterer under Regionalt bygdeutviklingsprogram (RBU). Alle fylker i Norge har utarbeidet RBU med virkning fra 2013 til 2016, senere forlenget til å gjelde ut 2018. I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for revidering av RBU.

RBU skal inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre delprogram: Regionalt næringsprogram (RNP), Regionale miljøprogram (RMP) og Regionalt skog- og klimaprogram (RSK). I tillegg har Fylkesmannen i Troms og Finnmark valgt å inkludere Matjordprogrammet. I tillegg til de fire delprogrammene er det lagd et overordnet RBU-program der utviklingstrekk for landbruket i regionen er beskrevet og der overordnede mål og satsingsområder trekkes frem.

Nasjonalt miljøprogram 2019-2022 gir føringer for miljøarbeidet i jordbruket på nasjonalt, regionalt og lokalt nivå. Programmet skal gi en overordnet forståelse for hvordan man legger til rette miljøarbeidet i jordbruket. Programmet formidler nasjonale mål, miljøfaglige prioriteringer og miljøvirkemidler i jordbruket.

Jordbruksavtalen 2018-2019 og avtalene fra tidligere år legger føringer for utarbeidelsen av RMP og hvordan virkemidler slik som regionalt miljøtilskudd og SMIL-midler skal brukes.

Som en oppfølging av stortingsmeldingen *Endring og utvikling - en fremtidsrettet jordbruksproduksjon (2016-17)*, skal klima i større grad vektlegges. Dette skal følges opp ved

revidering av regionale miljøprogram og kommunale tiltaksstrategier. Programmet skal ha en beskrivelse av miljøutfordringer i fylket og på bakgrunn av disse, prioriteringer for hvordan man vil følge opp med tiltak. Programmet skal også gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategier for bruk av SMIL-midler. Det forventes at tiltak som kan bidra til reduserte utslipp til luft innlemmes i de reviderte miljøprogrammene. Fylkene tildeles regionale midler som skal bidra til å nå målene i programmet.

Fylkeskommunenes *Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025* og *Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020* er også førende dokumenter for Regionalt miljøprogram. I den regionale planen for landbruk i Troms er ett av hovedmålene økt satsning på klimatiltak. Strategidokumentet for Finnmark vektlegger matsikkerhet for å møte klimaendringer og hvordan det kan legges til rette for at landbruket i Finnmark kan møte den utfordringen.

1.2. Prosess

Arbeidet med utarbeidelse av RBU ble ledet av ei styringsgruppe bestående av representanter fra faglagene, fylkeskommunene, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene i begge fylkene.

Styringsgruppa oppnevnte ei arbeidsgruppe for arbeidet med miljøprogrammet. Gruppa hadde representanter fra fylkeskommunene, faglagene, NIBIO, Sametinget, kommunene og fylkesmennene. Fylkesmennenes representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet ble sendt på seks ukers åpen høring før det ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Status

2.1. Jordbrukets betydning for miljøet

Jordbruket i Troms og Finnmark har en viktig rolle som produsent av miljøgoder og -tjenester for samfunnet, og jordbruk i et arktisk klima gir en rekke fortrinn i produksjonen som kommer miljøet til gode. Aktørene i jordbruket i Troms og Finnmark tar miljø- og klimaansvar og arbeider aktivt med å ta tak i de forbedringspunktene vi har.

Kulturlandskapet er Troms og Finnmarks ansikt utad, og i hele regionen har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier med tanke på jordbruksaktivitet i både eldre og moderne tid. Kulturminnene i dette landskapet gir innblikk i Troms og Finnmarks tradisjon for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann og det etniske mangfoldet vi har med samisk, kvensk og norsk kultur. Å bevare de kulturminnene og bygningsarven som vitner om tidsdybden og mangfoldet i driftsformer, er en viktig oppgave for utøvere og forvaltere innen jordbruket.

I Troms og Finnmark er det valgt ut tre områder som del av ordningen Utvalgt kulturlandskap i jordbruket (UKL) - Goarahat og Sandvikhavøya i Porsanger, Skárfvággi/Skardalen i Gáivuona/Kåfjord og Skallan-Rå i Kvæfjord. I tillegg er Skoltebyen i Neiden i Sør-Varanger vedtatt som nytt UKL-område fra 2019. Det er Landbruks- og matdepartementet og Klima- og miljødepartementet står bak satsningen. De utvalgte områdene er kulturlandskap i jordbruket med svært store kulturhistoriske og biologiske verdier. For å bevare Norge sine unike kulturlandskap, er dette en varig satsing, der skjøtsel av 41 (2018) unike kulturlandskap rundt om i landet, er sikret årlig finansiering. Utvalgte kulturlandskap i jordbruket er et unikt samarbeid mellom stat og bonde og mellom landbruk og miljø.

Jordbrukets kulturlandskap er i stadig endring, som et resultat av samfunnsendringer og endrede driftsformer. I Troms og Finnmark er gjengroing en av de viktigste miljøutfordringene når det kommer til å bevare det kulturlandskapet som setter sitt preg på regionen. Vi har også store utfordringer med å holde stier og ferdselsårer i hevd for å øke allmennhetens tilgang på friluftarealer. Både for å sikre tilgjengelighet og for å bevare biologisk mangfold i jordbrukets kulturlandskap, er jordbrukets aktive bruk av arealer til slått og beite helt grunnleggende.

Samfunnsendringer, utbygging av områder og intensivering av jordbruket gir også nye miljøutfordringer. Vegetasjonen i jordbrukets kulturlandskap er i endring, og både planter og dyr er avhengige av disse leveområdene. Endret bruk av naturområder utgjør en stor trussel mot det biologiske mangfoldet i Norge. I tillegg til utfordringen med å opprettholde bestanden av rødlista arter, har jordbrukets kulturlandskap også innslag av fremmede arter som kan true det biologiske naturmangfoldet.

Jordbruket i seg selv kan være en kilde til forurensning, både til luft, jord og vann. Utfordringene er aller størst i områder med intensivt drevet jordbruk med høy tetthet av husdyr og ensidig korndyrking. I Troms og Finnmark er det aktive jordbruket relativt godt spredt, med begrenset tetthet av husdyr, og grovfôrproduksjonen består i all hovedsak av grasdyrking på eng. Klimaet i Troms og Finnmark gjør at behovet for sprøytemidler er lite. Dette gjør at utfordringer knyttet til avrenning til vann og vassdrag er mindre enn i resten av landet. Det er likevel grunnlag for å gjøre forbedringer og begrense utslipp der det er mulig.

I Troms og Finnmark er det mange steder utfordringer med mye avfall liggende omkring, som jern- og metallskrot, piggtråd i inn- og utmark, gamle bygningsmaterialer og landbruksplast. En del av avfallet kan være til fare for husdyr og ville dyr, annet avfall utgjør en forurensningsfare for omgivelsene.

Landbrukssektorens muligheter og utfordringer knyttet til klima blir svært viktig i årene som kommer, særlig med tanke på effekter av klimaendringene på det framtidige norske landbruket, og potensial for økt opptak og reduserte utslipp av klimagasser innenfor landbruket. I Troms og Finnmark kan klimaendringer gi nye utfordringer for grovfôrproduksjon og husdyrhold. Mye tyder på at særlig vinterklimaet vil endres, til dels sterkt, og det vil påvirke overvintring av plantene. De siste årene har ustabil vær ført til betydelig skade på jordbruksarealene, særlig i Troms.

Det er ei nasjonal målsetting å begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat. Det er ofte naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket, påvirket av faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak for å redusere utslippene.

2.2. Søker tall for SMIL og regionale miljøtilskudd

Tabell 1. Søker tall for SMIL-tilskudd og regionale miljøtilskudd i Troms og Finnmark fra 2010-2017.

		2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
SMIL	Troms	49	90	215	53	61	16	18	19
	Finnmark	33	34	29	34	53	32	35	18
Regionale miljøtilskudd	Troms	860	821	811	544*	488	427	464	433
	Finnmark	200	198	194	115*	113	113	109	101
Antall søkere produksjonstilskudd	Troms	1 124	1 065	1 037	1 011	966	920	908	879
	Finnmark	361	346	336	327	326	316	312	295

*Den store nedgangen fra 2012 til 2013 skyldes at tilskuddsordningen sau på beite ble tatt ut av regionale miljøtilskudd.

3. Hovedmål

Å styrke miljøarbeidet i jordbruket og synliggjøre jordbrukets miljøinnsats i Troms og Finnmark.

For å nå dette målet vil vi i programmet peke på viktige utfordringer knyttet til miljøtilstanden i jordbruket i Troms og Finnmark og legge frem strategier for å imøtekomme disse (kapittel 4). Det vil videre bli presentert tilskuddsberettigede tiltak tilpasset utfordringene (kapittel 6) og det gis føringer for kommunenes forvaltning av SMIL-midler (kapittel 5) slik at disse også er i tråd med utfordringene.

Mange av utfordringene vil ikke kunne løses ved bruk av tilskuddsmidler. Gjennom programmet har vi forsøkt å legge frem en felles forståelse av hva som kreves for at næring og forvaltning sammen skal kunne nå miljømålene.

4. Miljøinnsats på tre nivåer

Jordbrukets miljøinnsats består av planverk på tre nivåer:

- Nasjonalt miljøprogram
- Regionalt miljøprogram
- Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier

En desentralisert forvaltning som dette, med virkemidler fordelt på ulike nivåer, gjør at forvaltningen er fleksibel og gir rom for at tiltakene kan differensieres ut fra hvor utfordringene er størst. Dette muliggjør en målretting av innsatsen og treffsikkerhet i forhold til lokale miljøutfordringer.

De store ordningene over nasjonalt miljøprogram, som areal- og kulturlandskapstilskuddet og beitetilskuddene, skal bidra til at det norske jordbruksarealet holdes i hevd. Disse ordningene utgjør per i dag over 80 prosent av de samlede miljørettede tilskudd over jordbruksavtalen.

De nasjonale og regionale virkemidlene er innrettet med årlig godtgjørelse for spesifisert drift og skjøtsel, hvor innsatsen gjentas. De kommunale SMIL-midlene er engangsstøtte, til investeringer og istandsetting.

4.1. Regionale virkemidler og miljøprogram

De regionale miljøprogrammene skal gi en målretting av miljøinnsatsen i jordbruket ut over det som er mulig gjennom generelle nasjonale ordninger. Regionale miljøtilskudd skal bidra til gjennomføring av miljøtiltak i jordbruket som er tilpasset regionale ulikheter i driftsforhold, miljøutfordringer og prioriteringer med sikte på å opprettholde kulturlandskapet, ivareta kulturminner, bidra til økt biologisk mangfold, redusere avrenning fra jordbruket, bærekraftig bruk av plantevernmidler og redusere utslipp til luft.

Regionalt miljøprogram er primært et grunnlag for å forvalte generelle økonomiske

virkemidler som tildeles Fylkesmennene som en årlig ramme fra Landbruksdirektoratet. Regionalt miljøprogram skal i tillegg avklare kriterier for fordeling av økonomiske virkemidler som Fylkesmannen skal fordele til kommunene (SMIL).

Av nasjonalt miljøprogram fremgår det et sett med tiltak som det kan gis regionale miljøtilskudd til. Fylkene velger hvilke av disse tiltakene som skal gjelde i sitt fylke ut fra regionale prioriteringer. Tiltak for Troms og Finnmark for programperioden 2019-2022 er listet opp i kapittel 6.

Utover regionale miljøtilskudd og SMIL, forvalter Fylkesmannen følgende tilskuddsordninger innenfor miljø- og klimaområdet:

- Tilskudd til tiltak i beiteområder
- Utvalgte kulturlandskap i jordbruket og verdensarvområdene
- Klima- og miljøprogrammidler – regionale tiltak

I tillegg forvalter fylkesmannen midler til utrednings- og tilretteleggingstiltak som blant annet kan brukes til miljøtiltak og prosjekter knyttet til økologisk landbruk.

Forvaltning av tilskudd til tiltak i beiteområder og utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) er vedtatt overført til kommunene fra 2020.

Sametinget har tilskuddsordning for samiske kulturminner, der Sametinget kan gi tilskuddsmidler til bygningsvern, utarbeidelse av skjøttsplaner, skjøtselstiltak og tilrettelegging. Sametinget er også involvert i arbeidet med UKL- og KULA-landskap i regionen, men midlene til dette arbeidet forvaltes av fylkesmannen.

4.2. Kommunale virkemidler og tiltaksstrategier

Kommunene forvalter miljøtilskuddsordningene SMIL og drenering av jordbruksjord.

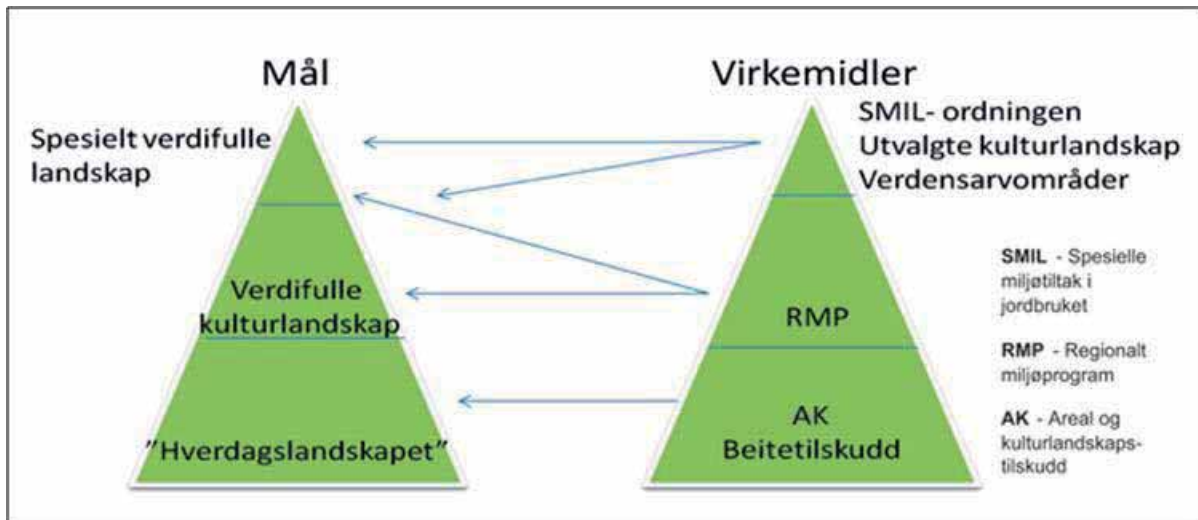
Spesielle miljøtiltak i jordbruket - SMIL

Regionalt miljøprogram skal gi føringer for prioriteringer i de kommunale tiltaksstrategiene for spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL). Hver kommune har egne tiltaksstrategier for ordningen. De kommunale strategiene beskriver utfordringer, lokale behov og mål for landbrukets miljøinnsats. Tilskudd til SMIL gis til tiltak som går utover det som kan forventes som vanlig jordbruksdrift. Et hovedmål er å ta vare på natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, samt redusere eller hindre forurensning fra jordbruket.

Ordningen med spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er spisset mot natur- og kulturminneverdiene i jordbrukets kulturlandskap, og forvaltes av kommunene. Ordningen fungerer som en engangsstøtte til investeringer og tilskudd.

Det er en forventning om økt innsats for bevaring av naturmangfold, klimarelaterte tiltak og reduksjon av forurensning i tiden som kommer. Slike formål har noen særtrekk i form av at de ønskelige prosessene er svært langsomme, mens uønskede prosesser kan gå relativt raskt. Å oppnå en ønsket utvikling kan kreve jevn innsats over tid, mens forsømmelser kan sette systemet i revers og innsatsen raskt gå tapt. Tiltak for biologisk mangfold forankres derfor fortrinnsvis gjennom flerårige skjøttsplaner.

Framover vil det også være aktuelt å se miljøprogramsatsingen sterkere i sammenheng med tilskuddsordningene for utvalgte naturtyper og prioriterte arter, samt midlene til vern og sikring av fredede og andre særlig verdifulle kulturmiljø og landskap. Disse ordningene forvaltes av Fylkesmannens miljøvernavdeling og kulturminnemyndighetene.

Figur 1. Figuren viser de ulike ulike miljøvirkemidlene virker sammen for å nå miljømålene.

Forvaltningsansvaret for SMIL ligger hos kommunene. Fylkesmannen mottar årlig midler fra Landbruksdirektoratet gjennom jordbruksavtalen, og fastsetter retningslinjer for fordeling av disse til kommunene. Et hovedmål med ordninga er å få en best mulig målretting av innsatsen og tiltakene, på bakgrunn av lokale miljømessige behov, utfordringer og målsetninger.

Spesielle miljøtiltak i jordbruket kan være:

1. Tilskudd til planleggings- og tilretteleggingsprosjekter
2. Tilskudd til kulturlandskapstiltak og forurensningstiltak
 - a. Kulturlandskapstiltak
 - i. Tiltak som ivaretar biologisk mangfold og gammel kulturmark, og som tilrettelegger for økt biologisk mangfold.
 - ii. Tiltak som tilrettelegger for større tilgjengelighet og opplevelser i landskapet, og som holder verdifulle områder åpne
 - iii. Tiltak som ivaretar kulturminner og kulturmiljøer, inkludert verneverdige bygninger gjennom skjøtsel, vedlikehold og istandsetting.
 - b. Forurensningstiltak
 - i. Utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg, herunder graving av åpen kanal til erstatning for eksisterende lukka bekk eller avløp (gjenåpning av bekkelukkinger)
 - ii. Fangdammer, andre økologiske rensingstiltak og miljøplantinger
 - iii. Omlegging fra drift med åpen åker til mer miljøvennlig og ekstensiv planteproduksjon på spesielt erosjonsutsatte arealer
 - iv. Særskilte bygningsmessige miljøtiltak i eller i tilknytning til eksisterende driftsbygning eller driftsopplegg
 - v. Andre tiltak

Grunnlaget for bruk av kommunale virkemidler til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) er Landbruks- og Matdepartementets *”Forskrift om tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket”*, «Forskrift om endring av forskrift 4. februar 2004 nr. 448 om tilskudd til spesielle tiltak i jordbruket», sist revidert 16.12.2016.

Nytt fra jordbruksavtalen 2017 er at SMIL-midler kan benyttes til å bekjempe og hindre spredning av fremmede skadelige arter. Fra 2017 ble også forskriften endret til at tilskudd kan innvilges foretak

der det foregår en tilskuddsberettiget produksjon på landbrukseiendommen som eies av foretaket, selv om foretaket selv ikke er berettiget produksjonstilskudd. Utover dette er det bare foretak som er berettiget produksjonstilskudd som kan søke.

Fra jordbruksoppgjøret i 2018 har det blitt inkludert i ordningen muligheten for å få tilskudd til å tette eksisterende gjødsellagre. For nye gjødsellagre kan det søkes om tilskudd fra Innovasjon Norge.

Fylkesmannen skal bidra til at kommunene prioriterer tiltak med god miljøeffekt. Klimatiltak skal prioriteres. Fylkesmannen skal sørge for en aktivitetsfremmende forvaltning av midlene. Kommuner med god måloppnåelse, gjennomføringsevne og tiltaksstrategier der SMIL og RMP sees i sammenheng, skal prioriteres.

Rammen for SMIL i Troms og Finnmark har ligget på totalt ca. kr. 4 mill. årlig siden 2005.

Til grunn for Fylkesmannens tildeling av kommunale miljøvirkemidler vektlegges følgende punkter:

- Tiltaksstrategiene – tilpassing til lokale miljøutfordringer (behov, mål, tiltak) samt miljøutfordringene beskrevet i RMP
- Kommunens årlige rapportering om bruk av midlene samt synliggjøring av behov for påfølgende år (aktivitetsrapport og budsjett)
- God måloppnåelse mht. tildeling av midlene (jf. tiltaksstrategiene)
- Kommunens landbruksmessige betydning

Kommuner som har gode tiltaksstrategier og som følger opp kravene om rullering av tiltaksstrategiene, samt kravene til god rapportering og god måloppnåelse, vil bli prioritert ved tildeling av midler. Det kan gis tilskudd til gode søknader fra kommuner som ikke har oppdaterte tiltaksstrategier dersom det er ledige midler tilgjengelig.

Tiltaksstrategiene skal inneholde følgende punkter:

- Hovedutfordringer i landbruket med hensyn til forurensning og kulturlandskap
- Beskrivelse av mål og hvilke områder som prioriteres, med begrunnelse
- Tiltaksstrategien skal også inneholde tilskuddsprosent og krav til egenandel for de ulike ordningene
- Retningslinjer for prioriteringer mellom søknader
- Det bør planlegges en helhetlig virkemiddelbruk som er tilpasset de lokale utfordringene
- Beskrivelse av hvordan kommunen planlegger å informere gårdbrukerne om de ulike tilskuddsordningene, og hvordan de vil prioritere bruken av midlene.

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Tilskudd til drenering av jordbruksjord ble gjeninnført i 2013. Drenering bidrar til å øke produktiviteten av arealene og reduserer således utslippene per produsert enhet. Godt drenert jord slipper dessuten ut mindre lystgass enn vannmettet jord. Drenering er et godt klimatilpasningstiltak. God drenering reduserer faren for erosjon fra jordbruksarealer og bidrar på den måten til god vannkvalitet og et godt vannmiljø.

Jordbruksavtalen setter av midler til fylkene etter areal, hvor korn, potet og grønnsaker vektlegges dobbelt i forhold til andre arealer (gras). Fylkesmannen fordeler tilskuddet til kommunene som selv setter søknadsfrist. Vedtak om tilskudd fattes av kommunen, Fylkesmannen er klageinstans.

Tilskudd kan gi til foretak som drenerer et tidligere grøftet jordbruksareal eller planerte arealer. Det gis tilskudd til systematisk grøfting, profilering, omgraving på myr og avskjæringsgrøfting.

5. Miljøutfordringer for jordbruket i Troms og Finnmark

Av Nasjonalt miljøprogram fremgår det sju miljøtema som det er utarbeidet egne målsetninger for. Disse er kulturlandskap, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer, tilgjengelighet og friluftslivsverdier, avrenning til vassdrag og kyst, plantevernmidler, utslipp til luft. Vi vil i det videre beskrive status for disse miljøtemaene i Troms og Finnmark, peke på utfordringer knyttet til disse og strategier for å imøtekomme utfordringene. Klima er et område det har blitt mer fokus på og som vi har valgt å gi en nærmere beskrivelse av. Økologisk landbruk er en miljøvennlig driftsform som vi også har omtalt i dette kapitlet.

Miljøtema som er omtalt i dette kapitlet:

- Kulturlandskap
- Kulturmiljøer og kulturminner
- Biologisk mangfold
- Tilgjengelighet og friluftslivsverdier
- Forurensning i kulturlandskapet
- Klima
- Økologisk drift

5.1. Kulturlandskap

Mål: Vi vil ha et aktivt landbruk som gjennom sin aktivitet tar vare på kulturlandskapet

Kulturlandskapet har en *næringsmessig* verdi som areal for landbruksproduksjon i innmark og utmark. Kulturlandskapet er også lokalsamfunnenes ansikt utad, som møter turister og etterlater inntrykk. Det har dessuten en *estetisk* verdi for lokalbefolkningen, og gir trivsel og ferdselsmuligheter i nærområdene. Landskapets historikk og *kulturhistoriske* verdi er også en kilde til kunnskap, tilhørighet og identitet. Videre har kulturlandskapet en *biologisk* verdi med mangfold i dyre- og planteliv.

Det er nødvendig at verdiene i kulturlandskapet opprettholdes gjennom aktiv landbruksdrift. Jordbruksarealer og landskap av nyere dato har også stor verdi i det totale kulturlandskapsbildet i Troms og Finnmark.

Nedgang i jordbruket mange steder i regionen gjør at mye jordbruksareal ikke lenger blir slått og beitet, enten på grunn av beliggenhet, eller at arealene er små og ulønnsomme i drift. Slike arealer er heller ikke attraktive å leie. Dette fører til at åpne dyrka arealer gradvis gror igjen, først med forskjellige ugras, senere med busker og kratt. Gjengroingshastigheten har i tillegg økt i de senere årene, slik at landskapet gror igjen raskere enn tidligere. Kulturlandskapet gror igjen langs veier og sjø, og landskapsbildet endres.

Gjengrodd mark krever opparbeiding ved rydding, grøfting, beitepuss eller pløying, og aktiv årlig skjøtsel ved slått eller beiting for å holdes i stand. For aktive gårdbrukere er det en utfordring at tilskuddene til kulturlandskapspleie ikke matcher den store innsatsen som legges ned i å holde landskapet åpent.

Beitedyr utfører effektiv pleie av kulturlandskapet både på utmarks- og innmarksbeiter, og i Troms og Finnmark er sauene en betydelig bidragsyter særlig i utmarka. Opprettholdelse av sauetallet framover er vesentlig for å hindre gjengroing av utmarka i kyst- og fjordstrøk.

Fellestiltak mellom flere brukere gir positive effekter. Samarbeid effektiviserer arbeidet med tilsyn og sanking av dyra, minsker investeringsbehovet for den enkelte, og gir bedre muligheter for å opprettholde et passelig beitetrykk.

Beitebrukere opplever en del interessekonflikter ved beiting. Det kan være utfordringer med rovvilt, fritidsbebyggelse, friluftsliv, lokalbefolkning, reindrift og biltrafikk. Rovviltbestanden har økt i deler av regionen, med store tap av husdyr på beite i flere områder. Behov for tilsyn og gjeting øker, og dette igjen medfører et større behov for gjeterhytter og ferdsel i utmark. Gjengroingen av kulturlandskapet i innlandsregionen må også ses i sammenheng med rovviltproblematikk.

Landbruksnæringa ser et behov for omforente løsninger for oppsetting av gjerder i områder med interessekonflikter, enten det dreier seg om rovvilt, reindrift, hyttefelt eller lokalbefolkning. Dersom en ønsker beiting på gjengrodde arealer, krever også dette inngjerding for å opprettholde beitetrykk på et begrenset areal. Det kan også være behov for å finne alternative beiteområder med utmark eller brakklagt innmark, der interessekonfliktene er mindre.

Utfordringer

- Kulturlandskapet gror igjen
- Lønnsomhet ved å holde små og/eller vanskelig tilgjengelige arealer i drift
- Interessekonflikter ved bruk av utmark
- Gjerdehold

Strategier

- Stimulere og tilrettelegge for bruk av gjengrodde arealer til slått og beite
- Stimulere til utleie/salg av vanhevd jord til aktive gårdsbruk
- Samarbeid om fellestiltak på utmarksbeite
- Synliggjøre verdien av å holde jordbruksareal i drift, og bøndenes innsats for kulturlandskapet
- Øke kunnskapen om beitebruk - som fordeler ved beiting, beiterett i utmark og forebyggende tiltak i forbindelse med rovvilt
- Stimulere til økt beitebruk på tradisjonelle beitearealer
- Stimulere til at ny teknologi, slik som «No fence», tas i bruk for å kunne målrette beitebruken

Resultatmål

- Antall beitedyr i utmark har økt med 3 % i perioden
- Det er færre interessekonflikter mellom beitebruk og andre interesser
- Jordbruksareal i drift har økt
- Jordbruksdrift i ytre strøk opprettholdes
- Kulturlandskapet holdes åpent gjennom aktivt husdyrhold og slått

5.2. Kulturmiljøer og kulturminner

Mål: Vi vil ta vare på jordbrukets kulturminner, bygningsarv og driftsformer

Gjennom arbeidet med miljø og kulturlandskap ønsker vi å sikre et representativt utvalg av kulturlandskap og kulturminner fra eldre tid, og sikre kulturhistoriske verdier tilknyttet landbrukseiendommer i Troms og Finnmark. Det er en nasjonal målsetting at «*tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres*». Hvert år forsvinner rundt én prosent av kulturminnene her til lands. Disse er uerstattelige. For hvert kulturminne som går tapt, mister vi viktig kunnskap om vår kultur og historie.

Etter Kulturminneloven er samiske kulturminner, også bygninger, fra 1917 eller eldre automatisk fredet. Ikke-samiske kulturminner som er fra før 1537 (reformasjonen) er også automatisk fredet. I tillegg er noen kulturminner fredet gjennom vedtak og forskrift. Sametinget har forvaltningsansvaret for de samiske, fredete kulturminnene og fylkeskommunen for de fredete ikke-samiske kulturminnene. Øvrige kulturminner, dvs. de som ikke er fredet, har kommunen forvaltningsansvaret for.

Det er imidlertid viktig med samarbeid på tvers av forvaltningsnivåene for å sikre en best mulig forvaltning av kulturminnene. Kulturminneforvaltningen i fylkeskommunen veileder og hjelper til med å utarbeide nødvendige skjøtelsesplaner etc. Sametinget kan bistå med kulturhistorisk informasjon om samiske kulturminner, og gi råd i forhold til skjøtelsesarbeidet.

Ved istandsetting og vedlikehold av kulturminner og kulturmiljøer skal arbeidet skje etter prinsipper som kulturminneforvaltningen legger til grunn. Det er viktig med god dialog med kommunen, fylkeskommunen og Sametinget, for at det skal legges til rette for fortsatt drift i områder med kulturminner.

Kulturminner og kulturmiljøer i Troms og Finnmark

Landskapet i Troms og Finnmark har gjennom alle tider, siden isen forsvant for mer enn 10 000 år siden, vært brukt av mennesker. Fortsatt finnes det mange spor i terrenget etter fortidas bosetting og tidligere tiders bruk av naturen. Dette kan være boplasser fra eldre steinalder, hustuffer fra yngre steinalder, gravrøyser og gårdshauger fra jernalder og middelalder og spor etter nyere tids utmarksaktiviteter. De tre stammers møte, med den kvenske, den norske og den samiske bosettingen, er også viktige elementer i vår historie. Hver gruppe har satt sine spor i terrenget. Disse sporene er dagens kulturminner.

Svært mange av de bygningene og anleggene som vi i dag anser som verdifulle som kulturminner, er vitnesbyrd om landbrukets bosetning og driftsform. Mange typer spesialbygninger og anlegg er vitnesbyrd om det tradisjonelle nordnorske gårdsbruket, som sommerfjøs, møller, kombinasjonshus, torvsjåer, naust, røkeri og tjæremiler. Alt dette er viktige elementer i kulturlandskapet og verdt å ta vare på.

Setring er en driftsform med lange tradisjoner. Troms og Finnmark har ingen utpreget setertradisjon og det er derfor få setrer i regionen. Likevel utgjør de få setrene vi har, et viktig innslag i kulturlandskapet samtidig som de er bærere av kulturhistoriske verdier. Også bruken av sommerfjøs har vært en viktig del av det nordnorske landbruket, og var i bruk fra 1800-tallet til utpå 1970-tallet. Sommerfjøsset var plassert mellom innmarka og utmarka, og er et kjent innslag i den nordnorske

gårdsbebyggelsen, også i sjøsamiske bosetningsområder. Sommerfjøsset er på mange måter den nordnorske setra.

Både samisk, kvensk og norsk jordbruk har satt sitt preg på kulturlandskapet, både på kysten og i innlandet. Det har fram til vår tid blitt drevet i kombinasjon med andre primærnæringer som reindrift, fjord- og laksefiske, utmarksbruk og ulike håndverk. Jordbruket er et sterkt element i de tradisjonelle kombinasjonsnæringene, og representerer en viktig næring og kultur også i dag. Fiskerbonden har vært sentral i den nordnorske historien, og de store fiskeriene, Lofotfiske og Finnmarksfiske, var viktige næringsveier for nordnorske bønder. Mannen var borte i lange perioder og kvinnene hadde hovedansvaret for gårdsdrifta.

Den kvenske befolkningen har hatt mye å si for framveksten av jordbruket i mange bygder i Troms og Finnmark. Kombinasjonsbruk har også preget den kvenske næringen, og særlig bruken av skogen og kunnskap knyttet til denne har vært viktig. Kulturminnene etter kvensk bosetning kan være for eksempel bygninger, landskapselementer som steingjerder og spor i utmark som tjæremiler og torvuttak. Mange av de kvenske kulturminnene er i ferd med å forsvinne fra landskapet. Siden de kvenske kulturminnene stort sett er yngre enn kulturminner som er vernet av fredningsgrensa på 1537, har disse kulturminnene ikke noe formelt vern, og det er desto viktigere å formidle kunnskap om disse og bidra til at grunneiere, lokalbefolkning og kommune ønsker å bevare dem.

Mange av kulturminnene ligger i jordbrukets kulturlandskap. Disse områdene er ofte ikke undersøkt i detalj med tanke på arkeologiske kulturminner og det blir ofte gjort nye funn i forbindelse med ny aktivitet og nye tiltak. Gjengroing er en stor utfordring for mange av de automatisk fredete kulturminnene (arkeologiske kulturminnene) som gjerne er strukturer som er vanskelig å se i landskapet- dette kan være hustuffer, gravrøyser osv. Gjengroing medfører at slike kulturminner «forsviner» og de blir vanskelig å oppdage og gjenfinne. Dette øker faren for at de blir skadet eller ødelagt. Skjøtsel, slik som rydding av kratt og beiting, er viktig for at kulturminnene skal bli synlige i landskapet. Med god skjøtsel kan vi holde kulturminnene i hevd og dermed ta vare på en viktig del av vår kulturhistorie. Kulturminnemyndighetene har små økonomiske ressurser å bidra med til skjøtsel og vedlikehold av disse verdiene. Likevel finnes det betydelig fagkunnskap som allmennheten kan benytte seg av.

Gjennom de nasjonale satsningene Utvalgte kulturlandskap i jordbruket (UKL) og Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA) er det valgt ut flere kulturlandskap i Troms og Finnmark. Utvalget skal bidra til å ta vare på kulturminneverdier, landskapsverdier og biologisk verdifulle landskap.

Bevaring av kulturminnene kan også være truet av dagens driftsform i jordbruket, som stadig krever mer areal. Store utvidelser, med store bygninger, gjødseltanker og tungt utstyr som gir større marktrykk, kan gjøre at kulturminner går tapt. Kunnskapsutveksling mellom næringa og forvaltningen er viktig for å finne gode løsninger på denne utfordringen.

Endring i driftsform gjør at praktisk kunnskap om tidligere tiders driftsformer er i ferd med å forsvinne. Eksempel på slik kunnskap kan være manuell slått og hesjing. Praktisk kunnskap om tidligere driftsformer og håndverk er en form for immaterielle kulturminner som er verdt å ta vare på. Betydningen av å ivareta tradisjonshåndverk er også viktig for bygningsvern og istandsetting av bygninger. Eksempler er tjærebrenning, bruk av oppgangssag, løyping av never og stikking av torv til taktekking.

Det er etterspørsel etter never til nevertkking av tak og av godt, seintvokst (malmet) trevirke til ulike istandsettings og restaureringsprosjekter (både fra private, fra handverkere og museer). Dette

er produkter som kan gi en god ekstraintekt til gårdbrukere og som kan tas ut i f.eks. i planlagte hugstfelt.

Innenfor landbruket er det mange driftsbygninger og våningshus som har gått ut av bruk, og kulturhistorisk viktige landbruksbygninger står dermed til nedfall. En del av bygningene og anleggene er viktig å bevare som vitnesbyrd på tidligere tiders driftsformer, og tilskuddsordninger som bidrar til istandsetting av bygninger og anlegg er et verktøy for å hindre nedfallet.

Andre bygninger ute av drift kan bedre ivaretas ved at de tas i bruk til nye typer formål og landbruksrelaterte næringer, for eksempel knyttet til gårdsbasert reiseliv. Her er det viktig med god dialog med planmyndigheter og kulturminnevernet for å finne gode løsninger både for næringsvirksomhet og kulturminneverdi.

En stor del av bebyggelsen i Nord-Troms og Finnmark ble ødelagt av okkupasjonsmaktens brenninger under andre verdenskrig, og derfor finner vi svært lite landbruksbebyggelse fra før andre verdenskrig i disse områdene. Etter krigen var gjenreisningen av Finnmark og Nord-Troms et stort samfunnsprosjekt. Gamle byggetradisjoner ble satt til side til fordel for funksjonelle løsninger og ensartede bygningstyper. Bebyggelsen fra gjenreisningstiden har preget landsdelen og bygningshistorien i Troms og Finnmark står derfor i en særstilling i Norge. Den karakteristiske bygningsarven kan vi best bevare gjennom den enkelte huseiers bruk og vedlikehold.

En del bygninger og anlegg vurderes som så viktige kulturminner at de gis juridisk vern gjennom Kulturminneloven og Plan- og bygningsloven. Målet med bygningsvernet i Troms og Finnmark er å ta vare på et utvalg av bygninger oppført både før og etter krigen. For eksempel begynner gjenreisningsbebyggelsen å komme i fare ved for store utskiftninger. Det er et mål å spre informasjon om antikvarisk istandsetting og vedlikehold, slik at kulturminneverdien ikke svekkes.

Utfordringer

- Tap av kulturminner i jordbruket grunnet bl.a. gjengroing og moderne driftsformer
- Nå ut med informasjon om verdien av å ta vare på kulturminner
- Ta vare på UKL- og KULA-landskapene i regionen
- Praktisk kunnskap om tidligere driftsformer og tradisjonelt handverk er i ferd med å forsvinne
- Bygninger og anlegg som vitnesbyrd om tidligere driftsformer forfaller
- Kvenske kulturminner er i ferd med å forsvinne

Strategier

- Legge til rette for god dialog og kunnskapsutveksling mellom gårdbrukere og kulturminneforvaltningen for å hindre tap av kulturminner
- UKL- og KULA-områder skal særlig prioriteres med stimulerende tiltak
- Bevaring av kulturlandskap gjennom tradisjonelt landbruk og videreføre kunnskap om tidligere tiders driftsformer
- Gjøre grunneiere kjent med allerede registrerte kulturminner
- Gjøre tilskuddsordningene for skjøtsel og istandsetting av kulturminner og til antikvarisk restaurering av bygninger mer kjent
- Ta vare på tradisjonsbygg og byggeskikk som er særegen lokalt og regionalt
- Bygge opp kompetanse på bruken av tradisjonshåndverk og bruk av tradisjonelle materialer innen istandsetting av bygninger
- Godt samarbeid mellom kommune, Sametinget, fylkeskommunen og Fylkesmannen

- Særlig fokus på kvenske kulturminner som stort sett er for unge til å være automatisk fredet
- Sikre landbruksbygninger med kulturhistorisk verdi nytt liv ved at de tas i bruk til nye formål

Resultatmål

- Tap av fredete kulturminner, verneverdige bygninger og kulturminner som er utvalgt som verneverdige gjennom kommunale kulturminneplaner er redusert
- Det er jordbruksaktivitet i samiske og kvenske kulturlandskap
- Kulturminneforvaltningen har utarbeidet flere skjøtelsesplaner i samarbeid med bøndene
- Flere automatisk fredete kulturminner i landbruket gis jevnlig skjøtsel
- Økt kunnskap om og formidling av kvenske kulturminner i jordbrukslandskapet
- Økt kontakt/samarbeid og kunnskapsutveksling mellom bønder og kulturminneforvaltningen
- Regionalt viktige tradisjonsbygg og -anlegg i landbruket blir ivaretatt
- Økt søknadsmengde på tilskudd til skjøtsel og restaurering av kulturminner
- Økt utnyttelse av ekstraverdier i skogen til tradisjonelt byggemateriale
- Økt kunnskap om tradisjonshandverk

5.3. Biologisk mangfold

Mål: Vi vil bevare det biologiske mangfoldet i jordbruket

Store landskapsområder har blitt påvirket av tradisjonell jordbruksdrift over lang tid. Dette har gitt rom for at arter har tilpasset seg disse forholdene. Med nyere tids endringer i driftsform, gror jordbrukslandskapet igjen og bruk av gjødsel og sprøytemidler påvirker sammensetningen av arter. I dag er det bare fragmenter igjen av kulturlandskapet preget av tradisjonell jordbruksdrift her i landet. Disse er verdt å ta vare på både med hensyn til biologisk mangfold og opplevelsesverdien de gir. Med riktig skjøtsel av kulturmark kan vi videreføre gamle driftsformer, bevare ekstensive driftsformer og sikre biologiske verdier.

Det er et nasjonalt mål at naturen skal forvaltes slik at arter som finnes naturlig sikres levedyktige bestander, og at variasjonen av naturtyper og landskap opprettholdes og gjør det mulig å sikre det biologiske mangfoldet.

Framgang i landbruket gjennom avl og foredling er avhengig av tilgang på genetisk variasjon. Tilgang på genetiske ressurser er også viktig for å tilpasse planter og dyr til nye vekstforhold, klimaendringer, nye og endrede plante- og dyresykdommer og for å øke produksjonen eller møte nye miljøkrav eller forbrukerønsker.

I dag er endret bruk av naturområder den største trusselen mot det biologiske mangfoldet i Norge. Utbygging av veier og hytteområder og produksjon av elektrisitet påvirker naturen. Flere arter som lever i kulturlandskapet står i fare for å forsvinne. Samla høsting av utmarksarealer har gått sterkt tilbake, noe som har ført til at vegetasjonen er i endring. Gjengroing fører til at det som før var lysåpne beiteskoger, artsrike beitevoller eller åpen hei- og engvegetasjon, ofte kan få en tett ungskog. Ca. 25 prosent av artene på den norske rødlista over truede og sårbare arter er knyttet til jordbrukets kulturlandskap.

I Troms og Finnmark er naturtypene slåttemark, naturbeitemark, beiteskog og slåttemyr av særlig stor verdi, og vi må aktivt jobbe for å bevare disse. Det biologiske mangfoldet knyttet til disse

naturtypene er avhengig av at bruken fortsetter på en måte som sikrer gode levekår for artene. I kulturlandskap som gror igjen vil det ofte være nødvendig med tiltak som restaurering av områdene for å sette i stand igjen og sikre artsmangfoldet.

I tillegg til utfordringen med å opprettholde bestanden av rødlista arter, har jordbrukets kulturlandskap også innslag av fremmede arter som kan true det biologiske naturmangfoldet. Disse artene er listet opp på Fremmedartslista. Tiltak for å hindre spredning er viktig i denne sammenheng.

Aktiv jordbruksdrift bidrar til å bevare og fremme biologisk mangfold. Likevel er det utfordringer med slått for plantefloraen, slik at den som kultiverer marka må finne det «bærekraftige» nivået for artene man vil beholde.

En nasjonal registrering av verdifulle kulturlandskap ble gjennomført i perioden 1991-1994, for å fange opp større kulturlandskapsområder basert på biologiske, økologiske og kulturhistoriske verdier. Supplerende registreringer har også blitt gjennomført jevnlig i påfølgende år. Det er ment at alle registreringer av verdifulle kulturlandskap skal være registrert og tilgjengelig for alle i Miljødirektoratets nettportal Naturbase. En del av de registrerte naturområdene er ennå ikke lagt inn i Naturbasen, noe som gjør at informasjonen om verdifulle områder er lite tilgjengelig. Det kan også være behov for nyregistreringer av de områdene som ble registrert på 90-tallet. Det bør vurderes om verdien i noen av disse områdene er endret pga. langvarig gjengroing eller moderne drift i dag, sammenliknet med registreringstidspunktet.

Ulike husdyrraser er også en del av det biologiske mangfoldet. De er bærere av et genetisk mangfold som det er viktig å bevare for å sikre genetisk variasjon til avl og foredling. Det er også viktig å ta vare på variasjonen av husdyrraser som en del av vår kultur- og landbrukshistorie. En bevaringsverdig rase er en nasjonal rase med en populasjonsstørrelse som vurderes som truet eller kritisk truet. For husdyrsektoren er det viktigste tiltaket i bevaringsarbeidet å sikre store nok populasjoner av rasene slik at de er levedyktige over tid. I Troms og Finnmark har vi flere bevaringsverdige husdyrraser med sterke historiske røtter til regionen; nordlandshest/lyngshest, sidet trønderfe og nordlandsfe, steigarsau og spælsau.

Utfordringer

- Arter forsvinner fra jordbrukets kulturlandskap
- Kulturlandskap preget av tradisjonelle driftsformer forsvinner
- Spredning av arter fra fremmedlista
- Tap av husdyrraser med sterk tilknytning til regionen
- Liten allmenn kjennskap til verdifulle områder

Strategier

- Stimulere til tiltak som bidrar til å fjerne fremmedartslista arter fra kulturlandskapet og ta vare på de rødlista artene.
- Videreføre arbeidet med de prioriterte og utvalgte kulturlandskapene i landbruket (UKL-områder), andre kartlagte, verdifulle kulturlandskap og kartlegge nye områder
- Øke kunnskapen om gamle slåttetradisjoner og andre tradisjonelle driftsformer
- Bevare mangfold og variasjon i landskapsbildet, og verdifulle vegetasjonstyper og plantearter i kulturlandskapet
- Bidra til å bevare naturtypene slåttemark, naturbeitemark, beiteskog og slåttemyr
- Formidling og økt kunnskapsgrunnlag om riktig skjøtsel av viktige naturtyper

- Ta vare på populasjoner av gamle husdyrraser

Resultatmål

- Bestanden av husdyrraser med særlig tilknytning til Troms og Finnmark er økt
- Det er utarbeidet flere nye skjøttsplaner med formål å bevare biologisk mangfold
- 10 nye områder er kartlagt som verdifulle kulturlandskap
- Tidligere kartlagte verdifulle kulturlandskap og kulturbetinga verdifulle naturtyper, skal være tilgjengelig i Naturbasen
- Økt utbredelse av rødlista arter
- Redusert utbredelse av arter fra fremmedlista i verdifulle kulturlandskap

5.4. Tilgjengelighet og friluftslivsverdier

Mål: Vi vil legge til rette for allsidig bruk av jordbrukets kulturlandskap

Friluftsliv er en del av norsk kulturarv. Det er et nasjonalt mål at alle skal ha mulighet til å drive friluftsliv som helsefremmende, trivselsskapende og miljøvennlig aktivitet i nærmiljøet og i naturen forøvrig. Tilgang til både utmarka, fjellet og sjøen begrenses imidlertid av den pågående gjengroinga. Vi har store utfordringer i å holde stier og ferdselsårer i kulturlandskapet i hevd for å øke allmennhetens tilgang til utferdsarealer. Vi har også ei utfordring i å ta vare på og gjøre tilgjengelig kulturlandskapselementer (f.eks. bygninger og kulturminner) som kan være viktige for allmennhetens opplevelse.

I Troms og Finnmark har vi mange attraktive områder med store kulturlandskapsverdier både med tanke på jordbruksaktivitet i eldre og moderne tid. I kulturlandskapet kan vi få innblikk i en spennende tidsdybde fra jordbrukets spede begynnelse, og frem til dagens moderne jordbruk. Troms og Finnmark har også tradisjon for kombinasjonsnæringer med jordbruk, reindrift, fiske i sjø, elver og vann, og et etnisk mangfold med samisk, norsk og kvensk kultur.

Det å legge til rette for flerbruk av kulturlandskapet gir muligheter for økt verdiskaping i landbruket, som for eksempel gjennom tilbud innen turisme, Inn på tunet og utmarksbasert reiseliv. Landbruket sine beste støttespillere er folk som bruker og setter pris på kulturlandskapet, og som ser verdien av den innsatsen jordbruket gjør for å holde det i hevd.

Med tilrettelegging øker ofte ferdselen og dette kan medføre en del problemer i forhold til parkering, holde porter lukket og forstyrrelser for beitedyr. For å sikre flerbruken av kulturlandskapet, er det viktig å gjøre tilrettelegging slik at jordbruksdrift og friluftsliv kan fungere godt sammen.

Utfordringer

- Redusert tilgang til friluftsanser for allmennheten grunnet gjengroing
- Konflikter knyttet til flerbruk av kulturlandskapet

Strategier

- Legge bedre til rette for hensiktsmessig flerbruk av jordbrukets kulturlandskap
- Tilrettelegge for adkomst til utferdsarealer, samtidig som landbrukets arealer blir ivarettatt

- Formidle at landbruket produserer miljøgoder og bidrar til å holde naturen og landskapet tilgjengelig og i god stand
- Gjøre de utvalgte kulturlandskapene mer kjent gjennom formidling og som flaggskip for kulturlandskap

Resultatmål

- Nytt og gammelt kulturlandskap er et viktig element i næringsutviklingsarbeidet
- Folk flest kjenner til regionens utvalgte kulturlandskap

5.5. Forurensning i kulturlandskapet

Mål: Vi vil redusere forurensningen fra jordbruket

Avfallshåndtering

Private gårdstun og eiendommer utgjør en viktig del av Troms og Finnmarks kulturlandskap, og representerer en stor visuell og estetisk verdi, både for lokalbefolkning og tilreisende. Det finnes gårdsplasser som er ryddige og kan være forbilder, men det finnes også gårdstun med mye skrot liggende rundt omkring, som jern- og metallskrap, landbruksplast, gamle bygningsmaterialer m.m. Jordbruket genererer flere typer avfall, deriblant plast, fôrrester, halm, gummidekk og spesialavfall som rester av plantevernmidler og spillolje. Det er kommunene og private aktører som organiserer avfallshåndteringen. En del av avfallet utgjør en forurensningsfare med fare for avrenning til vann og vassdrag.

Det norske landbruket bruker over 12 000 tonn plastemballasje hvert år. Det er viktig at denne plasten samles opp og gjenvinnes slik at det ikke blir en kilde til forurensning. Plastrester fra rundballer er en type landbruksplast som ofte blir liggende igjen på rundballelagre langs jordene. Slike oppsamlinger er skjemmende for kulturlandskapet og er et godt synlig miljøproblem lokalt.

Med de lange avstandene vi har i Troms og Finnmark, og at det finnes få mottaksstasjoner, er det en utfordring å få til velfungerende ordninger for innlevering av avfall. Gårdbrukerne oppfatter dagens ordninger som kostbare. Terskelen for å kvitte seg med avfall kan dermed være litt høyere i Troms og Finnmark enn i andre deler av landet.

Gamle gjerder og piggråd i innmark og utmark utgjør en stor fare både for husdyr og ville dyr, og bør fjernes. Det er viktig å sikre tillatelse eller hjemmel til å fjerne gamle gjerder og piggråd som ingen tar ansvar for.

Velstelte gårder er et positivt innslag i kulturlandskapet. Gjennom økt bevissthet om avfallshåndtering og betydning av ryddige gårder, kan vi øke miljøverdien i jordbruket.

Vannforskriften

Vannforskriften gir rammer for fastsettelse av miljømål som skal sikre en mest mulig helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk av vannforekomstene. Forskriften skal sikre at det utarbeides og vedtas regionale forvaltningsplaner med tilhørende tiltaksprogrammer med sikte på å oppfylle miljømålene, og sørge for at det fremskaffes nødvendig kunnskapsgrunnlag for dette arbeidet. Formålet er å beskytte – og om nødvendig forbedre – miljøtilstanden i alle elver, innsjøer, grunnvann og kystnære områder slik at de opprettholder eller oppnår «god økologisk tilstand» eller «godt

økologisk potensial» etter gitte kriterier. Forvaltningsplaner og tilhørende tiltaksprogram skal synliggjøre behov for tiltak i de ulike sektorer, herunder jordbruk.

Husdyrgjødsel

Husdyrgjødsel er en ressurs som må tas godt vare på. Alle gårdsbruk skal ha en plan for bruk av husdyrgjødsel. Planen er et viktig redskap og utarbeides for den enkelte gård og på grunnlag av jordprøver. Det er viktig å bevisstgjøre til aktiv bruk av gjødselplanen.

Husdyrgjødsel kan bare spres på godkjent spredareal, dvs. på fulldyrka mark. Ønsker man å spre på annet areal, må man søke om dispensasjon. Dette blant annet fordi regelmessig spredning på gammel kulturmark kan endre vegetasjonen og redusere/endre det biologiske mangfoldet.

Spredetidspunkt er av stor betydning for risiko for avrenning til nærliggende vannforekomster og for utnyttelsen av næringsstoffer til plantevekst. I *forskrift om gjødselvarer mv. av organisk opphav* står det at: *”spredning uten nedmolding på eng og annen grøde bør gjøres så tidlig i vekstsesongen at det er mulighet for betydelig gjenvekst som høstes eller beites”*. Til tross for dette blir det på mange gårdsbruk spredd husdyrgjødsel sent i sesongen. Dette har ofte sammenheng med kapasitet på gjødsellagre. Det er imidlertid viktig å oppfordre til tidlig spredning for å redusere risiko for avrenning og øke utnyttelsen av næringsstoffer i gjødsla. Å blande husdyrgjødsel med jorda (nedmolding) enten direkte eller rett etter spredning, er også en måte å redusere avrenning på og til å bedre utnyttelsen av næringsstoffene i gjødsla.

God bruk og håndtering av husdyrgjødsel slik som spredning til rett tid og nedmolding, bidrar også til redusert utslipp av klimagasser.

Teknologi for separering av flytende gjødsel fra den faste fraksjonen er under utvikling. Med det kan man spre den tyngre våtfraksjonen nært driftssenteret, for eksempel med slangspredere, og den tørre fraksjon kan transporteres til arealer som ligger lengre unna. På den måte kan man spare miljø og økonomi for transport og redusere belastning på jorda.

Det arbeides med nye forskrifter om gjødselvarer. I forslaget som foreligger per desember 2018 og som forventes iverksatt i løpet av 2019 er det lagt inn spredetidspunkt fra 1. mars til 1. september. I gjødselvarerforskrift gjeldende per desember 2018 er tillatt spredetidspunkt fra 15. februar til 1. november. Fra 1. september til 1. november er det bare tillatt å spre dersom gjødsla blir nedmoldet/nedfelt. Det er ikke tillatt å spre på snødekket eller frossen mark. Det er allerede i dag mange gårdbrukere i Troms og Finnmark som opplever problemer med å få spredd all husdyrgjødsel innen fristen og det uttrykkes bekymring for hvordan dette skal håndteres dersom det ikke lengre skal bli mulig å spre etter 1. september. Det vil kreve store investeringer for utvidelse av gjødsellagre.

Bruk av sprøytemidler

Det kjølige klimaet gjør at jordbruket i Troms og Finnmark er mindre utsatt for skadedyr enn det som er tilfelle lengre sør. Det bidrar til en miljøvennlig bærekraftig produksjon med lite bruk av sprøytemidler.

Ugress vokser derimot godt også her og ved dyrking av radkulturer som potet og grønnsaker er det særlig viktig å få bukt med dette for å optimalisere produksjonen. Det kan være vanskelig å finne herbicider som er egnet til å få bukt med ugresset - det er etter hvert få herbicider som er tillatt bruk. I en bærekraftig sammenheng og satsing på produkter med arktisk kvalitet, er det viktig å se etter mer miljøvennlige måter å få bukt med ugresset på, slik som mekanisk ugressbekjempelse.

Utfordringer

- Avfallshåndtering på gårdsbruk, særlig knyttet til landbruksplast
- Sen spredning av husdyrgjødsel
- Redusere utslipp av fosfor, ammoniakk og klimagasser
- Ugressbekjempelse

Strategier

- Fokusere på alternativer til rundballeplast
- Sikre reell mulighet for levering av landbruksplast og annet landbruksavfall
- Redusere bruk av dispensasjon for sen spredning av husdyrgjødsel
- Sikre rett dimensjonering av gjødsellager ved utbyggingsbruk
- Finne anvendelsesområder for overskudd av husdyrgjødsel (ex biobrenselanlegg)
- Bidra til utvikling av teknologi for miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel
- Ta i bruk mekaniske former for ugressbekjempelse
- Øke kunnskapen om forurensede vassdrag påvirket av jordbruksdrift i Troms og Finnmark
- Oppfordre gårdbrukeren til fangdammer, og andre økologiske rensetiltak og miljøplantinger
- Oppfordre til utbedring og supplering av hydrotekniske anlegg i tilknytning til forurensa vassdrag
- Jobbe for å sikre god og miljøvennlig oppbevaring av midlertidig lagret landbruksavfall på gårdsbruk

Resultatmål

- Antall dispensasjoner for sen spredning av husdyrgjødsel har gått ned
- Økning i antall søkere om tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel
- Husdyrgjødselressursen utnyttes på en mer klimavennlig måte
- Alle nye driftsbygninger har god lagringskapasitet for husdyrgjødsel
- Økning i antall søkere på tilskudd til mekanisk ugressbekjempelse
- Økning i mengde landbruksavfall levert til godkjent mottak
- Mer systematisk håndtering av landbruksplast – både lagring på gård og levering til mottaksstasjoner
- Bedret miljøstatus for vassdrag påvirket av forurensning fra jordbruket

5.6. Klima

Mål: Vi vil at jordbruket i Troms og Finnmark skal ta sin del av ansvaret for å redusere utslipp av klimagasser

Landbrukssektorens muligheter og utfordringer knyttet til klima blir svært viktig de kommende år, særlig innenfor to hovedområder;

- effekter av klimaendringene på det framtidige norske landbruket
- potensial for økt opptak og reduserte utslipp av klimagasser innenfor landbruket

Utslipp fra jordbruket utgjør om lag åtte prosent av Norges totale klimagassutslipp, ifølge [Miljødirektoratet](#). Det er ei nasjonal målsetting å begrense utslippene til luft fra produksjon, foredling og forbruk av mat.

Det er i stor grad naturlige prosesser som gir klimagassutslipp fra jordbruket. Store deler av utslippene fra jordbruket påvirkes derfor av naturlige faktorer som temperatur, nedbør og jordstruktur, faktorer som er i stadig endring. Dette kompliserer arbeidet med å komme fram til effektive tiltak for å redusere utslippene.

Det er likevel flere tiltak som kan bidra til å redusere klimagassutslippene fra jordbruket. Drift av jordbruksarealene er med og påvirker hvor mye klimagasser som slippes ut fra jordbruket. God agronomi er derfor et godt klimatiltak. God dreneringstilstand i jorda reduserer for eksempel tap av klimagasser til luft. Det har lenge vært et etterslep på drenering av jordbruksjord i Troms og Finnmark. De siste 10 årene er dette temaet blitt satt på dagsordenen. Det er blant annet jobbet med kompetanseheving i alle ledd. I 2013 ble det innført ei nasjonal tilskuddsordning til drenering av jordbruksjord. Det har bidratt til noe økning i antall gjennomførte dreneringstiltak. I 2017 ble tilskuddssatsen økt og det er håp om at det kan være med å bidra til at mer jord blir drenert og på den måten blant annet reduserer tapet av klimagasser.

Jordarbeidingsrutiner som gir liten risiko for jordpakking er et annet agronomitiltak som er med og reduserer utslippene av klimagasser til luft.

God håndtering av husdyrgjødsel gjennom raks nedmolding, mindre kontakt mellom husdyrgjødsel og luft ved spredning og riktig lagring bidrar også til å få ned utslippene av klimagasser. Miljøvennlig håndtering av husdyrgjødsel er nærmere omtalt i kapittel 5.5.

Produksjon av biogass er et målrettet og effektivt klimatiltak som reduserer utslippene fra håndtering av husdyrgjødsel og kan erstatte annen fossil energi. Det er i dag mulig å få investeringsstøtte fra Innovasjon Norge til etablering av biogassanlegg. Det er likevel etablert få anlegg, noe som henger sammen med dårlig lønnsomhet. Det står mer om dette i *Regionalt skog- og klimaprogram*.

Redusert jordarbeiding er et agronomisk tiltak som kan bidra til å øke opptaket av karbon i jorda og må avveies opp mot behovet for jordarbeiding for bedre kvalitet på avlingene.

Viktigheten av god agronomi og betydning for miljøet, verdiskaping og matproduksjonen er nærmere omtalt i *Regionalt næringsprogram* pkt 4.4 og *Matjordprogrammet* pkt 5.5.

I tillegg skjer det en rivende utvikling innenfor teknologi, som elektrifisering av landbruksutstyr, robotisering og presisjonsutvikling innenfor for eksempel såing og ugrashåndtering.

Utfordringer

- Redusere utslipp av klimagasser fra jordbruket uten at det går på bekostning av matproduksjonen
- Øke binding av CO₂ i jordbruket

Strategier

- Riktig lagring og bruk av husdyrgjødsel (mer omtalt i kap. 5.5)
- Fokus på god agronomi – særlig drenering
- Arbeide for miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel (mer omtalt i kap. 5.5)
- Ta i bruk fornybart drivstoff til landbruksmaskiner
- Etablere flere biogassanlegg

Resultatmål

- Økt søkning på tilskudd til miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel

- Økning i antall tilsagn om tilskudd til drenering
- Det er etablert flere biogassanlegg på gårdsbruk

5.7. Økologisk drift

Mål: Vi vil at økologisk jordbruk skal bidra til at jordbruket i Troms og Finnmark blir mer miljøvennlig og bærekraftig

Satsingen i økologisk landbruk er blant annet begrunnet i at det tas ekstra miljøhensyn i produksjonen, både med hensyn til dyrevelferd og mer miljøvennlige driftsmåter. Kunnskap og erfaringer fra økologisk landbruk blir brukt i den konvensjonelle jordbruksproduksjonen og på den måten kan økologisk produksjon bidra til et mer miljøvennlig jordbruk på generell basis.

Økologiske driftsformer har også positiv betydning for naturmangfoldet. Dyrking uten bruk av plantevernmidler og kunstgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold.

I siste jordbruksmelding Meld.St.11 *Endring og utvikling*, er Regjeringen gått bort fra et tallfestet mål for økologisk jordbruk. Det blir lagt til grunn at utviklingen innen økologisk produksjon og forbruk skal være etterspørselsdrevet.

Utviklingen innenfor salg av økologiske produkter har de siste 3-5 årene hatt en markant økning, noe som dermed gir muligheter for bønder som vil produsere økologisk.

Landbruket i Troms og Finnmark har åpenbare fordeler i økologisk produksjon på grunn av at klimaet gir et lavt smittepress av sykdommer og skadepress på plantene, samt mindre problemer med ugress enn lenger sør i landet. Klimaet gir imidlertid utfordringer andre veien, med utfordringer med å produsere økologisk fôr.

Strategier for utvikling av det økologiske landbruket i Troms og Finnmark fremgår av Regionalt næringsprogram.

6. Regionale miljøtilskudd for Troms og Finnmark

Fra 2019 er det innført en nasjonal instruks for regionale miljøtilskudd. Den gir føringer for utarbeidelse av regionale forskrifter. Hensikten med en nasjonal instruks er å oppnå en forenkling i forvaltningen og en større grad av harmonisering av tiltak og vilkår mellom fylkene.

Av den nasjonale instruksen fremgår det en meny med 38 tiltak som det kan søkes om regionalt miljøtilskudd for. Fylkene skal gjennom sine regionale miljøprogram velge ut tiltak tilpasset regionale miljøutfordringer i jordbruket i egen region.

Det er for 2019-2022 valgt ut 23 tiltak tilpasset regionale utfordringer og forutsetninger som det kan søkes om tilskudd for i Troms og Finnmark. Det er forsøkt å videreføre mest mulig av tidligere tiltak samt innført noen nye. Tilskudd til beite av bratt areal som tidligere ble gitt i Troms er ikke videreført da det ikke lengre inngår i den nasjonale menyen.

Tilskudd til regionale miljøtiltak kan innvilges til foretak som er berettiget produksjonstilskudd. I tillegg kan beitelag som er registrert som samvirkeforetak i Enhetsregisteret, eller er registrert som

forening organisert i tråd med samvirkeprinsippene i samvirkeoven § 1, søke tilskudd til drift etter § 10.

Tabell 2. Oversikt over regionale miljøtiltak for Troms og Finnmark 2019-2022.

Miljøtema	Tiltak
Kulturlandskap	1. Drift av bratt areal
	2. Drift av beitelag
	3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark
	4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark
	5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap
	6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer
Biologisk mangfold	7. Slått av slåttemyr og slåttemark
	8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer
	9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl
Kulturmiljøer og kulturminner	10. Drift av seter
	11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner
	12. Skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner
	13. Skjøtsel av steingjerder, bakkemurer, trekker og alèer
	14. Skjøtsel av kulturhistoriske områder
Friluftsliv	15. Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet
Avrenning til vann	16. Kantsoner i eng
Utslipp til luft	17. Spredning av husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen
	18. Spredning av husdyrgjødsel ved nedfelling eller nedlegging
	19. Spredning av husdyrgjødsel med rask nedmolding
	20. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange
Plantevern	21. Ugrasbekjempelse i radkulturer
Miljøavtale	22. Miljøavtale

Tiltakene er beskrevet under. Utfyllende beskrivelse av tiltakene og foreløpige satser fremgår av regional forskrift om regionale miljøtilskudd, årlige rundskriv og veileder som hvert år utarbeides av Fylkesmannen. Det vil kunne forekomme noen justeringer i løpet av programperioden. Disse vil fremkomme av den årlige veilederen. Endelige satser blir fastlagt årlig ut fra søknadsomfanget og gitte rammer.

6.1. Miljøtema: Kulturlandskap

Formålet med tiltakene under miljøtemaet *kulturlandskap* er å ivareta jordbrukets kulturlandskap utover det en oppnår gjennom de nasjonale ordningene. Drift av bratt areal og drift av beitelag skal bidra til å opprettholde tradisjonell drift, mens beiting og slått av verdifulle jordbrukslandskap skal bidra til å ivareta mer spesielle kulturlandskapsverdier. Åkerholmer og gårdsdammer er særegne landskapselementer i jordbrukets kulturlandskap som bør ivaretas, også av hensyn til biologisk mangfold.

Tiltak 1. Drift av bratt areal

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av bratte arealer for å holde arealene i hevd og ivareta et åpent kulturlandskap.

Tilskuddet gis til fulldyrka og overflatedyrka areal, samt innmarksbeite. Bestemmelsen krever at det er drift på arealet slik som slått, høsting av korn eller andre vekster, eller at innmarksbeitet blir

gjødslet og skjøttet ved pussing, fjerning av ugras med mer. Beiting alene vil derfor ikke gi tilskudd. Tilskuddet kan også gis til drift av frukthager i bratt terreng.

Ved jordbruksoppjøret i 2018 ble det bestemt at tilskudd for drift av bratt areal skal gis i alle fylker unntatt Østfold, Akershus, Vestfold og Finnmark, Jf. Prop. 94 s (2017-2018).

Tilskuddet kan ikke avgrenses til gitte områder, dvs. at tiltaksklassene *overflatedyrka og fulldyrka 1:3* og *overflatedyrka og fulldyrka 1:5* må benyttes i hele fylket. Fylkesmannen kan velge hvorvidt de øvrige tiltaksklassene skal nyttes.

Fylkesmannen kan avgrense nedre eller øvre grense for antall dekar per foretak som er tilskuddsberettiget.

Tiltak 2. Drift av beitelag

Formålet med tiltaket er å stimulere til samarbeid om beiting med sikte på god utnyttelse av beiteressurser i utmark og effektivt tilsyn med minst mulig tap av dyr. Slikt samarbeid kan gjelde tilsyn, sanking og ettersyn og vedlikehold av gjerder og installasjoner.

Tilskuddet utmåles per dyr som er sluppet på beite. Dette er en endring fra tidligere praksis, da utmålingen ble gjort på bakgrunn av antall innsanka dyr. Fylkesmannen kan fastsette nærmere bestemmelser om antall medlemmer i beitelaget, beitetrykk, krav om tilsyn og årlig rapportering om driften.

Tiltak 3. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i innmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbruksarealer for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap.

Det kan gis tilskudd for fulldyrka- og overflatedyrka arealer, samt innmarksbeite, der beiting er det mest aktuelle tiltaket for å skjøtte arealene og holde vedlike kulturlandskapskvalitetene.

Med verdifulle jordbruksarealer menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskuddet skal gis til beite innenfor disse arealene.

Fylkesmannen skal fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbruksarealer i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilke typer jordbrukslandskap som regnes som verdifulle. For å sikre tilfredsstillende beitetrykk bør fylkesmannen fastsette nærmere bestemmelser om nedre/øvre grense for antall dyr.

Tiltak 4. Beiting av verdifulle jordbrukslandskap i utmark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til beiting i verdifulle jordbrukslandskap for å holde arealene i hevd, samt bevare et jordbrukspreget og åpent landskap. Beiting kan også ivareta kulturbetinget naturmangfold i utmark.

Med verdifulle jordbrukslandskap menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, fjellområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskuddet skal gis til beiting innenfor disse områdene/arealene.

Fylkesmannen skal fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbrukslandskap i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilken type jordbrukslandskap som regnes som verdifulle. Fylkesmannen kan også gi bestemmelse om varighet av beitingen.

Tiltaket vil kunne gjelde arealer med mer eller mindre tydelig avgrensning, og tilskuddsutmålingen er derfor satt ut fra antall dyr.

Tiltak 5. Slått av verdifulle jordbrukslandskap

Formålet med tilskuddet er å stimulere til å holde verdifulle jordbruksområder i hevd og hindre gjengroing.

Tilskuddet kan gis til slått av fulldyrka eller overflatedyrka arealer.

Med verdifulle jordbrukslandskap menes jordbrukspåvirkede områder med kulturlandskapsverdier, skapt av langvarig, tradisjonell jordbruksdrift. Dette kan være verneområder, setervoller, Utvalgte kulturlandskap i jordbruket, Verdensarvområder, fjellområder, arealer uten veiforbindelser samt bygdenære områder. Tilskudd gis til slått innenfor disse arealene.

Fylkesmannen må fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for, herunder hva som skal regnes som verdifulle jordbrukslandskap i fylket. Dette kan gjøres ved en geografisk angivelse av områdene, og/eller ved å definere hvilke typer jordbrukslandskap som regnes som verdifulle.

Tiltak 6. Skjøtsel av åkerholmer og gårdsdammer

Formålet med tilskuddet er å ivareta og hindre gjengroing av åkerholmer og gårdsdammer som er viktige kulturlandskapselementer og ofte har et rikt biologisk mangfold.

Tiltaket innebærer slått/rydding eller beiting. Med slått/rydding menes å fjerne oppslag av vegetasjon for å beholde et åpent preg. Det er satt krav om at arealene ikke skal gjødsles siden de ofte har et rikt biologisk mangfold som kan være sårbare for gjødsel.

Overskriften i forskiftsmalen er utformet med tanke på at fylkesmannen kan velge ut hva det skal gis tilskudd for.

Forskrift om plantevernmidler §§ 19 og 20 setter forbud mot bruk av plantevernmidler på åkerholmer og tre meter fra overflatevann.

Fylkesmannen kan sette øvre grense for antall åkerholmer/gårdsdammer det kan gis tilskudd for, samt hvilke områder tilskuddet gjelder for i fylket.

6.2. Miljøtema: Biologisk mangfold

Formålet med tiltakene under miljøtemaet *biologisk mangfold* er å ivareta utvalgte og trua naturtyper og biologisk verdifulle arealer i jordbruket. Det er også et mål å tilrettelegge for fugl avhengige av hekking og i tilknytning til jordbruksarealer.

Tiltak 7. Slått av slåttemyr eller slåttemark

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått av de utvalgte naturtypene slåttemyr og slåttemark for å ivareta eller forbedre naturtypen.

Overskriften i forskiftsmalen er utformet slik at fylkesmannen kan velge ut hvilke naturtyper det skal gis tilskudd for.

Tiltaket gjelder arealer som er kartlagt og definert som utvalgt naturtype slåtte- og/eller slåttemark (svært viktig og viktig), samt slåtte- og/eller slåttemark av lokal verdi (lokalt viktig). Tiltaksklassene viser til verdsettingen av arealene – svært viktig, viktig og lokalt viktig. .

Slåtten skal være gjennomført på en slik måte at naturtypens egenart og arts mangfold ivaretas eller forbedres. Fylkesmannen er ansvarlig for at skjøtelsråd er tilgjengelig for søkeren.

Tiltak 8. Skjøtsel av biologisk verdifulle arealer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til slått eller beite av arealer med særlig verdi for plante- og dyrelivet, opparbeidet gjennom tidligere tiders jordbruksdrift.

Arealene skal ha dokumenterte biologiske verdier, for eksempel Naturbase eller annen naturfaglig kartlegging. Dette kan for eksempel være regionalt viktige naturtyper eller arealer med trua arter som er avhengig av slått eller beite for å bli ivaretatt. Dersom fylkesmannen ønsker å gi tilskudd for trua naturtyper, skal § 14 benyttes.

Fylkesmannen er ansvarlig for at skjøtelsråd er tilgjengelig for søkerne.

Tiltak 9. Tilrettelegging av hekke- og beiteområder for fugl

Formålet med tilskuddet er for å ivareta fugler som er avhengige av hekking og beiting i tilknytning til jordbruksarealer. Tilskuddet kan også gis for tilpassing av drift.

Arealene kan gjelde hekke- og beitelokaliteter for fugl generelt, eller avgrenses til bestemte trua arter som åkerrikse, vipe, sanglerke, storspove og svarthalespove. Nærmere bestemmelser for tiltaket fastsettes i regional forskrift. Tilskuddet skal ikke gis for å avsette beiteområder til vanlige jaktbare fuglearter som f.eks. grågås som vil gjøre tiltaket til en ren «erstatningsordning» for tapt avling. I utgangspunktet er tiltaket ment å ivareta sårbare fuglearter som er avhengige av hekking og beiting på gitte jordbruksarealer.

Arealer som kan motta tilskudd, må ha dokumentert verdi for mangfoldet av fugler.

To tiltaksklasser gir mulighet for å differensiere tilskuddet avhengig av nivå på vilkår for tilrettelegging og driftstilpassing for å ivareta ulike fuglearter. Eksempelvis kan lav tilrettelegging gis til beitelokaliteter generelt, mens høy tilrettelegging kan gis til ekstrainsats i jordbruksområder med trua fuglearter.

6.3. Miljøtema: Kulturmiljøer og kulturminner

Formålet med tiltak under miljøtemaet *kulturminner og kulturmiljøer* er å synliggjøre spor i landskapet etter tidligere tiders jordbruksdrift og bosetting, slik som gravminner og rydningsrøyser, samt å bidra til å opprettholde tradisjonelle driftsformer som seterdrift.

Tiltak 10. Drift av seter

Formålet med tilskuddet er å stimulere til drift av seteranlegg. Seterdrift med beitedyr bidrar til å holde arealer åpne, er gunstig for biologisk mangfold og viktig for formidling av tradisjon og kulturarv.

Produksjonen skal tilsvare minimum 45 liter kumelk eller 25 liter geitemelk i døgnet per seter som i dag tilsvare Tines leverandørvilkår.

Tilskuddet utmåles per seter, uavhengig om det er enkelt- eller felles seter. Tilskuddet blir fordelt mellom foretakene som deltar i en felles seter, ved at foretaket oppgir antall deltakere i søknaden. Samdrift regnes som ett foretak.

Setertilskuddene er forenklet fra tidligere ved at differensieringen etter oppholdstid er tatt bort. Minstekravet til produksjonsperiode er seks uker, jf. Prop 94 S (2017-2018). Alle fylkesmannsembeter skal legge til rette for tilskudd på minst 50 000 kroner per seter forutsatt produksjon av ku- eller geitemelk for egen foredling eller levert til meieri.

Fylkesmannen kan ikke avgrense tilskuddet til gitte områder i fylket.

Tiltak 11. Skjøtsel av automatisk fredete kulturminner

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av automatisk fredete kulturminner, for å holde de synlige i kulturlandskapet.

Alle faste kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 første ledd. Tiltaket gjelder alle typer automatisk fredete kulturminner som omtales i kulturminneloven § 4. Eksempler på automatisk fredete kulturminner er gravhauger, gravfelt, helleristninger, åkerreiner, gårdshauger, rydningsrøyser, boplasser, hustuffer og veifar.

Tiltaket innebærer skjøtsel i form av slått/manuell skjøtsel eller beiting. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet jf. kulturminneloven § 3. Tiltaket er ment for lokaliteter av automatisk fredete kulturminner som ikke kan utmåles per stykk. Eksempelvis vil gravminner måles inn enkeltvis hvis det er ett synlig på stedet, og som gravfelt hvis det er flere synlige som ligger i rimelig nærhet til hverandre.

Tilskuddet skal holde kulturminnet synlig i kulturlandskapet. Fylkesmannen kan stille krav til beitetrykk eller til størrelsen av arealet som skal skjøttes rundt kulturminnet. Fylkesmannen kan fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for. Dersom det er behov for å prioritere enkelte typer av automatiske fredete kulturminner, f.eks. gravfelt, er det satt inn bestemmelse her om at fylkesmannen kan avgrense tilskuddet etter dette.

Kriteriet er at kulturminnet skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grenser til» benyttes derfor i bestemmelsen. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredede kulturminner en sikringssone på minimum 5 meter i alle retninger rundt det fredede objektet. Tilskuddsberettiget areal inkluderer kulturminnets sikringssone, jf. § 6 i kulturminneloven. Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtelsråd som er tilgjengelig for søkerne. Skjøtelsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

Tiltak 12. Skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av enkeltstående automatisk fredete kulturminner, for å holde de synlige i jordbrukets kulturlandskap.

Alle faste kulturminner fra før år 1537 er automatisk fredet etter kulturminneloven § 4 første ledd. Tiltaket gjelder alle typer automatisk fredete kulturminner som omtales i kulturminnelovens § 4. Eksempler på automatisk fredete kulturminner er gravhauger, gravfelt, helleristninger, åkerreiner, gårdshauger, rydningsrøyser, boplasser, hustuffer og veifar.

Tiltaket innebærer skjøtsel i form av slått/manuell skjøtsel eller beiting. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet jf. kulturminneloven § 3. Tilskuddet skal holde kulturminnet synlig i kulturlandskapet. Fylkesmannen kan stille krav til beitetrykk eller til størrelsen av arealet som skal skjøttes rundt kulturminnet. Fylkesmannen kan fastsette i regional forskrift hvilke områder tiltaket gjelder for. I tilfeller der det er behov for å prioritere enkelte typer av automatiske fredete kulturminner, f.eks. gravminner, er det satt inn bestemmelse her om at fylkesmannen kan avgrense tilskuddet etter dette.

Kriteriet er at det skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grenser til» benyttes derfor i bestemmelsen. Som en ekstra beskyttelse har alle automatisk fredede kulturminner en sikringssone på minimum 5 meter i alle retninger rundt det fredede objektet. Tilskuddsberettiget areal inkluderer kulturminnets sikringssone, jf. § 6 i kulturminneloven.

Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd som er tilgjengelige for søkerne. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

Tiltak 13. Skjøtsel av steingjerder, bakkemurer, trekker og alèer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til skjøtsel av kulturminner, for at de skal holdes vedlike og er synlige i kulturlandskapet.

Overskriften i forskiftsmalen er utformet slik at fylkesmannen kan velge ut hvilke nyere tids kulturminnene det skal gis tilskudd for.

Skjøtselen kan være slått, beiting eller rydding av vegetasjon rundt kulturminnet, samt vedlikehold av selve kulturminnet som trepleie eller mindre reparasjoner av bakkemurer/steingjerder. Skjøtselen skal ikke skade kulturminnet, jf. kulturminneloven § 3.

Kriteriet er at det skal grense til eller ligge på jordbruksarealer. Med «grense til» menes at kulturminnet ligger slik til at det er en naturlig del av jordbrukslandskapet som skjøttes. Det kan også ligge «på» jordbruksarealer, men vil ikke være del av produksjonsarealene og begrepet «grense til» benyttes derfor i bestemmelsen.

Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøtselsråd. Skjøtselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

Fylkesmannen kan bestemme områder der tilskuddet skal gis, samt nærmere avgrense hvilke typer kulturminner som skal være tilskuddsberettiget. Dette innebærer at man kan avgrense bakkemurer, steingjerder osv. etter nærmere kriterier.

For nyere tids kulturminner stilles det ikke krav om registrering i kulturminnebasen Askeladden. Foreløpig er svært få nyere tids kulturminner registrert i kulturminnedatabaser. Disse typene kulturminner er likevel viktige for kulturarven vår. Regional kulturminneforvaltning kan bistå i å avgjøre om nyere tids kulturminner har kulturhistorisk verdi i denne sammenheng.

Tiltak 14: Skjøtsel av kulturhistoriske områder

Formålet med tilskuddet er å stimulere til områdeskjøtsel i form av beiting, slått eller rydding av vegetasjon for å opprettholde viktige kulturhistoriske jordbruksområder.

Med viktige kulturhistoriske jordbruksområder menes kulturlandskap eller kulturmiljø med særskilt kulturhistoriske verdier. Eksempel på slike områder er Kulturhistoriske landskap av nasjonal interesse (KULA), områder fredet etter kulturminneloven, områder utvalgt etter kommunale og regionale kulturminneplaner mfl. Fylkesmannen skal bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift. Fylkesmannen kan sette nedre eller øvre grense for antall dekar det kan gis tilskudd for.

Fylkesmannen er ansvarlig for at det foreligger nødvendige skjøttselsråd. Skjøttselsrådene skal sikre at formålet med tilskuddet nås. Regional kulturminneforvaltning skal involveres i utformingen av rådene.

6.4. Miljøtema: Friluftsliv

Formålet med tiltak under *friluftsliv* er å ivareta allmenhetens tilgang og bidra til å opprettholde en «grønn infrastruktur» i jordbrukets kulturlandskap.

Tiltak 15: Vedlikehold av turstier i jordbrukslandskapet

Formålet med tilskuddet er å holde turstier i jordbruksområder åpne og tilgjengelige.

Tilskuddet gis til turstier som grenser til eller ligger på jordbruksarealer. Med jordbruksarealer menes fulldyrka jord, overflatedyrka jord eller innmarksbeite. Tilskuddet gis kun til strekningen av stien som går over jordbruksarealer.

Med vedlikehold menes å holde vegetasjonen nede og stien åpen og tilgjengelig. Stien skal være godt merket og eventuelt skiltet i terrenget. Adkomst, porter, gjerdeklyv og annen tilrettelegging skal vedlikeholdes ved behov.

Tilskudd til *etablering* av turstier kan tildeles etter Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL).

Registrering av turstien på kart osv. kan settes som et vilkår ved etablering. Fylkesmannen bør se på tilskudd for etablering av stier etter SMIL i sammenheng med tilskudd for vedlikehold etter regional forskrift.

Fylkesmannen kan fastsette nærmere bestemmelser for tiltaket, herunder avgrense hvilke områder tilskuddet skal gjelde og nedre eller øvre grense for antall meter det kan gis tilskudd for. Et aktuelt vilkår kan f.eks. være registrering i Nasjonal database for tur og friluftsruter:

<https://kartverket.no/geodataarbeid/Temadata/Nasjonal-database-for-tur--og-friluftsruter/>

6.5. Miljøtema: Avrenning til vann

Formålet med tilskuddene under *avrenning til vann* er å redusere avrenning av næringsstoffer og partikler til vassdrag og kyst. Tiltakene er viktig for å bidra til at målene etter vannforskriften nås.

Tiltak 16. Kantsone i eng

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at arealer der det dyrkes flerårige urte-/grasvekster til fôr og som grenser mot vassdrag, ikke blir gjødslet eller sprøytet.

For å hindre forurensning av vann, er det ikke tillatt med gjødsling eller sprøyting. Det er også satt krav om høsting, for at næringsstoffene som tas opp i grasdekket blir fjernet fra arealet og ikke lekker ut til vann og vassdrag. Tilskuddet kan gis årlig fra det året grasdekket er etablert. Tiltaket omfatter ikke innmarksbeite.

Sonen skal ha minimum bredde på seks meter målt fra vassdragets normalvannstand. Fylkesmannen kan fastsette en smalere sone, minimum fire meter, ut fra en vurdering av arronderings- og

miljøhensyn. Dette inkluderer sonen på to meter som er satt som et vilkår etter forskrift om produksjonstilskudd og avløsertilskudd i jordbruket § 4 siste ledd siste punktum. Avstanden på seks meter er satt fordi det ikke er et vilkår etter forskriften å søke om produksjonstilskudd, derfor blir det uheldig å henvise til annet regelverk som er avhengig av søknad. Det er derfor presisert at minimum fire meter av sonen må være etablert på fulldyrka eller overflatedyrka areal. Fylkesmannen velger ut arealene som tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

6.6. Miljøtema: Utslipp til luft

Formålet med tilskuddene under *utslipp til luft* er å stimulere til gjødslingsmetoder som gir redusert utslipp av ammoniakk og lystgass.

Tiltak 17. Spredning av husdyrgjødsel om våren og/eller i vekstsesongen

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og bioest blir spredd på mest mulig gunstig tidspunkt. Dette er viktig for å få best mulig opptak av næringsstoffene i avlingene, og redusere forurensning av vann og utslipp til luft.

Tiltaket innebærer at all husdyrgjødsel som foretaket bruker på sitt jordbruksareal skal spres om våren eller i vekstsesongen. Fylkesmannen kan fastsette datofrist for når gjødsel skal være spredd. Det kan ikke gis tilskudd dersom deler av gjødselmengden fra foretaket blir spredd på annet jordbruksforetak etter fristen for miljøvennlig spredning.

Foretaket skal ha skiftenoteringer som viser sprededato og gjødselmengde spredd per dekar.

Arealet skal høstes ved slått eller beiting etter spredning. Dette utelukker at høstkorn er omfattet av ordningen. Tilskuddet gjelder spredning på alle typer godkjent areal etter *Forskrift om gjødselvarer m.v. av organisk opphav*.

Foretak som mottar dette tilskuddet kan ikke samtidig motta tilskudd for nedlegging, nedfelling eller rask nedmolding, siden disse øvrige tiltakene alene må innebære at storparten av gjødsel spres vår/vekstsesong.

Fylkesmannen kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

Tiltak 18: Spredning av husdyrgjødsel ved nedlegging eller nedfelling

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel eller bioest blir lagt rett ned på jorda (nedlegging) eller blandet direkte i jordsmonnet (nedfelling) i stedet for tradisjonell breispredning med gjødselkanon eller lignende.

Nedlegging og nedfelling motvirker tap av ammoniakk til lufta og er også gunstig med hensyn til vannmiljø. Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato og gjødselmengde spredd per dekar.

Tiltak 19. Spredning av husdyrgjødsel med rask nedmolding

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at husdyrgjødsel og bioest blir blandet inn i jordsmonnet raskt etter spredning.

Dette bidrar til å redusere tap til luft (ammoniakk) fra gjødsel, og gi større næringsverdi for plantene. Foretaket skal ha gjødslingsplan og skiftenoteringer som viser sprededato, gjødselmengde spredd per dekar og tidspunkt for nedmolding.

Arealet skal høstes ved slått eller beiting etter spredning. Dette utelukker at høstkorn er omfattet av ordningen. Fylkesmannen kan fastsette datofrist for når gjødsel skal være spredd.

Tiltak 20. Spredning av husdyrgjødsel med tilførselsslange

Formålet med tilskuddet er å stimulere til bruk av tilførselsslager for spredning av husdyrgjødsel og biorest for å redusere jordpakking.

Redusert jordpakking kan gi bedre avlinger på grunn av god jordstruktur for planterøttene og lavere lystgasstap på grunn av bedre infiltrasjon av vann. Bruk av tilførselsslanger har effekt som selvstendig tiltak, men tilskuddet bør knyttes opp mot at gjødsla spres på en miljøvennlig måte. Tiltaket skal derfor gis som et tillegg til de enkelte gjødselstiltakene.

Fylkesmannen kan bestemme at tilleggstilskuddet ikke skal gis i alle kombinasjoner av tiltakene for miljøvennlig spredning.

6.7. Miljøtema: Plantevern

Formålet med tilskuddene under *plantevern* er å stimulere til bruk av andre metoder for ugrasbekjempelse enn bruk av kjemiske plantevernmidler.

Tiltak 22: Ugrasbekjempelse i radkulturer

Formålet med tilskuddet er å stimulere til harving for å fjerne ugras i stedet for bruk av plantevernmidler.

Tiltaket omfatter ugrasharving i korn og annet frø til modning. Krav om plantevernjournal ligger i forskrift om plantevernmidler og omfatter bruk av integrerte metoder.

6.8. Miljøtema: Miljøavtale

Tiltak 22. Miljøavtale

Formålet med tilskuddet er å stimulere til at foretak gjennomfører flere miljøtiltak, som i kombinasjon gir større miljøgevinst enn enkelttiltak.

Tiltakene i miljøavtalen skal være definert av fylkesmannen i regional forskrift. Tiltakene som kan inngå i miljøavtalen skal bestå av tiltak fastsatt i denne instruksjonen. Miljøavtalen kan i tillegg inneha ekstra krav som styrker miljøeffekten. Aktuelle krav i slike miljøavtaler vil kunne være knyttet til for eksempel spredetidspunkt for husdyrgjødsel, redusert gjødsling under norm eller ytterligere skjøtselskrav.

Hittil er miljøavtale knyttet til tiltak for å redusere avrenning i utsatte områder. Miljøavtale er nå utvidet til også å kunne gjelde tiltak innen utslipp til luft, miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel og biologisk mangfold. Det er to tiltaksklasser (trinn 1 og trinn 2), som gir mulighet for å differensiere miljøtilskuddet ut fra nivå på vilkår eller typer drift. Fylkesmannen kan bestemme hvilke områder tilskuddet gjelder for i regional forskrift.

Matjorda – grunnlaget for det arktiske landbruket

Matjordprogram for Troms og Finnmark
2019-2022

Ett av fire delprogram under Regionalt bygdeutviklingsprogram for Troms og Finnmark - et strategiprogram for næringsutvikling og miljøinnsats i landbruket

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Innhold

1. Innledning.....	3
1.1. Føringer for utarbeidelse av programmet.....	3
1.2. Prosess.....	3
2. Status.....	4
3. Hovedmål	4
4. Satsingsområder.....	5
4.1. Jordvern.....	5
4.2. Eiendomsstruktur og jordleie	6
4.3. Driveplikt	7
4.4. Nydyrking.....	9
4.5. Agronomi	10
5. Virkemidler	12
5.1. Juridiske virkemidler.....	12
5.2. Økonomiske virkemidler	13

Forsidebilde: Jordbruksarealer i Mathisdalen, Alta. Foto: Arne Johanson

1. Innledning

Troms og Finnmark er en stor region i geografisk målestokk, men lite dersom man ser på folketall; 241 800 innbyggere fordelt på 74 494 km². Vi har 1 170 aktive jordbruksbedrifter og 331 000 dekar jord i drift. Av regionens totale areal er 0,7 % dyrka jord totalt, 0,4 % dyrka jord i drift og 2 % er dyrkbar jord. En del av den dyrka og dyrkbare jorda ligger langt unna, eller er utilgjengelig for de aktive landbruksforetakene.

Dette forteller oss at dyrka og dyrkbar jord er en begrenset ressurs i Troms og Finnmark. I deler av fylket er det vanskelig å få tak i jordbruksarealer for de som ønsker å utvide drifta. I andre deler av fylket, der jordbruksaktiviteten går ned er gjengroing en utfordring.

I et langsiktig perspektiv er det viktig å forutse fremtidige behov. Årlig gjenopptas drifta på flere nedlagte gårdsbruk rundt i regionen. Dette forteller oss at det er viktig å ta vare på jordbruksarealene, spesielt i pressområder, men også i utkantstrøk. Matjorda danner også grunnlaget for det samiske jordbruket i Troms og Finnmark.

1.1. Føringer for utarbeidelse av programmet

Matjordprogrammet for Troms og Finnmark 2019-2022 er det delprogram i *Regionalt bygdeutviklingsprogram* (RBU) for Troms og Finnmark 2019-2022. Alle fylker i Norge har utarbeidet RBU med virkning fra 2013 til 2016, senere forlenget til å gjelde ut 2018. I brev av 20.9.17 fra LMD til fylkesmennene ble det gitt føringer for rullering av RBU.

RBU skal inneholde regionale planer og virkemidler for å fremme landbruksbasert næringsutvikling og målrette miljø- og klimaarbeidet. Programmet består av tre delprogram: *Regionalt næringsprogram* (RNP), *Regionalt miljøprogram* (RMP) og *Regionalt skog- og klimaprogram* (RSK). I Troms og Finnmark er det valgt å legge til et matjordprogram som et fjerde delprogram under RBU. I tillegg til de fire delprogrammene er det laget et overordnet RBU-program der utviklingstrekk for landbruket i regionen er beskrevet og der overordnede mål og satsingsområder trekkes frem og synergier trekkes mellom programmene.

Stortinget behandla nasjonal jordvernstrategi 08.12.2015, og fastsatte et mål om at årlig omdisponering av dyrka jord skal være under 4000 dekar. Målet skal nås gradvis innen 2020. Under punkt 4.7 i strategien, anbefales det fra regjeringens side at fylker som ikke har avklart jordverninteressene i en regional plan, utarbeider et strategidokument som sammenstiller og konkretiserer de nasjonale føringene for jordvernet.

Fylkeskommunenes *Regional plan for landbruk i Troms 2014-2025* og *Landbruksstrategier for Finnmark 2015-2020* er også førende dokumenter for matjordprogrammet.

1.2. Prosess

Arbeidet med utarbeidelse av RBU for Troms og Finnmark 2019-2022 ble ledet av ei styringsgruppe bestående av representanter fra faglagene, fylkeskommunene, Sametinget, kommunene, Innovasjon Norge og fylkesmennene i begge fylkene.

Styringsgruppa oppnevnte ei arbeidsgruppe for arbeidet med matjordprogrammet. Gruppa hadde representanter fra faglagene i begge fylkene, kommunene, NIBIO, fylkeskommunene og fylkesmennene. Fylkesmennenes representanter i arbeidsgruppa var sekretariat for arbeidet.

Programmet ble sendt på seks ukers åpen høring før det ble vedtatt av styringsgruppa desember 2018.

2. Status

Utviklingen av antall bruk i Norge generelt og Troms og Finnmark spesielt, har gått ned jevnt og trutt over flere tiår. Tidligere har jordbruksarealer i drift holdt seg på et stabilt nivå, mens arealer i drift nå har gått sterkt tilbake. For fylkene Finnmark og Troms er nedgangen på hhv. 5,9 % og 7,4 % fra 2008 til 2017, mens den er på 3,4 % for landet som helhet. I 2017 var ca. 62 % av jordbruksarealene i Troms og Finnmark i drift. Nærmere beskrivelse av utviklingen i landbruket i Troms og Finnmark fremgår av overordnet RBU.

Tabell 1. Antall dekar jordbruksareal (fulldyrka jord og innmarksbeite) som ble drevet aktivt i vekstsesongen.

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Troms	258 119	254 354	353 327	247 843	239 261	240 794	236 817	236 487	236 429	239 044
Finnmark	97 300	96 953	93 950	94 649	95 470	93 371	94 126	92 217	92 465	91 471

Kilde: Landbruksdirektoratet

Noe av det viktigste for gårdbrukeren uansett hvor i landet gården ligger, er å ha tilstrekkelig arealgrunnlag og arealer som er lette å drive, og som gir mulighet for god og forutsigbar produksjon. Utfordringer som ofte møter bonden fra Troms og Finnmark, er omdisponering av jordbruksareal til andre formål, høy leiejordsandel, dårlig produksjon, avlingsskader og lange avstander mellom markene.

Andel leiejord pr. gårdbruker ligger i Troms og Finnmark på hhv. 58 % og 52 % i 2017. Høy leiejordandel kan igjen føre til at bonden investerer mindre i jorda, slik at markene etter hvert blir mindre produktive og mer ekstensivt drevet. En mye oppstykket teigstruktur, med lange, smale teiger langs kysten, der jordbruksarealene fra før av er begrenset, har ført til at hver enkelt bonde i gjennomsnitt har seks leieforhold.

Mer ustabil klima gjør at det å dyrke og ta vare på matjorda blir stadig viktigere, for å sikre matforsyning og beredskap, lokalt, nasjonalt og internasjonalt.

3. Hovedmål

Ta vare på matjorda for varig fremtidig matproduksjon og matforsyning i Troms og Finnmark.

For å nå dette målet vil vi i dette programmet peke på viktige utfordringer for matjorda i Troms og Finnmark i kapittel 4, og legge frem strategier for disse. De tilgjengelige virkemidlene er beskrevet i kapittel 5. Det finnes flere juridiske virkemidler som legger rammer for arealforvaltningen, blant annet med formål å ivareta landbrukets produksjonsarealer. Eksempler på dette er landbrukets særlover; jordloven, konsesjonsloven og odelsloven. Plan- og bygningsloven legger føringer på den generelle arealbruken, også landbruksarealer (omtalt i kapittel 6). Det finnes også økonomiske virkemidler f.eks. tilskudd til drenering og nydyrking (omtalt i kapittel 5). I tillegg kan landbruksnæringa og forvaltningen selv bidra med gode og målretta strategier og tiltak.

4. Satsingsområder

På bakgrunn av status og regionale utfordringer nevnt i kapittel 2, har arbeidsgruppa valgt ut disse satsingsområdene for matjordprogrammet for Troms og Finnmark:

- Jordvern
- Eiendomsstruktur og jordleie
- Driveplikt
- Nydyrking
- Agronomi

4.1. Jordvern

Mål: Sikre matjorda og unngå omdisponering av jordbruksareal til andre formål

Kun 3,7 % av landarealet i Troms og 1,1 % i Finnmark er jordbruksareal egnet for matproduksjon. Disse arealene er under press. I et langsiktig perspektiv er det viktig for fylket å kunne produsere mat på de arealene som er best egnet. Jordbruksarealene danner grunnlaget for å kunne produsere mat i hele landet og utvikle lokale matprodukter.

Tilgang på dyrka og dyrkbar jord er en utfordring og en avgjørende faktor for fremtidens landbruk i Troms og Finnmark. For å sikre stabil matproduksjon må minst mulig dyrket og dyrkbar jord omdisponeres til andre formål.

Omdisponeringsforbudet i jordloven legger opp til et strengt jordvern. Regjeringen har de siste årene flere ganger innskjerpet kommunenes ansvar for å ta vare på jordressursene i sin forvaltning etter plan- og bygningsloven og etter jordloven. Selv om forbudet mot nedbygging av dyrka og dyrkbar jord er klar, er utviklingen når det gjelder nedbygging urovekkende.

Plan- og bygningsloven er et nyttig redskap når landbrukets produksjonsarealer skal skjermes mot nedbygging. Den gir kommunen mulighet til å kartfeste hensynssoner.

Bruken av hensynssoner tar utgangspunkt i at kommunen selv vektlegger en sektorinteresse, definerer omfang og lokalisering av hensynet og utformer kartet. Hensynssoner utformes da etter kommunens vurderinger, behov og forutsetninger. Kommunen kan gi retningslinjer som vil ivareta hensynet til landbruksnæringen og som er tilpasset utfordringene for den aktuelle kommunen.

Regionale myndigheter kan gi råd om arbeidet basert på nasjonale forventninger tilpasset forholdene i fylkene. En regional landbruksplan vil kunne bidra til å klargjøre kommunenes handlingsrom og angi føringer for utformingen og bruken av hensynssoner. For å få en enhetlig utforming av hensynssonene er det viktig at arbeidet forankres i en regional plan som vedtas av det nye Fylkestinget.

I *Regional plan for landbruket i Troms* fremgår det blant annet en planretningslinje som krever at landbrukets kjerneområder innarbeides i kommunenes samfunns- og arealplaner. Dette gir et klart signal om å sikre de sentrale driftsarealene og er et bidrag til en forutsigbar og langsiktig forvaltning av landbrukets ressursgrunnlag i kommunene.

Ved opprettelse av kjerneområde for landbruk i kommuneplanens arealdel, kan jordbruksarealer som ikke innbefattes av hensynssonen være mer utsatt for omdisponering. Det er derfor viktig å få frem at jordvernet, iht. jordloven, gjelder også for slike arealer.

Strategier

- Ny felles regional landbruksplan for Troms og Finnmark vedtas av Fylkestinget, der en innfører/viderefører planretningslinje for kjerneområder for landbruk som en hensynssone iht. PBL § 11-8c
- Revidere utdaterte kommuneplaner (arealdel og samfunnsdel)
- Kartlegge kjerneområder for landbruk som omfatter, dyrket mark, dyrkbar mark utmarksbeiter og innmarksbeiter
- Bruke oppdatert datagrunnlag som nettstedet *Kilden* til kartlegging av kjerneområder
- Kommunene prioriterer oppdatering av Gårdskart, med AR5, Landbruksregister og matrikkel
- Sette krav om erstatningsareal av tilsvarende kvalitet ved omdisponering i enkeltsaker
- Informasjon til kommunale og regionale politikere om betydningen av å sikre matjord
- Informasjonskampanjer som viser verdien av jordbruksarealene til matproduksjon og kulturlandskap
- Ved omdisponering av arealer med matjord bør matjordene flyttes til andre arealer der den kan brukes til matproduksjon
- Ved omdisponering av matjord bør det settes som vilkår at det dyrkes opp tilsvarende jord som det avlingspotensialet som er omdisponert.

Resultatmål

- Bidra til det nasjonale jordvernmålet ved å ikke omdisponere mer enn 180 daa dyrka jord årlig i planperioden 2019–2023
- Det totale dyrka arealet er ikke redusert
- Redusert nedbygging av dyrkbar jord
- Gårdskart, AR5/jordregister, matrikkel og landbruksregister er oppdatert og vedlikeholdes fortløpende i kommunene
- Alle kommunene har kartfestet landbrukets kjerneområder ved revisjon av kommuneplanens arealdel

4.2. Eiendomsstruktur og jordleie

Mål: Mer selveid jordbruksareal i drift og styrking av leieforholdene

En av hovedutfordringene for jordbruket i Troms og Finnmark er eiendomsstrukturen og en utstrakt jordleie. Gjennomsnittlig har hver gårdbruker seks ulike leieforhold, ofte på kortsiktige vilkår og med lange avstander fra eget tun. Kortsiktige avtaler medfører dårlig vedlikehold av arealene, det oppnås små avlinger og bøndene må høste større arealer enn nødvendig. Lang transport av fôr og gjødsel medfører økte kostnader i produksjonen og belastning på miljøet.

Som de fleste gårdbrukere i Norge er også gårdbrukerne i Troms og Finnmark avhengige av leid jord for å få tilstrekkelig med produksjonsarealer. Strukturendringene i jordbruket siden slutten av 1950-tallet, har ført til færre, men større gårdsbruk. Arealene ligger fortsatt fordelt på mange grunneiere, mens behovet for jordbruksarealer for det enkelte bruket har økt betraktelig. Det har vært en gradvis økning i andel jordbruksbedrifter med jordleie fra 13 % i 1959, til 31 % i 1979 og 67 % i 2016 i Norge

(SSB, Jordbrukstellingene 1959-2010 og beregna totalpopulasjon 2011-2016, Ruralis 2018). Man kan anta at eiendommer som har gått ut av drift, i stor grad leies ut til de resterende jordbruksforetakene, som dermed har fått muligheten til å øke sin produksjon. I Troms og Finnmark har vi den høyeste andel av jordbruksbedrifter med leiejord, hhv. 87 og 84 % (SSB, beregna totalpopulasjon 2016). Vi er også blant fylkene med høyest andel leid jordbruksareal i drift (63 og 51 %) av totalt areal i drift i fylkene.

Utbyggingsprosjekt på gårdsbruk er en langsiktig investering. Andelen leiejord utgjør som regel en stor del av arealgrunnlaget for en utbygging. Det kreves normalt leiekontrakter på inntil 10 år før finansiering gis. Kortsiktige leieavtaler skaper usikkerhet, både for utbygger og långivere.

Nedbetalingstiden på lån til utbyggingsprosjekter er normalt 20 til 25 år. Langsiktige lån er bare delvis nedbetalt når leieavtalene går ut. Ideelt sett burde leietiden vært tilnærmet like lang som nedbetalingstiden på lånene. Det ville vært lettere å få tilgang til langsiktige lån til finansiering av prosjekter med mer langsiktige leieavtaler. En praksis med leieavtaler opp mot 15 til 25 år vil kreve en holdningsendring, både hos utleiery, leiere (gårdbrukere) og forvaltning. En konsekvens av langsiktige leieavtaler på mer enn 10 år er at det oppstår konsesjonsplikt og krav om delingstillatelse.

Å legge til rette for mer langsiktige leieavtaler, samt større muligheter for å kjøpe arealer som ikke brukes av eier, er nødvendig for å utvikle landbruket i Troms og Finnmark til ei mer framtidretta næring med finansieringsordninger som er tilpasset nedskrivningstiden på investeringene.

I Finnmark i 2016 utgjorde dyrka jord og innmarksbeite i drift festet fra Finnmarkseiendommen 11 045 dekar, ca. 12 % av jordbruksareal i drift.

Strategier

- Stimulere til raskere omsetning av landbrukseiendommer uten aktiv drift
- Målrette bruken av juridiske virkemidler som gjelder landbrukseiendommer
- Håndheve drivepliktbestemmelsene
- Kartlegge ledige jordbruksarealer
- Etablere jordbank i kommunene
- Oppfordre til frivillig jordbytte
- Stimulere til frivillige leieavtaler
- Kreve gode og langsiktige jordleieavtaler, som er bindende for utleier og leietaker
- Kommunalt fokus på muligheten for å selge tilleggsjord til nabobruk
- Interkommunalt samarbeid som mulig løsning på kapasitet- og kompetanseutfordringer i kommunal landbruksforvaltning

Resultatmål

- 5 % større andel jordbruksbedrifter som ikke er avhengig av leiejord
- 5 % større andel eid jordbruksareal i drift
- 70 % av jordleieavtalene har en avtaletid på minimum 10 år

4.3. Driveplikt

Mål: Øke andel jordbruksareal i drift

Klimaendringene medfører økt behov for ivaretagelse av godt drevet dyrka mark i hele landet. Driveplikten i Norge er regulert etter jordlovens § 8. Jf. jordloven er det driveplikt all jord innenfor en eiendom som er fulldyrka, overflatedyrka eller er innmarksbeite. Driveplikten påhviler eier i hele eierperioden. Driveplikten kan oppfylles enten ved at jorda drives av grunneier selv, eller ved bortleie.

Formålet med driveplikten er å sikre produksjon av mat, opprettholde jordas produksjonsevne og ivareta kulturlandskapet.

I 2017 ble det gjort endringer i jordloven som omhandler driveplikt. Endringene innebærer i hovedsak presisering av at driveplikten gjelder for hele eierperioden, større krav til leiekontrakten. Samtidig ble kommunens myndighet til å inngå avtaler om bortleie på vegne av grunneier fjernet.

De kravene som gjelder leiekontrakten er at den skal ha en varighet på minimum 10 år og at den skal være skriftlig. I tillegg må en kopi av avtale forelegges kommunen, slik at de kan kontrollere at vilkårene for bortleie etter jordloven er oppfylt. Kommunen har som nevnt med de siste endringer i jordloven ikke lenger myndighet til å inngå avtale om bortleie. Kommunen innehar likevel sanksjonsmyndighet og kan gi pålegg om bortleie eller pålegge tvangsgebyr, hvis pålegg om bortleie ikke overholdes.

Pålegg om driveplikt er lite brukt i Norge. I følge SSB så er det i årene 2015 til 2017 gitt totalt 19 pålegg om driveplikt i Norge. I Troms og Finnmark er det i samme tidsperiode gitt ett pålegg.

I Troms og Finnmark er ca. 62 % av tilgjengelig jordbruksareal i drift (Arealbarometer, NIBIO), og arealet minker årlig. Dette utgjør 327 000 dekar av totalt 526 000 dekar jordbruksareal, og betyr at 38 % av jordbruksarealene i Troms og Finnmark ikke drives. Nesten 200 000 dekar jordbruksareal er dermed ute av drift. Vi må anta at en liten andel av arealene drives uten at det søkes produksjonstilskudd. En stor andel av de brakke arealene ligger i områder hvor det ikke lenger finnes aktivt jordbruk, og såpass langt unna aktuelle leietakere at det er lite aktuelt å ta arealene i bruk.

I Finnmark har Finnmarkseiendommen (FeFo) en del dyrka og dyrkbare arealer som tidligere har vært festet til jordbruksformål. Disse kan nå reforderes til nye brukere.

Ved videre kartlegging av jordbruksarealer ute av drift er det viktig å kunne skille arealene på eiendomsnivå, slik at man har mulighet til å sortere eiendommene etter størrelse på jordbruksarealet. Store arealer vil være viktig å få drift på igjen, og vil da kunne identifiseres og prioriteres.

Jf. Trendundersøkelsen (Ruralis 2018) planlegger 50 % av de spurte gårdbrukerne i Finnmark og 38 % av de spurte gårdbrukerne i Troms å øke jordbruksarealet på bruket sitt de neste 5 årene.

Både i Troms og Finnmark er det startet prosjekt på matjord og driveplikt der det inngår følgende:

- informasjon til grunneiere om driveplikt, bl.a. signering av egenerklæring for å øke bevisstheten om rettigheter og plikter
- utarbeide rutiner til bruk for oppfølging av driveplikt i kommunene
- informere politikere om kommunens ansvar.

Strategier

- Håndheve lovverket knyttet til driveplikt og leiekontrakter i jordloven
- Følge opp prosjekter på matjord og driveplikt
- Kartlegge jordbruksarealer som er ute av drift
- Utarbeide karttekniske verktøy som gjøres tilgjengelig for alle

- Fordeling av FeFos ledige dyrka arealer til aktive gårdsbruk

Resultatmål

- Økt andel jordbruksareal i drift fra 62 % til 65 % i planperioden. Dette utgjør ca. 15 000 dekar.
- 70 % av FeFos ledige dyrka areal er tatt i bruk til aktive gårdsbruk

4.4. Nydyrking

Mål: Nydyrking skjer på en planmessig god måte og gårdbrukerne har tilstrekkelig areal for produksjonen

Undersøkelser (Ruralis 2018) viser at gårdbrukerne legger mer innsats i egen jord, og at den gjerne drives mer agronomisk riktig. En annen fordel ved å eie jorda selv er at jorda da vil kunne danne grunnlag for pantsikkerhet. En vanlig utfordring for bonden er at dyrket mark ligger spredt. Det er behov for en bedre arrondering av jorda, med kortere transportavstand og gjerne i tilknytning til driftssenteret. Igjen vil en høyere andel dyrka mark på egen eiendom kunne gi større forutsigbarhet ved fremtidig drift, også ved generasjonsskifte eller dersom eiendommen skulle selges.

Jf. statistikk fra Statistisk sentralbyrå (SSB) er det jevn aktivitet i nydyrkingen i Troms og Finnmark.

Tabell 2. Antall dekar nydyrket areal godkjent i Troms og Finnmark i perioden 2008-2017.

Fylke/år	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	Sum
Troms	1 031	365	1174	662	316	612	733	913	837	1 142	7 785
Finnmark	416	284	611	315	393	563	215	252	420	310	3 779
Sum	1 447	649	1 785	977	709	1 175	948	1 165	1 257	1 452	11 564

Kilde: SSB

Jf. Ruralis' trendundersøkelse fra 2018 planlegger ca. 45 % av de spurte gårdbrukerne i Troms og Finnmark å øke gårdens dyrkede areal de neste fem årene. På landsbasis er det ca. 25 % som planlegger å øke dyrka areal.

Tilgang på tilstrekkelig areal kan også gi muligheter for å redusere kraftfôrforbruket, ved at en har mulighet til å bruke en større andel grovfôr. Dette kan gi økte muligheter for økologisk landbruk eller *grass-fed*-produksjoner. I områder der det er press på arealene eller der jordbruksarealene ligger spredt, kan nydyrking løse noen av disse utfordringene. Igjen kan økte jordbruksarealer styrke matforsyning og beredskap, lokalt, regionalt og nasjonalt.

Det er imidlertid viktig at dyrka jord som ligger brakk tas i bruk før nydyrking settes i gang. Å nydyrke et areal er et kostbart tiltak i forhold til å kjøpe areal som tilleggsjord. I tillegg er det ofte den jorda som er best egnet til jordbruk som allerede er dyrket. Som alternativ til kjøp av tilleggsjord, kan frivillig jordskifte være en god løsning. Gårdbrukere kan bytte jord, slik at begge brukene får arealer nærmere driftssenteret sitt. På denne måten kan en spare transportkostnader og få en bedre arrondering av arealene.

Når det er avklart at det er et behov for nydyrking i et område, bør tiltaket gjøres på en planmessig god måte. De store linjene i landskapet bør sikres, og ikke utfordres. Nydyrking bør rettes til områder egnet for jordbruksproduksjon. Viktige kulturminner og -miljøer og miljøverdier skal vurderes for bevaring.. Her inngår gamle kulturmarker som ugjødsle artsrike naturbeitemarker, slåttemarkar,

skogslåtter, kystlynghei og slåttemyrer. Det er ingen sentrale tilskudd til nydyrking, men flere kommuner velger å gi tilskudd fra sine næringsfond til slike tiltak.

Nydyrking kan medvirke til å redusere leiejordsandelen i fylket, og bedre arronderingen til den aktive bonden. Der et er mulig bør en prioritere fastmark fremfor myr nydyrking. Nydyrking av myr medfører en større grad av klimautslipp. I en del områder finnes det allikevel få alternativer, og myr kan være det eneste arealet som er tilgjengelig for nydyrking.

Det jobbes med forskrift om forbud mot nydyrking av myr. Hovedformålet med et mulig forbud er å redusere utslipp av klimagasser. Det forventes at forskrifta skal være ferdigstilt innen utgangen av 2018. I Troms og Finnmark er det mye myrområder som ansees som potensiell for nydyrking. Dersom det skulle bli et forbud, er det mye potensielt nydyrkingsareal som ikke vil kunne tas i bruk.

Rapporten *Grunnlag for prioritering av områder til nydyrking av myr* (Rapport nr. 151-2013. Bioforsk) gir en god oversikt over arealer til nydyrking pr fylke og pr. kommune. Rapporten gir også oversikt over driftsvilkår, arealtilstand og avstand til dyrket mark eller vei.

Strategier

- Kartlegge arealbehov
- Avsatte områder til nydyrking inkluderes i kommunale planer
- Helhetlig arealplanlegging på tvers av eiendomsgrenser
- Sette av erstatningsarealer som kompensasjon for omdisponerte arealer
- Frivillig jordskifte

Resultatmål

- Flere kommuner har avsatt arealer til nydyrking i kommuneplanens arealdel
- 5 % større andel eid jordbruksareal i drift (se *Eiendomsstruktur og jordleie* kap.6.1)
- Under 10 % av gårdbrukerne i Troms og Finnmark har lengre kjørevei enn 21 km til dyrka jord

4.5. Agronomi

Mål: Produktiv og bærekraftig jord- og plantekultur som gir gode og årssikre avlinger med høy kvalitet

Høy andel leiejord bidrar til at gårdbrukeren i mindre grad investerer i jordbruksarealene (Ruralis 2018). En ny rapport fra Ruralis viser at bare 17 % av de spurte (414) planlegger investeringer på leid areal de neste fem årene, mens 49 % planlegger investeringer på eget areal.

Det går også frem av rapporter som er utarbeidet av AgriAnalyse (Rapport 4-2016) at en gjennomsnittlig melkebonde i Nordland bruker 15 dekar pr. årsku, mens tilsvarende tall for Troms er 24 dekar, og for Finnmark, 16 dekar. Leiejordandelen er ikke alene årsaken til den lave produktiviteten på eng i Troms, men det kan likevel være slik at når bonden investerer mindre i jorda, blir også den dårligere egnet til å takle ekstreme værforhold. God agronomi gjør jorda mindre sårbar for ekstrem tørke og nedbør, og minsker faren for overvintringsskader. Klimatiske forhold fører lettere til vinterskader og avlingssvikt dersom jorda ikke er tilstrekkelig drenert. Et fokus på agronomi er slik sett ekstra viktig i Troms og Finnmark. I sluttrapporten til prosjektet *Arktisk agronomi 2015-2017*, ledet av NIBIO, vises det til fire grunner til at god agronomi er særlig viktig i nord (18.04.2018):

1. Strukturendringer og klimaendringer er mer omfattende i nord enn i sør.
2. Dersom det arktiske landbruket skal framstå med høy kvalitet, særpreg og ha troverdighet, må produksjonen baseres på landsdelens egne fôrressurser.
3. Grovfôr er en stor kostnadsfaktor som dermed har stor betydning for totaløkonomien på mange bruk og dermed også hele primærproduksjonen og utbygd infrastruktur i det arktiske landbruket.
4. Lavere avling på grunn av kaldt klima gjør at bruk i Nord-Norge må høste større arealer for å oppnå samme totalavling som i sør.

Kompetanseheving innen grovfôrproduksjon her i nord, er som en konsekvens av dette av stor betydning for det arktiske landbruket. Rådgivingstjenesten med TINE, NLR og Landbruk Nord i spissen, vil være viktige aktører i dette arbeidet. I agronomiprojektet kom en fram til at det ofte er nødvendig med grovfôrstrategier på enkeltbruk, spesielt på utbyggingsbruk. Det er viktig at strategien tar for seg hele verdikjeden fra jord til fôrbrett og gjennom dyret. Til nå har ofte rådgivinga vært delt mellom fôring og fôrdyrking. Det er nå utviklet en modell som skal kunne benyttes som en pakkeløsning av TINE, NLR, Landbruk Nord m.fl.

En del arealer er i ferd med å gå ut av produksjon. Det kan være fordi det er vanskelig å komme til med dagens maskiner og utstyr, arealene ligger langt fra bruk i drift eller er til dels gjengrodd. Disse arealene kan det være mulig å få i drift med mer satsing på grasbasert produksjon, *grass-fed*.

Figur 1: Grovfôrstrategi, utgangspunkt for modell. Fra sluttrapporten «Arktisk agronomi – 2015-2017» (2018).

Strategier

- Bygge opp kunnskap om agronomi i alle ledd
- Etablere gode formidlingsarenaer og bruke moderne formidlingsverktøy
- Sikre tilgang til sorter tilpasset vårt nordlige klima nå og i fremtiden
- Bidra til mer og kostnadseffektiv, miljøvennlig drenering
- Ta i bruk areal som er i ferd med å gå ut av produksjon til grovfôrproduksjon og beite

Resultatmål

- Gode og årssikre avlinger med høy kvalitet og økt produksjon pr. dekar
- Antall forenheter pr dekar har økt
- Færre søknader om erstatning for klimabetingede avlingsskader

- Økt antall søknader om drenering

5. Virkemidler

Nedenfor vil vi kort nevne hvilke lover og styringsdokumenter m.m. som har særlig relevans for dette feltet.

5.1. Juridiske virkemidler

Jordloven

Jordlovas formål er å legge forholdene til rette slik at areal—og jordressursene kan brukes på den måte som er mest gagnlig for samfunnet og for dem som har sitt yrke i landbruket. Arealbruken skal være bærekraftig, hvor blant annet fremtidige generasjoner behov for jordbruksarealer og matproduksjon skal vektlegges. Flere bestemmelser i jordloven har som formål å verne jorda og ivareta kulturlandskapet. Blant annet jordloven § 9 som nedlegger et generelt forbud mot omdisponering av dyrka og dyrkbare arealer. Videre setter jordloven § 12 et forbud mot deling av landbrukseiendommer. Driveplikt av jordbruksareal etter jordloven § 8 er også et viktig virkemiddel for jordvern. Gjennom driveplikten opprettholdes produktive jordbruksareal og dette har innvirkning på den generelle landskapsutforming. Det er også et viktig element i opprettholdelse av dagens kulturlandskap. Fritak/unntak fra disse pliktene/forbudene kan imidlertid på nærmere angitte vilkår innvilges.

Konsesjonsloven

Konsesjonsloven har som formål å regulere og kontrollere omsetningen av fast eiendom for å oppnå et effektivt vern om landbrukets produksjonsarealer og slike eier- og bruksforhold som er mest gagnlig for samfunnet. Hensikten med loven er å tilgodese: 1) fremtidige generasjoners behov, 2) landbruksnæringen 3) behovet for utbyggingsgrunn 4) hensynet til miljøet, allmenne naturverninteresser og friluftinteresser 5) hensynet til bosetting. Loven innehar en rekke virkemidler for å oppnå disse målene, for eksempel reglene om bo- og driveplikt.

Skogbruksloven

Loven har som formål å fremme en bærekraftig forvaltning av skogressursene gjennom aktiv lokal og nasjonal verdiskapning. Formålet er videre å sikre det biologiske mangfoldet samt ta hensyn til landskapet, friluftslivet og kulturverdiene i skogen.

Plan- og bygningsloven

Ny plan- og bygningslov ble vedtatt den 27. juni 2008. Plandelen trådte i kraft 1. juli 2009. Bygningsdelen trådte i kraft fra 1. juli 2010. Hovedprinsippene fra plan- og bygningsloven av 1985 videreføres. Men det er også innført nye virkemidler som blant annet skal styrke jordvernet og ivareta kulturlandskapet. Lovens formål er å fremme bærekraftig utvikling til beste for den enkelte, samfunnet og framtidige generasjoner. Planlegging etter loven skal bidra til å samordne statlige, regionale og kommunale oppgaver og gi grunnlag for vedtak om bruk og vern av ressurser.

Nydyrkingsforskriften

Formålet med nydyrkingsforskriften er å sikre at nydyrking skjer på en måte som tar hensyn til natur- og kulturlandskap. Det skal legges vekt på hensynet til miljøverdier som biologisk mangfold, kulturminner og landskapsbildet. Det skal for øvrig legges vekt på å sikre driftsmessig gode løsninger. Jf. forskriften kan nydyrking bare skje etter plan godkjent av kommunen. Planen skal utarbeides av

den som vil sette tiltaket i verk. Er nydyrking ikke iverksatt innen tre år etter at godkjenning er gitt, faller tillatelsen bort. For arealer over 50 dekar kreves konsekvensutredning jf. forskrift om konsekvensutredninger.

5.2. Økonomiske virkemidler

Tilskudd til drenering av jordbruksjord

Tilskudd til drenering av jordbruksjord ble gjeninnført i SMIL (Spesielle miljøtiltak i jordbruket) i 2013. Drenering bidrar til å øke produktiviteten av arealene og reduserer således utslippene pr. produsert enhet. Godt drenert jord slipper dessuten ut mindre lystgass enn vannmettet jord. Drenering er et godt klimatilpasningstiltak. God drenering reduserer faren for erosjon fra jordbruksarealer og bidrar på den måten til god vannkvalitet og et godt vannmiljø.

Jordbruksavtalen setter av midler til fylkene etter areal, hvor korn, potet og grønnsaker vektlegges dobbelt i forhold til andre arealer (gras). Fylkesmannen fordeler tilskuddet til kommunene som selv setter søknadsfrist. Vedtak om tilskudd fattes av kommunen, Fylkesmannen er klageinstans.

Tilskudd kan gi til foretak som drenerer et tidligere grøftet jordbruksareal eller planerte arealer. Det gis tilskudd til systematisk grøfting, profilering, omgraving på myr og avskjæringsgrøfting.

Tilskudd til nydyrking

Det finnes ikke nasjonale eller regionale tilskuddsordninger rettet mot nydyrking. En del kommuner har kommunale næringsfond eller primærnæringsfond der landbruksforetak kan søke om tilskudd til nydyrking.

Lån til nydyrking og tilleggsarealer

Innovasjon Norge kan gi lån til nydyrking og kjøp av tilleggsarealer gjennom ordningen *Investeringer i tradisjonelt landbruk, kjøp av eiendom og tilleggsareal*.

Fylkesmannen i Troms og Finnmark

*Romssa ja Finnmarkku fylkkamánni
Tromssan ja Finmarkun maaherra*

Facebook FylkesmannenTromsFinnmark

Twitter FylkesmannenTF

Nettside fylkesmannen.no/tf

*Digitale versjoner finner du på
www.fylkesmannen.no/tf/landbruk*